

De moeilijkheden van de Benedictijnerabdijen in de late Middeleeuwen : de Sint-Pietersabdij te Gent (ca. 1150 - ca. 1281)

door

Walter BRAECKMAN *

De Benedictijnerabdijen beleefden in de Late Middeleeuwen een moeilijke periode. Sommige onder hen waren in de 13e of 14e eeuw ten prooi aan zware economische en financiële moeilijkheden. Zo verging het de Sint-Baafsabdij te Gent, de Sint-Maartensabdij van Doornik, de abdij van Sint-Truiden, de abdij van Saint-Amand en de abdij van Ramsey in Engeland¹. Aan dergelijke financieel-economische inzinking leed ook de Gentse Sint-Pietersabdij in de loop van de 13e eeuw. In 1280 bereikte de crisis een hoogtepunt, zodat de abdij in 1281 besloot tot het opstellen van een „Liber Inventarius”.

Naast de studie van de eigenlijke moeilijkheden in de 13e eeuw, hebben wij ook bestudeerd hoe de toestand was onmiddellijk voor de moeilijkheden. Daartoe diende een studie van het tijdelijk bezit van de abdij in de tweede helft van de 12e eeuw. Anderzijds is na 1281 de crisis niet definitief beëindigd. Ook nog na 1281 duren de moeilijkheden voort. Daarom hebben wij ook in een kort overzicht de toestand nagegaan op het einde van de 13e en in het begin van de 14e eeuw.

DEEL I. - DE STUDIE VAN DE EVOLUTIE VAN HET TIJDELIJK BEZIT VAN DE GENTSE SINT-PIETERSABDIJ IN DE TWEEDE HELFT VAN DE 12e EEUW

1. DE SCHENKINGEN.

1. Schenkingen van „altaria”, personaatsrechten en ander parochiaal bezit.

Een aanzienlijk deel van de schenkingen die de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de 12e eeuw mag in ontvangst nemen, bestaat uit „altaria”, personaatsrechten en oblaties². Tussen 1147 en 1192 ontvangt Sint-

* Onderhavig artikel is een samenvatting van het proefschrift, dat wij over hetzelfde onderwerp tijdens het Academisch jaar 1962-'63 hebben aangeboden aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit te Gent (Promotor Prof. Dr. A. Verhulst).

(1) Over de moeilijkheden van deze abdijen, zie p. 56 e.v.

(2) Over de betekenis van deze termen zie vooral J. Laenen, *Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de Malines. Les Institutions*. Brussel, 1942. Onder 'altare' moet men verstaan de inkomsten die verbonden zijn aan het pastoorsambt. Het per-

Pieters 11 „altaria”, aandelen in de oblaties van 3 kerken te Gent, en 5 personaatsrechten.

Aldus heeft Sint-Pieters zich in de tweede helft van de 12e eeuw een aantal bronnen van inkomsten weten aan te schaffen, die niet weinig zullen bijgedragen hebben tot de verbetering van haar materiële positie. Voor de inbezitneming van „altaria” of andere parochiale inkomsten heeft zij immers geen enkele uitgave moeten doen. Door een goed inzicht in de domaniale toestand, en om moeilijkheden te vermijden, heeft zij deze geografisch zeer gunstig weten te localiseren ³.

Als tegenprestatie moet zij weliswaar „synodalia” betalen, en de synoden bijwonen. Deze verplichtingen wegen echter niet in het minst op tegen de bron van inkomsten, die deze „altaria” vertegenwoordigen. Temeer daar de abdijen ze, zowel als vroeger de leken, essentieel beschouwden als een „object van economische exploitatie, een bron van inkomsten” ⁴. Bovendien bood het bezit van „altaria”, evenals het tiendenbezit, dit voordeel, dat het niet kon verminderd worden door gelddevaluaties en d.g.l. De betaling ervan bestond immers uit een proportioneel aandeel van de landbouwproducten, vermits een „altare” voor het grootste deel tiendopbrengsten vertegenwoordigde.

De schenkingen in onze periode gevoegd bij de 40 „altaria” die Sint-Pieters reeds voor 1145 bezat ⁵, hebben dan ook het tijdelijk bezit van de Sint-Pietersabdij aanzienlijk uitgebreid.

2. Schenkingen door de graven van Vlaanderen.

Als het zo is, dat de abdijen in de Vroege Middeleeuwen, tot ca. het midden van de 12e eeuw, zeer veel rijkdom verwierven door schenkingen van landsheren ⁶, dan schijnt Diederik van de Elzas (1128-1168) met deze traditie gedurende zijn regering wel definitief af te breken, wat de Sint-Pietersabdij en ook de andere abdijen betreft.

Sint-Pieters wordt gedurende zijn 40-jarige regering slechts met één schenking bedacht. Tussen 1134 en 1153 ⁷ wordt een moeras geschonken,

sonaatsrecht behoort aan de 'persoon' die over deze inkomsten kan beschikken. Over het parochiebezit van de Sint-Pietersabdij zie ook L. Reyntens, *Het parochiedomein der Gentse Sint-Pietersabdij tot de XIVe eeuw*. (Sylloge excerptorum e dissertationibus ad gradum Doctoris in Sacra Theologia vel in Iure canonico consequendum conscriptis, toms XXI, fasc. IV.) Leuven, 1950.

(3) De 'altaria' door Sint-Pieters in de tweede helft van de 12e eeuw verkregen, vormen drie duidelijk afgebakende groepen, alle drie niet zover van Sint-Pieters gelegen: 1. Z.W. van Gent: Ooigem, Desselgem en Beveren. 2. Z.Z.O. van Gent: Dikkele, Leeuwergem, Woubrechtgem, Steenhuize-Wijnhuize, Smeerebbe-Vloerzegem, Idegem. 3. N.O. van Gent in het Waasland: Vrasene, Kallo, Melsele en Haasdonk.

(4) Zie Reyntens, *op. cit.*, p. 32.

(5) In 1145 geeft Paus Eugenius (1145-1153) een bevestigingsbrief aan de abdij. Daarin bevestigt hij 40 'altaria' aan Sint-Pieters.

(6) Zie F. Ganshof, *Medieval agrarian society in its prime, France, The Low Countries and Western Germany*. (The Cambridge Economic History of Europe, I, 1942, p. 278-322, en p. 587-591), p. 286 e.v.

(7) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177.

in feite niet ten voordele van de abdij zelf, maar wel met het vaststaande doel te Elmare⁸ een kapel te bouwen, ter ere van O.L.Vrouw.

Filips van de Elzas (1168-1191) heeft echter het voorbeeld van zijn vader niet gevolgd. Onder zijn regering verrijken 14 schenkingen het Sint-Pietersbezit. Ontegensprekelijk verrijkt de abdij zich daardoor zeer, maar dikwijls niet onmiddellijk. Meestal wordt immers moeras of onvruchtbare grond geschonken, waarvan veelal geen oppervlaktemaat is aangeduid. Opdat het volledige rendement van die gronden aan Sint-Pieters zou kunnen ten goede komen, moeten deze gronden door de abdij eerst worden drooggelegd waar het moeras betreft, of in cultuur gebracht waar het heide betreft. Bij de aanslibbingen bepaalt de datum van drooglegging of de grond reeds geschikt is voor exploitatie, of slechts als schaapsweide dienstbaar is.

Filips van de Elzas schenkt ook jaarlijkse inkomsten. Het aantal is echter zeer klein en bovendien komen ze in de helft van de gevallen niet rechtstreeks aan de abdij ten goede, maar aan een afhankelijkheid ervan.

Er is dus wel een zekere vermindering in de liefdadigheid van de landsvorsten, meer bij Diederik dan bij Filips.

3. *Andere schenkingen.*

Tussen ca. 1150 en 1197 breidt de Sint-Pietersabdij haar bezit nog aanzienlijk uit door andere schenkingen, die niet bestaan uit „altaria”, persoonaatsrechten of ander parochiaal bezit, en ook niet geschonken worden door de graven van Vlaanderen.

De voorwaarden aan deze schenkingen verbonden zijn meestal zeer voordelig. Bovendien zijn de grondschenkingen zeer aanzienlijk en is de grond meestal reeds in cultuur gebracht.

Naast grondbezit komen ook allerlei roerende goederen de eigendom van de abdij vergroten.

De abt is bijna steeds vrij om met de giften te doen wat hij wil. Slechts in een beperkt aantal gevallen dient hij de grond van geldschieters terug te kopen. Bovendien oordelen de abten dat de abdij zich in zulke gunstige situatie bevindt, dat zij in meerdere gevallen de opbrengsten van de schenkingen niet persoonlijk nodig heeft. Zonder recompensatie geven zij sommige schenkingen aan één van de diensten in de abdij, voegen ze bij het leen van een leenman, of geven ze uit tegen een kleine cijns. Dit wijst er op hoe sterk de financiële toestand van de abdij was, en hoe onbezorgd de abten omgingen met de abdiigoederen.

4. *Bevestigingen en Privileges.*

De verschillende materiële aanwinsten die de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de 12e eeuw heeft weten te verkrijgen, heeft zij ook

(8) Elmare, voormalige waterloop en priorij onder Waterland-Oudemans (Prov. O.Vl., arr. Eeklo, kant. Kaprijke).

trachten te beveiligen tegen eventuele vervreemdingen, met de middelen die haar daartoe ten dienste stonden.

Zoals de abdij haar parochiaal bezit trachtte te beschermen door pauselijke en bisschoppelijke bevestigingen ervan, poogde ze hetzelfde te doen voor haar ander bezit door grafelijke confirmaties.

Bezittingen van oudsher liet ze opnemen in algemene bevestigingsbrieven. Tegen de overtreders van haar privileges diende ze klacht in, zelfs als het de graaf zelf was die ze niet naleefde, en ze ijverde zólang tot ze terug in haar rechten werd hersteld.

Deze bevestigingsbrieven hebben nochtans niet altijd het gewenste resultaat opgeleverd. De usurpaties zijn in die periode zeer talrijk⁹. In feite moet ons dat niet verwonderen. De graven van Vlaanderen zijn immers de eersten om hun eigen privileges te overtreden¹⁰. Logischerwijze houden dan ook de lagere edelen en andere lieden er zich niet aan.

De bevestigingen hadden dus geen volledig positief resultaat, maar toch hebben ze misschien nog een groter bezitsverlies voor Sint-Pieters helpen voorkomen.

2. - DE SINT-PIETERSABDIJ ALS FINANCIËLE INSTELLING.

1. Geldleningen tegen Dodepand.

In de loop van de tweede helft van de 12e eeuw is de Sint-Pietersabdij herhaaldelijk opgetreden als geldschietster aan mensen die in financiële nood verkeerden; zij heeft dus verbruikskrediet verschaft. In de Middeleeuwen was geld lenen tegen intrest verboden door de Kerk¹¹. Allerlei middelen en uitvluchten werden dan ook gezocht om dit verbod te omzeilen.

(9) Over de usurpaties en andere moeilijkheden met geestelijken en leken, zie p. 20 e.v.

(10) In 1156 vinden wij een klacht van abt Zeger betreffende watermolens opgericht door graaf Diederik op de Leie, op de plaats genoemd: „*Bollocsdam*”, ten nadele van de molens van de Sint-Pietersabdij, die het privilege had van het bouwen van watermolens in de omtrek van één mijl rond Gent (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177).

Eveneens in 1156 beklaagt abt Zeger zich omdat de monniken verplicht worden tot het betalen van tol, in verschillende streken van het graafschap, spijs de privileges toegekend door de koningen van Frankrijk en de graven van Vlaanderen (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177).

In 1180 vinden wij een klacht van abt Zeger omdat diegenen die van het domein van Sint-Pieters zijn verbannen, in dorpen en steden van het graafschap een onderkomen vinden (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209).

Abt Gerard dient in 1185 een klacht in omdat de baljuws van graaf Filips, mensen, die de stad Gent verlaten en zich in Sint-Pietersdorp vestigen, voor de graaf opeisen en zich bij hun dood hun goederen toeëigenen (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209).

In 1186 beklaagt abt Gerard zich bij Filips, zoals voor hem abt Hugo dit had gedaan, omdat de grafelijke rechters mensen, die uit een vreemd rijk komen, en zich onder de rechtspraak van Sint-Pieters stellen, aan zich toeëigenen, evenals hun goederen bij hun dood (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209).

(11) In de kerkelijke leer gold: „Leent uit, zonder er iets voor terug te hopen”. Lucas 6. 35.

Het meest geschikte middel was het uitlenen van geld tegen pand. Dit nu kan op twee manieren geschieden, n.l. uitlenen in ruil voor een „vivum vadium” (levend pand), of voor een „mortuum vadium” (dood pand). In beide gevallen is de geldschieter verzekerd zijn geld terug te krijgen, hij heeft immers een roerend of onroerend goed als waarborg in zijn bezit. In beide gevallen ook ontvangt hij de opbrengsten ervan. Het verschil tussen beide pandkontrakten ligt immers in de rol die het pand zelf speelt.

Het levend pand werkt mede aan de terugbetaling van het geleende geld, „het leeft”, d.w.z. de opbrengsten die het pand oplevert worden beschouwd als de terugbetaling van de geleende som. Na verloop van een aantal jaren heeft het pand de geldschieter volledig terugbetaald en keert dan terug naar de oorspronkelijke eigenaar, zonder verdere betaling van die kant. Hier wordt het kerkelijk verbod van het nemen van intrest geëerbiedigd: er is geen eigenlijke winst voor de geldschieter.

De Sint-Pietersabdij heeft nochtans deze vorm van geldleningen zelden gebruikt. De pandkontrakten die de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de 12e eeuw afsluit, behoren alle tot het andere type, n.l. het dodepandkontra¹².

Bij een geldlening tegen dood pand, speelt het pand geen enkele rol in de terugbetaling, „het is dood”. Dat wil zeggen dat de opbrengsten ervan volledig naar de geldschieter gaan. Na verloop van een aantal jaren, als de pandgever zijn eigendom wil terugkrijgen, is hij genoodzaakt de hem geleende som volledig terug te betalen.

Onnodig te zeggen dat dergelijke financiële operaties uiterst voordelig waren voor de geldschieter. Deze krijgt zijn geld terug, en heeft bovendien de inkomsten van het pand mogen innen. Krijgt hij zijn geld niet terug dan behoudt hij het pand.

Zeer nadelig is dergelijke operatie voor de pandgever. Onmiddellijk valt ook op dat het verbod van de kerk tegen het nemen van intrest voor geleend geld, hier niet volledig geëerbiedigd wordt. Enerzijds wordt het verbod toch geëerbiedigd: het geleende geld brengt immers geen intrest op, wel het pand. Anderzijds krijgt men aldus toch een zekere vergelding voor het geleende geld, wat in kerkelijke ogen gelijk stond met woeker.

Met deze financiële operaties heeft de Sint-Pietersabdij haar bezit in de 12e eeuw aanzienlijk uitgebreid. Het dodepandkontra¹² blijft echter een doorn in het oog van de Kerk, en in 1163 klaagt de paus in het concilie van Tours dan ook deze vorm van geldlening aan als woeker, waarop het concilie besluit: „... ut nullus amodo constitutus in clero vel hoc vel aliud genus usurae exercere presumat. Et si quis (hactenus) alicuius possessionem data pecunia sub hac specie vel conditione in pignus acceperit, si sortem suam deductis expensis de fructibus iam perceperit, absolute possessionem restituat debitori. Si autem aliquid minus habet, eo recepto, possessio libere ad dominum revertatur. Quodsi post huiusmodi constitutum

(12) Prof. Van Werveke heeft in zijn studie: *Le mort gage et son rôle économique en Flandre et en Lotharingie*, R.B.P.H., t. VIII, 1929 reeds onze aandacht gevestigd op de pandkontrakten van de Sint-Pietersabdij. Vermits de studie ervan onontbeerlijk is voor ons onderwerp, zijn wij verplicht ze nogmaals te behandelen.

in clero quisquam exstiterit, qui detestantis usurarum lucris insistat, ecclesiastici officii periculum patiat, nisi forte ecclesiae beneficium fuerit, quod redimendum ei hoc modo de manu laici videatur" ¹³.

Paus Alexander ziet echter in dat hij door dit verbod een toestand heeft geschapen, die een gevaar inhoudt voor het verlies van het abdijbezit, en hij laat dan ook aan de Sint-Pietersabdij toe leengoederen in pand te nemen: „... ne aliis obligate a iure et proprietate monasterii possint aliquatenus alienari" ¹⁴.

En om alle scrupules bij de monniken weg te nemen, verklaart hij in een andere bulle nog eens uitdrukkelijk dat de vruchten die het pand oplevert niet als woeker moeten worden aanzien ¹⁵. Wij moeten nochtans aanstippen dat slechts in 1/3 van de kontrakten het pand met zekerheid kan geïdentificeerd worden als oorspronkelijke eigendom van de abdij ¹⁶. Onze documentatie laat ons niet toe in de andere gevallen hetzelfde te besluiten. Het is zelfs vrij onwaarschijnlijk.

Wie zijn nu die lieden die hun bezit in pand geven? Negenmaal kunnen wij ze identificeren als leenmannen van de abdij, in de andere gevallen worden ze slechts bij name genoemd. Wij menen echter twee kenmerken te kunnen onderscheiden. Deze lieden zijn meestal mensen die slechts tijdelijk een financiële crisis doorstaan. Bovendien moeten zij, krachtens het feit dat zij een bepaald bezit in pand geven, nog over andere bronnen van inkomsten kunnen beschikken om verder te leven. Eveneens hopen zij na een bepaalde termijn hun moeilijkheden te kunnen overwinnen, en dan ook hun eigendom terug te krijgen.

Wij zullen zien dat deze hoop vaak ijdel moet geweest zijn. Dikwijls vermeerderen hun moeilijkheden, en precies deze situaties brengen de meeste voordelen mee voor de abdij. Immers hoe langer de terugkoop uitgesteld wordt, hoe groter de winst en hoe groter de kans het pand nooit

(13) A.L. Richter: „*Corpus iuris Canonici*” (instruxit A. Friedberg). Leipzig 1959, dl. 2, k. 811, Tit. XIX. De Usuris., Cap. I.

(14) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209. „... accepimus autem quod homines vestri terras quas a vobis detinent paupertatis angustia depressi potentibus et divitibus pignori obligant et cum hii quibus obligantur nolint vobis respondere a iurisdictione vestra penitus eedem terre alienantur. Unde... vobis... indulgemus ut terras quas homines vestri a monasterio vestro tenent licitum sit vobis et liberum nullius contradictione vel appellatione obstante titulo pignoris recipere,..." 1160-1178; 11 maart. Deze toelating was ook reeds geformuleerd in de tekst van Tours (zie citaat), maar wordt hier speciaal aan de Sint-Pietersabdij toegekend.

(15) 1160-1178. 1 maart. (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209). „... vobis auctoritate apostolica indulgemus ut fructus quos perceperitis de terris monasterio vestro pertinentibus vobis ad eis pignori obligatis, qui eas a monasterio vestro nomine feudi aut ad census tenebant non teneantur computare in sortem”.

(16) 1157: Gozuinus, meier van Avelgem. (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177); 1162: Odo van Hollain. (Lib. Trad. p. 166 nr. 165); 1163: Jordanus, meier van Ennetières. (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177 en Lib. Trad. p. 168 nr. 167); 1166: Willoi, zoon van Alain. (Lib. Trad. p. 179 nr. 178); 1168: Eustachius, zoon van Hugo van Afsnee. (Lib. Trad. p. 185 nr. 184); 1168: Boudewijn Lenement. (Lib. Trad. p. 187 nr. 186); 1172: Boudewijn, meier van Temse. (Lib. Trad. p. 192 nr. 189); 1190: Gotschalk, meier van Hillegem. (Lib. Trad. p. 204 nr. 202); 1187 mei: Robert, zoon van Alard. (Lib. Trad. p. 207 nr. 206).

meer te moeten teruggeven.

De redenen voor de inpandgeving van hun eigendom is voor deze men-
nen meestal een moeilijke periode, een financiële crisis. In sommige geval-
len willen zij zich baar geld aanschaffen voor een eigen reis naar het
Heilig Land¹⁷.

De panden zelf bestaan zowel uit roerende als uit onroerende goederen.
Wij treffen leengrond aan, feodale rechten, erfgrond, renten, delen van
opbrengsten van molens, abdijfuncties, een tiend, inning van tolrechten¹⁸.

In het kader van onze studie wordt onze aandacht echter vooral getrok-
ken door de vraag: „Wat heeft de Sint-Pietersabdij feitelijk met deze
operaties op het oog? Welke voordelen vertonen dergelijke kontrakten voor
de abdij?”

Wij menen dat de abten van Sint-Pieters met deze geldleningen eerst een
gunstige plaatsing van hun baar geld beoogden. Hoe hoog de winsten
waren die Sint-Pieters door dergelijke geldplaatsingen boekte, kunnen wij
moeilijk berekenen. Immers de geleende geldsom is ons altijd bekend, maar
niet wat het pand jaarlijks opbrengt. Meestal wordt eenvoudig gezegd:
„een stuk land”, „alles wat X in leen had”. In de gevallen waarin toch
een nadere definiëring wordt gegeven, is deze ook niet toereikend. Het is
ons b.v. niet mogelijk te zeggen, in welke verhouding in 1162 de 51½
mark, die Odo van Hollain ontvangt, staan tot de 9 rasieren graan die de
abdij 4 jaar lang zal mogen houden, omdat wij niet weten hoeveel in
1162 1 rasier graan te Hollain waard was.

Nochtans verleent onze documentatie ons tweemaal de mogelijkheid toch
een perspectief te openen, over de verhouding tussen de waarde van het
pand en de geleende geldsom. In 1168 geeft Eustachius van Afsnee de
inkomsten van zijn leen, nl. 10½ halster rogge en evenveel gerst, als
pand aan Sint-Pieters voor de som van 8 mark zilver¹⁹. Nog in 1168
moet de financiële toestand van Eustachius zozeer verslecht zijn, dat hij
besluit het pand definitief aan Sint-Pieters te verkopen, voor 11 mark²⁰.
Sint-Pieters moet dus nog 3 mark opleggen. De waarde van het pand was
11 mark, de geleende som 8 mark. Dus was de verhouding van de geleende
som tot de verkoopwaarde van het pand 72,72%, afgerond 73%.

Eveneens in 1168²¹ ontvangt Boudewijn Lenement 50 mark zilver, en

(17) zo in 1162, Odo van Hollain. (Lib. Trad. p. 166 nr. 165). In 1164, Ra-
dulfus. (Lib. Trad. p. 178 nr. 176).

(18) Over de verschillende soorten panden moeten wij hier niet verder uitwijden.
Het tiend en de rechten die wij genoemd hebben, komen voor in de opsomming van
wat Jordanus, meier van Ennetières, in pand geeft. (RAG, Sint-Pietersabdij, char-
ters, doos 1140/1177 en Lib. Trad. p. 168 nr. 167).

(19) Lib. Trad. p. 185 nr. 184.

(20) Lib. Trad. p. 185 nr. 183.

(21) Lib. Trad. p. 187 nr. 186. In feite wordt in 1168 bepaald dat Boudewijn
40 mark ontvangt van Sint-Pieters. Maar in 1193 zien wij dat Sint-Pieters dat pand
voor eeuwig „aankoopt”, mits bijbetaling van 50 mark. Er wordt gezegd dat Bou-
dewijn Lenement reeds vroeger 50 mark had ontvangen. (Lib. Trad. p. 206 nr. 204).
Er is dus geen overeenkomst tussen beide afschriften in het „Liber Traditionum”. Een
origineel van de overeenkomsten bestaat niet meer. Wij nemen hier aan dat Sint-
Pieters 50 mark aan Boudewijn heeft geleend, omdat dit best overeenstemt met de
gewone verhouding tussen leensom en koopsom, nl. ca. 60% (zie p. 8).

geeft als pand al zijn land en al zijn feodale rechten die hij van Sint-Pieters te Avelgem had. Na 12 jaar zal hij ze mogen terugkopen. Boudewijn Lenement was na 12 jaar waarschijnlijk nog niet in staat zijn bezit terug te kopen. Daardoor blijft Sint-Pieters voorts in het bezit van het pand en int er de inkomsten van. In 1183²² tenslotte, op 27 oktober, zijn de erfgenamen van Boudewijn Lenement, Eustachius, meier van Sint-Pietersdorp en zijn broer Gozuinus, nog niet in staat het pand terug te kopen, en besluiten het voorgoed aan Sint-Pieters af te staan voor 100 mark. Daarvan waren reeds 50 mark betaald aan hun oom Boudewijn Lenement in 1168. Sint-Pieters moet dus nog 50 mark bijbetalen. Hier is de verhouding van de geleende som tot de werkelijke waarde van het pand²³ lager, slechts 50%. De geleende som is dus de helft van de verkoopwaarde van het pand.

Als wij het gemiddelde nemen van de twee resultaten die wij bekwamen, dan is de geleende som $61\frac{1}{2}$ % van de werkelijke waarde van het pand. Prof. Van Werveke in zijn studie over het dodepand komt tot het gemiddelde van $58\frac{1}{2}$ % voor Vlaanderen en Lotharingen²⁴. R. Génestal vond voor Normandië dat de geleende som $\frac{2}{3}$ was van de pandwaarde, dus ca. 66,66 %²⁵. Alhoewel wij voor Sint-Pieters slechts twee zekere verhoudingen hebben, menen wij nochtans dat wij, krachtens vergelijking, het door ons behaalde gemiddelde ongeveer voor alle pandkontrakten van Sint-Pieters mogen aannemen. Vermits het voor Vlaanderen $58\frac{1}{2}$ is, zullen wij het gemiddelde tussen $61\frac{1}{2}$ en $58\frac{1}{2}$ nemen, n.l. 60 %.

De winst van de Sint-Pietersabdij is dus gelegen in dat verschil tussen pandsom en werkelijke waarde van het pand. Had Sint-Pieters een grond met vaste inkomsten „aangekocht”, i.p.v. iedere keer deze grond in pand te nemen, dan zouden deze gronden slechts 60 % van de waarde vertegenwoordigd hebben van de gronden die Sint-Pieters in bezit had door het pandkontraakt, voor dezelfde prijs.

Een opmerking dient dadelijk gemaakt: als Sint-Pieters werkelijk een grond aankocht, dan had zij die grond toch voor eeuwig! en nu moet zij theoretisch, na verloop van een aantal jaren, het pand terug afstaan. Dit is in theorie inderdaad zo.

Nochtans moeten wij aanmerken dat bepaalde maatregelen in de kontrakten werden ingelast, opdat de terugkoop na de eerste termijn moeilijk zou te verwezenlijken zijn; soms werd zelfs helemaal geen termijn bepaald, of

(22) zie Lib. Trad., p. 206 nr. 204 en zie noot 21.

(23) wij moeten hier nochtans een bemerking maken op de zogezegde werkelijke waarde van het pand. Zoals ook R. Génestal in zijn werk: „*Rôle des monastères comme établissements de crédit, étudié en Normandie du XIe à la fin du XIIIe siècle*”. Parijs, 1901, vermeldt, is de toestand van de schuldeisers zo vervelend, dat zij op de duur verkiezen nog een kleine vergoeding bij te ontvangen en aldus het pand voor goed af te staan. Het is aldus goed mogelijk dat hier wel een zekere woeker kan bij te pas gekomen zijn, zodat de koopsom niet de werkelijke waarde van het pand aangeeft, maar eerder onder de werkelijke waarde blijft. Vermits dat verschil niet kan worden berekend, houden wij er geen rekening mee, maar de mogelijkheid moest toch worden aangestipt.

(24) Van Werveke, *Le mort gage*, p. 79.

(25) Génestal, *Rôle des monastères*, p. 60.

was de termijn zeer groot. Immers hoe langer de terugbetaling uitgesteld wordt, hoe groter de winst en hoe groter de mogelijkheid tenslotte het pand te mogen behouden.

Er komen inderdaad uitzonderlijke termijnen voor. In 1157: 47 jaar²⁶. In 1163: 40 jaar²⁷. En zelfs als het pand na korte termijn werd teruggekocht, kan de abdijs vlug een andere persoon zoeken die in financiële nood zit en die een pand kan geven om geld te krijgen. Wij zullen later proberen aan te tonen dat in de meeste gevallen het pand niet werd teruggekocht, zodat de Sint-Pietersabdijs door haar panden werkelijk grote winsten zou hebben geboekt.

Als concreet resultaat mogen wij dus zeggen, dat het verschil tussen de door Sint-Pieters geleende som en de werkelijke waarde van het pand, de winst uitmaakt voor de abdijs. Wij zullen daarom de totale som berekenen die de Sint-Pietersabdijs gedurende 40 jaar heeft uitgeleend tegen pand (ca. 1157 tot 1197). De prijzen zijn in onze documentatie uitgedrukt in ponden en marken. Wij nemen aan dat 1 mark zilver = 32 sol.²⁸.

De pandkontrakten van de abdijs liggen echter niet mooi over deze 40 jaar verspreid. Het hoogtepunt ligt ongetwijfeld tussen 1157 en 1168, nl. 25 op 28 kontrakten. Tussen 1150 en 1158 leent de abdijs 24 mark uit. In 1157 leent de Sint-Pietersabdijs 547 lb. uit. In 1162: 3 lb.; in 1163: 64 lb.; in 1164: 92 lb.; in 1166: 41 lb. 12 sol.; in 1168: 92 lb. 16 sol.; Totaal in 12 jaar tijd: 907 lb.

Na deze intensieve periode volgt een eigenaardig verschijnsel: tussen 1173 en 1189 vinden wij geen enkel pandkontraakt. Daarvóór, in 1172 en daarna in 1190 en 1197, vinden wij nog een kleine heropleving, telkens één pandkontraakt. De gezamenlijke waarde bedraagt: 120 lb. En daar blijft het niet bij. In 1197 moet de abt van Sint-Pieters beroep doen op de prior van Ter Kluizen, opdat deze hem geld zou lenen. De reden wordt klaar en duidelijk geformuleerd: „... et Willelmus de Bella, qui eidem domui (Ter Kluizen) preerat, ecclesiam nostram sentiret gravibus debitorum oneribus aggravatum...”

De toestand in de tweede helft van de 12e eeuw is dus wel zeer veranderd: van geldschieder tot geldontlener. Tussen 1157 en 1197 leent Sint-Pieters dus al te samen 907 lb. en 120 lb = 1.027 lb. uit. Als wij ons vroeger bereikt gemiddelde in acht nemen, dan zijn deze 1.027 lb. slechts 60 % van de werkelijke waarde van de panden. De werkelijke waarde van de bezittingen die de Sint-Pietersabdijs dus in de tweede helft van de 12e eeuw in haar bezit kreeg door het pandkontraakt = 1715 lb. ongeveer.

De eerste reden van haar geldlening was dus dat Sint-Pieters vooral een goede plaatsing van haar geld op het oog had, dat zij misschien op het ogenblik van de uitlening toch voor niets anders kon aanwenden. Wij hebben reeds vermeld dat Sint-Pieters bepaalde bepalingen in haar kontrakten heeft ingelast om de terugbetaling moeilijk te maken, ja zelfs, ze

(26) RAG, Sint-Pietersabdijs, charters, doos 1140/1177.

(27) Idem en Lib. Trad. p. 168 nr. 167.

(28) Zie H. Van Werveke, *De Gentse Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Brussel, 1934. p. 107 e.v. Ook in onze bronnen vinden wij deze verhoudingen uitgedrukt.

onmogelijk te maken. Op die manier zou het pand nooit meer naar zijn werkelijke eigenaar terugkeren, maar integendeel steeds aan Sint-Pieters blijven en dan liefst zonder bijkomende betaling. Daar zou ongetwijfeld wel de grootste winst inzitten, en het is tenslotte slechts de winst die Sint-Pieters interesseert. Om dergelijk doel te bereiken verbiedt Sint-Pieters de terugkoop van het pand vóór een bepaalde termijn. Meestal is deze datum echter niet zover verwijderd van de kontraktdag. In vele gevallen is zelfs geen termijn bepaald. Wij menen dat ook daarin Sint-Pieters een middel heeft gezien om de lening zolang mogelijk te laten duren. Immers, wanneer een bepaalde termijn is gefixeerd, vooral wanneer deze termijn kort is, dan wordt deze termijn voor de schuldenaar een echt schrikbeeld. Hij moet zijn eigendom terugkopen vóór de bepaalde datum, anders weet hij ook wel dat de zaak op de lange baan wordt geschoven. Zo jaagt men de schuldenaar op en vermindert men zijn eigen winstkansen. Wanneer er geen termijn bepaald is, dan hoeft de schuldenaar zich niet te haasten, hij kan zijn eigendom terugkopen als hij wil. Door de ondervinding geleerd, dat de meeste geldontleners toch eerst veel later aan terugkoop denken of kunnen denken, kan Sint-Pieters het zich veroorloven geen datum te bepalen in de kontrakten. Wanneer de abdijs wel een aantal jaren bepaalt, draagt zij er zorg voor dat de eigenaar niet juist voor de oogst opnieuw in zijn bezit kan treden. Alleen wanneer de grond juist voor de oogst door Sint-Pieters in pand werd genomen, komt het voor dat zij hem voor de oogst terug afstaat.

Zo in 1157 wanneer Reinier van Trith bepaalde gronden aan de abdijs in pand geeft²⁹. Hij geeft o.m. in pand: „*terram quam ab Helet de Dolcei sibi comparavit...*” voor 100 mark. Wanneer Sint-Pieters deze grond in pand nam was hij bezaaid met vruchten, daarom zal Reinier van Trith hem op dezelfde manier terug in handen krijgen.

In 1168 bij de lening aan Boudewijn Lenement³⁰, wordt bepaald dat deze zijn pand slechts kan terugkopen op het feest van Sint-Bavo (1 okt.). in 1190 wordt aan Gotschalk van Hillegem de beperking opgelegd dat hij zijn bezit slechts kan terugkopen gedurende de acht dagen die Kerstmis voorafgaan, als hij tenminste voldoende dieren bezit en ook voldoende andere werktuigen die de landbouw vereist³¹.

Wij hebben niet meer dergelijke vermeldingen. Waar niets tegenovergesteld is, (alleen in 1157) mogen wij wel aannemen dat deze bepaling algemeen zal geweest zijn.

In 1157 komen er bovendien nog andere waarborgen bij. Sint-Pieters ziet in dat Reinier van Trith de geleende sommen in de nabije toekomst niet zal kunnen terugbetalen. De abt vreest dan ook onwettige „teruginbezitneming” van het pand door Reinier. Daarom schakelt hij bepaalde waarborgen in, opdat hij bij verbreking van het kontrakt, tenminste zou verzekerd zijn dat hij zijn geld zal terugkrijgen. Wanneer Reinier van

(29) RAG, Sint-Pietersabdijs, 1e reeks, Cartularium 1, f° 49v. „*Definitum est etiam quatinus terram Helet, quia fructibus vestitam deposuit, eodem modo recepturus sit vestitam*”.

(30) Lib. Trad. p. 187 nr. 186.

(31) Lib. Trad. p. 204 nr. 202.

Trith zich wederrechtelijk terug meester maakt van het pand, hetzij vóór de gestelde termijn, hetzij zonder te betalen, hetzij op een andere manier, dan zijn een aantal mensen verantwoordelijk voor het betalen van een deel van de som door de abt uitgeleend ³².

Tenslotte komt er nog een laatste bepaling voor. In de kontrakten wordt dikwijls aangestipt, dat de geldontlener geen geld mag lenen om zijn pand terug te kopen; hij moet met zijn eigen geld zijn schuld aflossen („*propria dumtaxat pecunia et non aliunde commodata*”). Dit lijkt ons wel de meest geschikte bepaling om de oorspronkelijke eigenaars te verhinderen hun pand terug te kopen. Deze maatregel leert ons duidelijk dat het juist de bedoeling is van Sint-Pieters de terugkoop onmogelijk te maken. Deze bepalingen brengen mede, dat de termijn steeds maar meer verlengd wordt, en dat Sint-Pieters steeds grotere winsten maakt. Dit heeft dan tenslotte voor gevolg gehad dat de meeste panden nooit meer uit de handen van Sint-Pieters zijn geraakt, maar in haar eigen bezit voor goed zijn opgenomen ³³.

In het pandkontraat van 1157 van Reinier van Trith komt een speciale regeling voor. De terugkoop kan slechts geschieden: „*Ab ipso Reynero vel propriis heredibus solis et in proprios usus*”. Een derde persoon mag het pand niet terugkopen, en wanneer de eigenaar het pand terugkoopt, mag dat slechts voor eigen gebruik zijn. Daardoor belet Sint-Pieters dat de eigenaar zijn eigendom zou terugkopen met het geld van een ander, om het dan aan deze persoon in pand te geven. Aldus zou Sint-Pieters voorbarig beroofd worden van haar winst. Deze bepaling komt ook in andere pandkontrakten voor.

Ook in een kontraat, te situeren tussen 1150 en 1158, worden de mogelijkheden van terugkeer van het pand naar zijn eigenaar nader gedefinieerd. Abt Zeger koopt de inkomsten van het personaat van Carvin van de klerk Gunter voor 24 mark, d.w.z., hij neemt ze voor die prijs in pand voor drie jaar. Daarop vertrekt Gunter op reis. Wanneer hij na drie jaar zal terugkeren, zal hij de inkomsten zonder enige compensatie van zijnentwege terug ontvangen. Blijft hij nochtans langer dan drie jaar weg, dan zal de abt de inkomsten ontvangen gedurende het vierde jaar, zoals de vorige jaren, en hij zal ze bewaren voor Gunter, tot hij zal teruggekeerd zijn, of ze toekennen aan wie Gunter zal hebben aangewezen. Is hij binnen die vier jaar gestorven, of blijft hij nog langer weg, dan zal Sint-Pieters vrij en zonder enige tegenspraak die inkomsten in bezit nemen ³⁴.

In haar eerste gedeelte gelijkt deze geldlening op een „levend pandkontraat”. Men bepaalt immers dat Gunter na drie jaar niets zal moeten terugbetalen van die 24 mark die hem geleend werden. Het pand zelf zal

(32) „*Qui, si Reynerus pactum idem infregerit, et obsides et captivi venturi sunt Cameracum, vel ubicumque in comitatu nostro abbas voluerit: Adam de Buken pro 40 marcis, enz...*”

(33) Het is aan te nemen dat een groot aantal dodepandkontrakten zijn verloren gegaan, zoals Van Werveke en Génestal aannemen, juist omdat de terugbetaling is geschied. Op dat moment heeft het kontraat alle bewijskracht verloren. Wij kunnen daarmee natuurlijk geen rekening houden. Wij steunen op de bronnen die ons wel werden nagelaten.

(34) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177.

deze som hebben opgebracht. Bij een levend pand wordt echter o.i. normaal geen datum bepaald. Het kontrakt loopt tot het pand zijn werking heeft volbracht. En, na 4 jaar krijgt Gunter zijn eigendom niet meer terug, wat regelrecht indruist tegen het principe van het levend pand.

Wij staan hier voor een tussenvorm tussen levend en dood pand. Eén karaktertrek blijkt duidelijk: Sint-Pieters streeft er vooral naar die inkomsten nooit meer te moeten teruggeven. In dat opzicht wijkt het kontrakt dan ook tenzeerste af van een levend pand.

Er zijn voor Sint-Pieters een groot aantal pandkontrakten bewaard, zonder dat wij weten wanneer ze zijn teruggekocht. Wanneer een schuldenaar het geld terugbetaalt, wordt daarvoor waarschijnlijk meestal een akte van terugbetaling opgesteld. Degene die het geld heeft ontleend krijgt zijn pand terug, en beide partijen beschikken opnieuw over hun oorspronkelijke eigendom: de abdijs is weer in het bezit van haar geld, de pandgever is opnieuw in het bezit van wat hij als pand had gegeven. Het gevolg daarvan zou zijn dat de pandkontrakten die geen enkele bewijskracht meer hebben, vernietigd worden (Van Werveke en Génestal).

Wanneer echter de geldlening zo eindigt, dat de schuldenaar geen uitweg meer ziet en gewoonweg zijn eigendom aan de abdijs als eeuwig bezit schenkt, tegen een kleine bijbetaling vanwege de abdijs, dan verandert de rol van het kontrakt. Het wordt n.l. een eigendomsbewijs; het bewijst dat de abdijs die eigendom eerst in pand heeft genomen en daarna heeft afgekocht. Daarom zouden er zoveel pandkontrakten overgebleven zijn, waarvan wij niet weten of het pand is teruggekocht. Het leidt ons tot de hypothese dat zoniet alle, dan toch vele pandkontrakten hebben geleid tot een definitieve aanwerving van het pand. Sint-Pieters had in dat geval niet zozeer een zekere geldplaatsing op het oog (daarvoor is de termijn te kort), maar wel een voordelige aankoop van allerlei bezittingen. In die richting wijzen ook de verschillende bepalingen die de abdijs in haar kontrakten inlast. Immers, wanneer iemand zijn grond in pand geeft, zit hij in financiële moeilijkheden. Verslechteren deze moeilijkheden nog, dan kan hij zijn bezit niet terugkopen en geeft het aan Sint-Pieters, al of niet tegen een bijkomende vergoeding. Indien er wel een vergoeding door Sint-Pieters werd betaald, waarin zit dan de winst van de abdijs? Deze winst zit in de verhouding „geleende som — koopwaarde van de grond”. Als Sint-Pieters bijbetaalt, dan zal de definitieve aankoopprijs waarschijnlijk toch lager geweest zijn dan de echte koopwaarde van het pand. Indien dat niet zo is, had de Sint-Pietersabdijs beter met haar geld een of ander goed aangekocht. Alzo zou zij niet steeds moeten vrezen hebben haar (tijdelijke) eigendom eens te moeten teruggeven.

Als wij zegden dat het pandkontrakt na definitieve inbezitname van het pand als eigendomsbewijs dient, is dat inderdaad zo. Maar als eigendomsbewijs heeft het kontrakt nog een aanvullend stuk nodig, n.l. de akte die bewijst dat de vroegere eigenaar werkelijk afstand heeft gedaan van zijn vroeger bezit. Zonder dat is het pandkontrakt geen eigenlijk eigendomsbewijs.

Slechts een paar zulke vervolledigende akten zijn ons overgebleven. In alle andere gevallen zijn slechts de pandkontrakten bewaard, of zelfs slechts

een vermelding ervan. Waarschijnlijk gebeurde in vele gevallen de complementaire overdracht in de twaalfde eeuw nog mondeling, en veranderde het pandkontraakt aldus automatisch in verkoopsakte?

Dat de meeste panden niet werden afgelost, en dat Sint-Pieters er zelfs niet voor bijbetaald heeft, menen wij op volgende manier te kunnen aantonen. De meeste kontrakten zijn ons overgeleverd door het „Liber Traditionum Sancti Petri”. Dit „Liber Traditionum” werd opgesteld met een praktisch doel, n.l. als bewijs te dienen voor Sint-Pieters voor het bezit van bepaalde rechten, eigendom, enz.

Als die pandkontrakten niet werkelijk eigendomsbewijzen waren geworden, waarom zou men ze dan daarin opgenomen hebben? Waarom zou men stukken opnemen die slechts bewijzen dat de abdiij in het bezit is geweest van een bepaalde eigendom, gedurende 6, 9, 12 jaar of zo? Dergelijke optekening was nutteloos, na de terugkoop had het kontraakt geen enkele zin meer!

De reden waarom Sint-Pieters de pandkontrakten heeft opgenomen in het „Liber Traditionum” moet dus geweest zijn, dat bij de opname ervan deze panden reeds in het bezit waren van de abdiij; vermits er geen bijgevoegde charters in voorkomen, die een supplementaire prijs bepalen, is deze som ook nooit betaald, ofwel nooit op papier gezet. Dat dergelijke supplementaire akten niet bestonden omdat ze niet opgenomen werden, wordt bewezen door het feit dat in twee gevallen waarin ze wel bestaan (zie supra), ze ook opgenomen zijn. Hadden ze bestaan voor de andere kontrakten, waarom zou men ze niet opgenomen hebben?

Krachtens onze hypothese, gestaafd door voorgaande redenering, waren de panden bij hun opname in het „Liber Traditionum” reeds volledig eigendom van de abdiij³⁵. Vermits wij bijna nergens (tweemaal wel, zie

(35) Terecht werd ons de opmerking gemaakt dat de kontrakten misschien dag aan dag in het „Liber Traditionum” werden opgenomen. Deze hypothese lijkt ons echter ook weinig waarschijnlijk, en wel om de volgende redenen:

1. Onze dodepandkontrakten opgenomen in het „Liber Traditionum” behoren daar niet tot het eigenlijke Lib. Trad., maar wel tot de voortzetting ervan. Deze is opgetekend op de folio's 1 tot 18 en 103 tot 120 (zie Fayen, Lib. Trad. p. V en VI). Deze „continuatio”, (f° 103 tot 120) en de afzonderlijke stukken (f° 1 tot 18) zijn niet meer wat men noemen kan een systematische optekening, in tegenstelling met het deel geschreven in de 11e eeuw. Verschillende scribenten hebben hier aantekeningen gemaakt, zonder enige orde (Fayen, Lib. Trad. p. XI). Zeker bestond er dus geen afzonderlijke scribent, wiens taak het was de kontrakten in het „Liber Traditionum” op te tekenen.

2. De chronologische orde waarin de kontrakten werden opgetekend, duidt ook niet op een dagelijkse optekening. De kontrakten zijn op een willekeurige plaats in het „Liber Traditionum” opgenomen, zowel in de eerst 18 folio's als tussen f° 103 en 120. Aldus vormen zij geen chronologische reeks, wat in feite bij een systematische dag-aan-dag-optekening wel het geval moest zijn.

3. In 1168 gaf Eustachius van Afsnee zijn renteleen aan Sint-Pieters in pand. Dat pandkontraakt is in het „Liber Traditionum” opgenomen op f° 109r. In datzelfde jaar nog verkoopt Eustachius van Afsnee datzelfde pand voorgoed aan Sint-Pieters. Deze verkoop gebeurde dus zeker na de inpandgeving! Welnu, deze verkoop werd in het „Liber Traditionum” 3 folio's vóór het pandkontraakt opgetekend! Het is dus totaal uitgesloten dat men hier systematisch, dag aan dag, de akten zou hebben ingeschreven.

4. In de veronderstelling dat men in Sint-Pieters werkelijk de pandkontrakten sys-

supra) supplementaire prijzen vinden, is het zeer waarschijnlijk dat Sint-Pieters voor de definitieve inbezitname niet heeft moeten bijbetalen. Zes- tien van de 28 ons bekende kontrakten fungeren dus als eigendomsbewijs, dat is dan de enige reden waarom ze in het „Liber Traditionum” opgeno- men werden)³⁶. Veertien maal kwam Sint-Pieters aldus in het bezit van het pand tegen ca. 60 % van de werkelijke waarde (tweemaal werd een supplement betaald).

Wat gebeurde er met de kontrakten die ons in origineel of in afschrift bereikten? Ook van deze kontrakten bereikte ons geen enkel aanvullend stuk. Zo weten wij niet of ze door de oorspronkelijke eigenaar zijn teruggekocht, of de abdijs ze heeft mogen behouden mits bijbetaling, ofwel, of ze zonder enige bijkomende vergoeding in het abdijsbezit zijn gebleven³⁷.

tematisch heeft ingeschreven, waarom werden dan 11 kontrakten niet opgenomen?

Wij menen dan ook dat deze hypothese niets kan afdingen van hetgeen wij veronderstellen, n.l. dat de pandkontrakten in het „Liber Traditionum” werden opge- nomen omdat ze reeds eigendom waren van de abdijs, omdat ze op het moment van opname hun tijdelijk karakter reeds verloren hadden.

In 1281 werd een inventaris van het bezit van Sint-Pieters opgemaakt, n.l. het „Liber Inventarius”. Indien wij daarin de panden hadden kunnen terugvinden, was onze hypothese zeker bewezen. Omdat meestal localisatiegegevens ontbreken, en omdat de panden niet nader worden gedefinieerd, bleek dit echter onmogelijk.

Hoogstwaarschijnlijk werden de pandkontrakten dus eerst een hele tijd na het op- stellen ervan in het „Liber Traditionum” opgenomen, als men er zeker van was dat het pand niet meer zou worden teruggekocht, of... niet meer *mocht* worden teruggekocht?, wegens het verstrijken van een bepaalde termijn. Zie R. Génestal, *Rôle des monastères*, p. 61. „Le mort gage présente deux caractères essentiels qui le distin- guent des autres modes de crédit et en particulier de la vente de rente... Il suppose : 1. que celui qui engage a l'intention de rembourser avant 30 ans, sans quoi il ven- draît et n'engagerait pas”. In Normandië wordt het pandkontraakt dus na 30 jaar automatisch een verkoopakte. Misschien bestond ook bij ons iets dergelijks? Dit aldus tot verkoopakte omgevormd pandkontraakt had een ideale bewijskracht, n.l. de datum. Bij eventuele betwisting kon men gemakkelijk aantonen dat de transactie reeds langer dan een bepaald aantal jaren geleden gebeurd was.

(36) In feite bevat het Lib. Trad. 17 pandkontrakten. 1 ervan is ook in origineel bewaard, n.l. het pandkontraakt tussen Jordanus, meier van Ennetières, en Sint-Pieters in 1163. (RAG, Sint-Pietersabdijs, charters, doos 1140/1177 en Lib. Trad. p. 168 nr. 167). Vermits het opgenomen is in het Lib. Trad. is onze hypothese ook voor dit pandkontraakt mogelijk. Eén pandkontraakt, opgenomen in het Lib. Trad. heeft niet onmiddellijk tot definitieve inbezitname geleid. In 1190 geeft Gotschalk, meier van Hillegem, de meierij van Hillegem in pand aan Sint-Pieters voor 3 jaar, uitgenomen 30 halster graan die hij voor zichzelf voorbehoudt. Sint-Pieters leent hem daarvoor 10 mark.

Dit pandkontraakt is opgenomen in het Lib. Trad. p. 204 nr. 202. Hier weten we zeker dat de meierij van Hillegem na 3 jaar of nog later teruggekocht werd door Gotschalk of door zijn erfgenamen. Immers in 1254 vernemen we dat Sint-Pieters goederen verpacht: „... que comparavimus erga maiorissam de Hilleghem...”. Het is duidelijk dat na Gotschalk nog een „meierin” de meierij van Hillegem heeft ge- houden.

(37) Het is zeker dat de meierij van Avelgem teruggekocht werd van Sint-Pieters. In 1157 had Gozuinus, meier van Avelgem, zijn leen van Sint-Pieters, o.m. in de meierij, aan de abdijs in pand gegeven voor 47 jaar, en had daarvoor 47 mark ont- vangen (RAG, Sint-Pietersabdijs, charters, doos 1140/1177).

In de loop van de 13e eeuw vernemen wij dat een zoon van Gozuinus het leen heeft teruggekocht (Lib. Trad. p. 210 nr. 210).

Algemeen beschouwd heeft Sint-Pieters aldus ongetwijfeld door deze uitleningspolitiek zeer grote winsten gemaakt. En daarin ligt ook de reden waarom Sint-Pieters meer dan gelijk welke andere abdij in Vlaanderen, dergelijke dodepandkontrakten heeft afgesloten. De abt van Sint-Pieters heeft ingezien op welke goedkope en gemakkelijke manier, ver onder de prijs, hij nieuwe eigendom kon verwerven. Het was werkelijk een specialiteit van de Sint-Pietersabdij³⁸.

Eigenaardig nu is de verdeling van de kontrakten tussen 1157 en 1197. Bijna alle komen ze voor tussen 1157 en 1168. Het is niet weg te cijferen dat een dergelijk verschijnsel hoogst eigenaardig is voor een abdij, die in een tijdspanne van 12 jaar, 25 pandkontrakten (op een totaal van 28) afsluit, en daarvoor 852 lb. 12 sol. kan uitgeven. Dat is inderdaad een zeer aanzienlijk bedrag.

Dat de abdij na 1168 slechts 3 kontrakten meer heeft afgesloten, is o.i. niet het gevolg van een verslechting van de financiële toestand van de abdij. Daarvoor is de lijst van de aankopen na 1168 een voldoende bewijs³⁹. Daarvoor pleit o.i. ook nog dat in 1197 een dodepandkontraakt wordt afgesloten. Zoals reeds gezegd, heeft in dat jaar de abdij financiële moeilijkheden te doorworstelen. Het feit dat Sint-Pieters in 1197, juist vóór de crisis, nog geld uitzet⁴⁰, bewijst dat zij zich op dat ogenblik nog van geen moeilijkheden bewust is. Was zij dat wel geweest, dan zou ze zeker geen geld meer uitgeleend hebben, maar het liever gebruikt hebben om de noodtoestanden te bestrijden.

Financiële nood is dus geen verklaring voor het niet meer voorkomen van pandkontrakten in de tweede helft van de 12e eeuw. Waarschijnlijk is dat kerkelijke redenen aan de basis daarvan liggen. Zoals we reeds vroeger hebben aangetoond, houdt Sint-Pieters zich niet aan het bevel van de paus en neemt goederen in pand, ook van andere lieden dan haar leenmannen, iets wat haar als kerkelijke instelling zeker niet stond. Na 1168 heeft ze daar dan ook mee opgehouden. Als wij de drie pandkontrakten die de Sint-Pietersabdij na 1168 sluit, nl. in 1172, 1190 en 1197 onderzoeken, dan zien wij dat de pandgevers driemaal een leengoed van de abdij aan deze in pand geven⁴¹. Nu volgt de abdij mooi de pauselijke regel.

(38) Vergelijk de mening van Génestal, *Rôle des monastères*, p. 77. „De toutes façons donc l'engagement est moins un placement mobilier qu'une acquisition d'immeubles. L'achat de terres est en effet à cette époque, et malgré les perfectionnements apportés au gage par la suppression du pacte commissaire, le seul placement durable et c'est un placement durable que recherchent avant tout les religieux. Leur règle d'administration n'est elle pas l'inaliénabilité de leurs biens? Ce qui est entré une fois dans la patrimoine de l'abbaye n'en doit pas sortir". Zie ook Ganshof, *Medieval agrarian society*, p. 285: „In the eleventh and twelfth centuries it (= 'mortgage') led to the incorporation of a not inconsiderable number of domains, isolated pieces of land, and revenues derived from land, such as tithes, into the patrimony of the creditor churches; for borrowers often found themselves unable to redeem properties given as security for loans”.

(39) Zie verder p. 18 e.v.

(40) In 1197, in de maand mei, geeft Robert, zoon van Alard, de „functie van het naaien van de kleren van de monniken” in pand aan Sint-Pieters. De termijn is ons onbekend. Robert ontvangt van Sint-Pieters 5 mark (Lib. Trad p. 207 nr. 206).

(41) In 1172 geeft Boudewijn, meier van Temse, gans zijn erfelijk en leenroerig

De Sint-Pietersabdij heeft dus na 1168 bijna geen panden meer aangenomen, omdat ze in haar politiek zich moest beperken tot haar leenmannen, en aldus moest wachten tot één van hen het zo moeilijk had, dat hij zijn bezit in pand moest geven ⁴².

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de 12e eeuw een uiterst gunstige en financieel sterke periode beleeft. Haar kapitaal, dat overbleef na haar noodzakelijke uitgaven, potte ze niet op, maar liet het winsten opleveren, althans vóór 1169. Ze nam dus met dat geld allerlei goederen in pand, misschien met de bedoeling daaruit zoveel mogelijk winst te halen. Deze taktiek heeft er toe geleid dat waarschijnlijk het overgrote deel van de panden tenslotte eigendom van de abdij is gebleven, zonder bijbetaling hoogstwaarschijnlijk. D.w.z. dat Sint-Pieters goederen heeft aangekocht tegen een koopprijs, die slechts 60 % bedroeg van de werkelijke waarde van de goederen. Dat na 1168 dergelijke gunstige transacties zich niet meer herhalen, is niet te wijten aan een financieel minder gunstige situatie van de abdij. De reden is veeleer van geestelijke aard. Sint-Pieters durft het door de paus uitgevaardigde verbod niet meer overtreden. De grote winsten die ze tot 1168 heeft gemaakt, moet ze daarna ook ontberen.

2. De Aankopen.

De aankopen die in de tweede helft van de 12e eeuw het bezit van de Sint-Pietersabdij vermeerderen, zijn zeer uiteenlopend van natuur. Het grootste gedeelte ervan bestaat uit grondbezit. De oppervlakte ervan wordt niet steeds aangeduid. Waar dit wel gebeurt, zien wij dat deze gronden meestal schommelen tussen 5 linies en 25 gemet ⁴³. Slechts éénmaal wordt een grootgrondbezit aangekocht, nl. in 1189. De abdij van Sint-Nicolaas te Veurne verkoopt aan de Sint-Pietersabdij 82 gemet gelegen naast Russevliet, voor 194 mark en 2 fertonen ⁴⁴. Deze goederen zijn meestal volledig vreemd aan de abdij.

bezit voor 60 mark aan Sint-Pieters in pand (Lib. Trad. p. 192 nr. 189). In 1190 geeft Gotschalk de meierij van Hillegem in pand (zie supra p. 14, noot 36). In 1197 geeft Robert, zoon van Alard, de „functie van het naaien van de kleren van de monniken” in pand (zie supra p. 15, noot 40).

(42) Een andere reden waarom Sint-Pieters bijna geen panden meer aanneemt, is misschien niet in de abdij zelf te zoeken. Het is immers best mogelijk dat de leenmannen, en de leken in het algemeen, ingezien hebben hoe nadelig het voor hen was een deel van hun bezit aan Sint-Pieters in pand te geven. In het gunstigste geval konden zij hun pand eerst na vele jaren terugkopen. Meestal zagen zij hun bezit nooit meer weer. Door ondervinding of door voorbeelden geleerd hebben zij waarschijnlijk opgehouden panden te geven, en een andere wijze van geldontlenen aangewend. Dit ook kan er dan toe bijgedragen hebben een einde te maken aan de financieringspolitiek van Sint-Pieters.

(43) Een linie = $\frac{1}{3}$ van een gemet of 100 roeden. 5 linies betekent hier dus een gemet en $\frac{2}{3}$ of 500 roeden, d.i. iets meer dan $\frac{1}{2}$ bunder. De bunder verschilt naargelang de streek waarin hij voorkomt. Steeds echter is het gemet $\frac{1}{3}$ van een bunder, en gelijk aan 300 roeden. De Gentse bunder = 1 ha. 33 a. 71 ca. De bunder in Zeeland = 1 ha. 32 a. 71 ca.

(44) Lib. Trad. p. 203 nr 200. 82 gemet = 27 bunder en 300 roeden.

Vóór 1166 geeft Alard Baniard zijn leen te Oostburg aan Sint-Pieters terug⁴⁵. Hier was dus het goed oorspronkelijk bezit van de abdij. De koop-prijs wordt niet genoemd.

In 1169 geeft ook Zeger van Camphin zijn leen terug voor 32 mark⁴⁶. In 1193, op 27 oktober, doet Eustachius, meier van Sint-Pietersdorp, hetzelfde met de grond die hij en zijn broeder Gozuinus in leen hielden⁴⁷.

Verkopen de leenmannen dus tamelijk zelden hun leengrond aan de abdij terug, dan gebeurt dit vaker met de renten die zij van Sint-Pieters in leen houden. Terugkopen van jaarlijks door haar verschuldigde betalingen van renten, was zeer voordelig voor de Sint-Pietersabdij. Deze rentelenen waren immers erfachtig en aldus een zware verplichting voor de abdij.

Aldus koopt Sint-Pieters in 1163 het renteleen terug van Robert, burggraaf van Aire. Dit renteleen bestond uit 2 mud koren, en werd teruggekocht voor 8 mark⁴⁸. In 1166 verkoopt Zeger van Munte de 2 stukken kaas die hij jaarlijks „in feodum” had voor 4 mark zilver⁴⁹. In 1168 wordt een jaarlijkse inkomst van 10½ halster rogge en evenveel gerst te Zevegem afgekocht. Eustachius van Afsnee had ze als „redditus feodi sui”. De abt koopt ze terug voor 11 mark⁵⁰. Wij kunnen jammer genoeg niet zeggen tegen welk procent de renten werden teruggekocht, omdat wij de waarde ervan in ponden niet kunnen berekenen.

In 1167 lukt de abdij opnieuw een zeer mooie terugkoop. De bisschop van Terwaan en zijn aartsdiaken bezaten het verblijfrecht te Boezegem en te Terdegem, omdat het personaat aldaar eigendom was van de abt van Sint-Pieters. Er was daar al veel onenigheid over ontstaan, en tenslotte wordt het verblijfrecht door de abt afgekocht voor 15 mark⁵¹.

Naast jaarlijkse inkomsten worden ook ambten en diensten van de abdij, die in handen waren van leken en door hen werden uitgeoefend, teruggekocht. Die leken bezaten deze ambten meestal erfelijk⁵². In ruil moest de abdij natuurlijk een vergoeding aan die mensen betalen. De Sint-Pietersabdij streefde er dan ook naar deze functies terug in handen te krijgen, om ze persoonlijk te vervullen. Eén van de methodes om dit te verwezenlijken, was de functies terugkopen als de gelegenheid zich voordeed.

(45) Zie Lib. Trad. p. 182 nr. 180, meierijregeling van Oostburg. „De his autem que majoribus contingunt tercia pars preposito contingit, quia et ipse tercius major est ex parte Alardi Baniardi, qui hominio, beneficio et officio tertius major, beneficium et officium suum legitime abbati vendiderat”.

(46) Lib. Trad. p. 190 nr. 187.

(47) Lib. Trad. p. 206 nr. 204. Deze grond was reeds sedert 1168 in het bezit van de abdij als pand (zie supra p. 7 en 8).

(48) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, door 1140/1177.

(49) A. Van Lokeren, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au mont Blandin à Gand*, dl. 1. Gent, 1868, p. 171 nr. 301.

(50) Lib. Trad. p. 185 nr. 183. Deze inkomst was in datzelfde jaar, nl. 1168 door Eustachius van Afsnee aan Sint-Pieters in pand gegeven. De door Sint-Pieters geleende som bedroeg 8 mark. Door een supplement van 3 mark krijgt de abdij nu de inkomsten in volledige eigendom (zie supra, p. 7).

(51) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177.

(52) Zie Lib. Trad. p. 202 nr. 198. „... quedam femina Imma nomine, uxor Fromoldi, cum haberet, ut mos est, *hereditario jure* officium braciandi cervisiam monachorum...” Ook de meiersambten waren erfelijk.

Aldus koopt Sint-Pieters vóór 1166 het meiersambt terug van Alard Baniard te Oostburg⁵³. In 1183 koopt Sint-Pieters van Imma, echtgenote van Fromold, de functie van „het brouwen van het bier van de monniken” terug, voor een rente van 100 sol.⁵⁴. In 1196, in november, tenslotte weet de abdijs het ambt van Willem, een klerk, zoon van Nicolaas, terug te kopen. Deze Willem bezat de functie van „het naaien en herstellen van de klederen van de monniken”. Daarvoor betaalt de abt 7 mark⁵⁵.

Een laatste soort aankopen wordt gevormd door oorspronkelijk kerkelijk bezit, nl. tienden. In 1158 verwerft Sint-Pieters het tiend van Hugo van l'Épinoy op zijn grond te Carvin, l'Épinoy, Cargetel en naburige wijken, voor 350 mark⁵⁶. Het betreft hier zowel de oude tienden als de „nouveaux”. Ook het tiend op gronden die nog moeten ontgonnen worden is er bijbegrepen. Het tiend dat aangekocht wordt is zowel het tiend op veldvruchten als dat op dieren⁵⁷.

In 1178 tenslotte, staan Oylin en Gabriël van Landegem 2 schoven van het tiend op hun erfgrond te Baarle, langs beide kanten van de Leie, af voor 100 sol. en een beker⁵⁸.

Resumeren wij even, dan zien wij dat Sint-Pieters in de tweede helft van de 12e eeuw vooral onroerende goederen aankoopt (23 op 32 aankopen). Van deze gronden zijn de meeste volledig vreemd aan het abdijspatrimonium, een paar slechts zijn „beneficia”. Ook valt op dat Sint-Pieters een poging aanwendt om jaarlijkse inkomsten, die ze in leen had gegeven, terug te kopen. Hetzelfde doet ze met de ambten die bepaalde leken in haar plaats uitoefenen. Tenslotte wordt ook nog oorspronkelijk kerkelijk patrimonium aangekocht.

Welke aankoopssommen heeft Sint-Pieters voor deze verschillende aankopen betaald? Wij zullen deze vraag bespreken in vergelijking met de dodepandkontrakten. Eerst en vooral merken wij op dat niet steeds de aankoopsprijs wordt vermeld, en anderzijds dat deze aankoopsprijs niet steeds in baar geld is uitgedrukt, of vervangen is door een rente⁵⁹. Tussen 1157

(53) Zie voetnoot 45. In de plaats van Alard wordt de proost meier. De Sint-Pietersabdijs heeft vooral getracht de meiersambten terug te krijgen, omdat deze meiers haar veel schade berokkenden. Slechts éénmaal gebeurde dit door middel van terugkoop. Meestal probeerde Sint-Pieters het door geldlening tegen dodepand, waarbij Sint-Pieters dan trachtte de meierij in pand te nemen. Onder meierij verstaan wij hier de onroerende bezittingen, (vroonhof en d.g.l... en het meiersambt. Dus „beneficium et officium”).

(54) Lib. Trad. p. 202 nr. 198. Zie ook noot 10. Waarschijnlijk bezat Imma deze functie niet alleen, want in juni 1197 treffen wij een zekere Hunradus aan, die de functie van brouwer aan Sint-Pieters schenkt (Lib. Trad. p. 207 nr. 206). Deze functie was dus aan verschillende personen uitgegeven geworden.

(55) Lib. Trad. p. 207 nr. 205. Ook het kleermakersambt was niet in handen van één persoon alleen. Immers in 1197 verpandt Robert, zoon van Alard, dit ambt aan Sint-Pieters voor 5 mark (zie supra p. 15, noot 40).

(56) Lib. Trad. p. 201 nr. 197.

(57) Zie d.o. Jan Kusters, *Het Oude Tiendrecht*, 's Gravenhage, 1899. p. 111: Tiendplichtige vruchten en beesten.

(58) Lib. Trad. p. 201 nr. 197.

(59) In 1183 voor het „officium” van bierbrouwen wordt een rente van 100 sol. uitgekeerd (zie supra). In 1157 betaalt de abdijs 40 sol. voor de grond van Bonardis, en geeft hem ook een pelsmantel (RAG, Sint-Pietersabdijs, 1e reeks, Cartu-

en 1168 vinden wij voor de Sint-Pietersabdij 25 dodepandkontrakten. Daarvoor wordt de totale som van 907 lb. uitgeleend. Tussen 1157 en 1168 treffen wij anderzijds 13 kopen aan. De gezamenlijke koopsom bedraagt 150 lb. Duidelijker kan niet aangetoond worden hoe Sint-Pieters tot 1168 het dodepandkontraakt verkiest boven de aankopen. Ongetwijfeld bood het pandkontraakt ook meer voordelen aan de abdij⁶⁰.

Niet om financiële redenen krijgen de aankopen de voorkeur op de dodepandkontrakten na 1168. De cijfers illustreren dit duidelijk. De aankopen bewijzen immers dat geld in overvloed aanwezig is. Na 1168 bedraagt de globale koopsom 1501 lb. Aan dodepanden wordt nog slechts 120 lb. uitgegeven. Alles te samen beschikte Sint-Pieters dus tussen ca. 1150 en 1197 over meer dan 1651 lb. voor haar aankopen alleen!⁶¹.

Om nog een beter contrast te bereiken stellen wij tegenover de 32 aankopen ten bedrage van meer dan 1651 lb., de verkopen tussen 1150 en 1197.

In die periode vinden wij slechts één verkoop door de abdij. Maar, door deze verkoop verlaat het goed het abdijbezit nog niet! De koper is immers de priorij van O.L.Vrouw te Koefoorde. In 1168 koopt deze priorij al de goederen, die aan de aalmoezenij behoren te Lietsele, voor 15 mark⁶². De abdij Wendt dat geld direct aan om nieuwe goederen aan te kopen.

Wat ook opvalt is de lokalisatie van deze nieuwe aankopen. Nergens vinden wij een totaal nieuw toponiem⁶³, dat wij nergens anders tegenkomen in onze bronnen. Dat bewijst dat de Sint-Pietersabdij zich niet poogt binnen te werken in nieuwe parochies en dorpen waar ze nog geen eigendom bezit, maar wel juist daar waar haar andere goederen zich bevinden,

larium 1, dl. 1, f° 49v e.v.). In 1178 worden 100 sol. betaald voor 2 schoven van het tiend te Baarle en ook een beker (Lib. Trad. p. 201 nr. 197). Tussen 1190 en 1209 tenslotte krijgt Symon, priester van Hillegem, voor de erfelijke bezittingen die hij in de kerken van Hillegem en Woubrechtgem bezat, een dagelijkse monnikprebende, die volledig in natura is bepaald (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209).

(60) Zie supra p. 4 tot 16. Het dodepandkontraakt bood inderdaad grotere voordelen dan de aankoop. Vroeger hebben wij gezien dat vrijwel het grootste deel van de panden in het bezit gebleven is van Sint-Pieters. Veralgemeend wij deze stelling, louter ter vergelijking, dan kunnen wij het verschil tussen beide aan de hand van cijfers zeer goed aantonen. De goederen die door het dodepandkontraakt in het bezit kwamen van Sint-Pieters, vertegenwoordigen een waarde van ca. 1715 lb. Daarvoor betaalde de abdij 1027 lb. Door aankoop kwamen goederen ter waarde van 1615 lb. in het bezit van de abdij. Daarvoor werd 1615 lb. betaald. Deze vergelijking gaat niet helemaal op, vermits een aantal panden zeker werden teruggekocht.

(61) Wij zeggen meer dan 1651 lb. Inderdaad, 5 maal is de koopsom onbekend. Daarenboven is ook de jaarlijkse betaling van 100 sol. in 1183 niet meegerekend, evenmin als de vergoedingen in natura die werden toegekend (zie noot 59).

(62) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1140/1177. Voor die 15 mark worden door Sint-Pieters aangekocht: „... apud Sewergem sive Afsna XXI halsteria siliginis et totidem ordei...” Hoogstwaarschijnlijk vormt het renteleen dat Eustachius van Afsnee in 1168 in gand geeft, en daarna definitief verkoopt (zie supra p. 7), een deel van deze nieuwe aankoop.

(63) Om verwarring te vermijden merken wij hier op, dat in de aankoopakten tweemaal het toponiem „Vulendike” voorkomt. Dit toponiem moet in zijn moderne vorm omgezet worden, nl. „Schoondijke”.

nieuwe pogt bij te krijgen ⁶⁴. Dat Sint-Pieters wel degelijk in haar aankooppolitiek centralisatie en contractie van haar bezit beoogt, bewijst ook de omwisseling of ruil, die de abdij aangaat met Filips van de Elzas in 1184 ⁶⁵. De grond van Filips te Boechoute (prov. Oost-Vlaanderen, arr. Beklo, kant. Assenede) met de inwoners, de inkomsten en de tienden, evenals de rechtspraak (cum iusticiis et consuetudinibus), wordt omgewisseld tegen het bezit dat Sint-Pieters van oudsher bezat te Bloville (Bois-Jean, Frankrijk, dép. Pas-de-Calais, arr. Montreuil-sur-Mer, kant. Campagne-lès-Hesdin).

Als overzicht kunnen wij zeggen, dat de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de twaalfde eeuw vooral grondbezit aankoopt, in kleine hoeveelheden. Dat grondbezit bestaat meer uit volledig vreemde eigendom van de abdij, dan uit leengronden. Daarenboven maakt de abdij dankbaar gebruik van aangeboden gelegenheden, om inkomsten en ambten terug in bezit te krijgen. Ook oorspronkelijk kerkelijk bezit komt het abdijspatrimonium verveogen.

De som voor al deze zaken uitbetaald is zeer groot en getuigt voor de voorspoed van de abdij in die periode. Verkopen waarbij abdijsbezit werkelijk vervreemd wordt komen niet voor. De nieuwe aankopen localiseert de abdij alle in plaatsen, waar ze reeds vroeger bepaalde goederen bezat.

3. - MOEILIKHEDEN IN VERBAND MET HET MATERIEEL BEZIT VAN DE ABDIJ.

1. De Meierijregelingen.

De bronnen die de abdij ons heeft nagelaten, geven ons een duidelijk inzicht in de politiek door Sint-Pieters gevolgd, in het bestrijden van de usurpaties van de meiers.

Een meierijregeling houdt slechts beloften in vanwege de meiers, die in vele gevallen toch niet gehouden werden. Daarom heeft Sint-Pieters er vooral naar gestreefd de meierijen terug in bezit te nemen. De crisis die de verschillende grondbezitters in die periode ondergaan ⁶⁶, heeft aan Sint-Pieters daartoe een geschikte gelegenheid gegeven. Waar ze kan, koopt de abdij de meierijen terug. Waar dit niet mogelijk is, neemt ze deze in pand. In de pandkontrakten last ze allerlei maatregelen in, met het doel het de meiers zo goed als onmogelijk te maken hun pand ooit terug te kopen.

Deze politiek van Sint-Pieters is in de tweede helft van de 12e eeuw echter mislukt. De inpandgegeven meierijen kwamen bijna alle terug in het bezit van de meier of zijn nazaten. Waar de abdij de meierijen niet kon terugkopen of in pand nemen, moest ze haar toevlucht nemen tot geschreven regelingen. In hoever ze in die regelingen moest tegemoet komen aan de eisen van de meiers, is ons niet bekend. Toch mogen wij aannemen dat de meiers niet zo maar goedschiks hun usurpaties hebben prijsgegeven.

(64) Vergelijk met de lokalisatie van de „altaria”, zie supra p. 2 noot 3.

(65) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209.

(66) Zie Van Werveke, *Le mort gage*, p. 71.

2. Usurpaties en andere moeilijkheden met leken.

De vervreemdingen en illegale aanspraken, bedreven door leken in de tweede helft van de 12e eeuw, betekenen een ernstige domper op de voorspoed van de abdij in diezelfde periode. Niet alleen zijn deze usurpaties zeer talrijk, maar kwalitatief zijn ze ook zeer aanzienlijk. De vervreemdingen zijn één van de voornaamste oorzaken geweest van het faillissement van verschillende kerkelijke instellingen, in de Late Middeleeuwen. Ook voor de Sint-Pietersabdij zien wij het kwaad, niet meer in de kiem, maar reeds uitgesponnen aanwezig.

De maatregelen ertegen genomen zijn onvoldoende en helpen niets. Alleen door haar grote voorspoed (aankopen, schenkingen en panden) kan de abdij de afvretende werking van deze usurpaties tegengaan, zodat de nefaste gevolgen ervan enigszins kunnen worden beperkt. Wanneer eens de voorspoed zal teloor gaan, zullen de illegale vervreemdingen daarin een groot aandeel hebben.

Deze usurpaties zorgen er immers voor, dat de diverse gebiedsuitbreidingen van Sint-Pieters in die periode, geen concrete resultaten opleveren, vermits ze slechts een compensatie zijn van wat door de usurpaties wordt verloren. De sommen door de abdij betaald voor aankopen en panden betekenen dus, van uit deze hoek bekeken, feitelijk een verlies voor de Sint-Pietersabdij.

3. Moeilijkheden met andere geestelijke instellingen en met de parochiegeestelijkheid.

De oorzaken van de moeilijkheden met de geestelijkheid, zijn niet gelijkend aan deze die ten grondslag liggen aan de moeilijkheden met de leken. Hier komen niet zoveel usurpaties voor. Het gaat hier meer om betwistingen van inkomsten, parochiale rechten, tienden, enz. De algemene indruk is dat Sint-Pieters door deze geschillen geen al te grote schade oploopt. Meestal worden de aanspraken van de abdij ingewilligd.

Om het juiste nadeel van Sint-Pieters in die kwesties te kunnen bepalen, zouden wij moeten op de hoogte zijn van de rechten van de Sint-Pietersabdij vóór die moeilijkheden, in die betrokken aangelegenheden.

Wat anderzijds nogmaals opvalt is dat de abdij over veel lopend geld beschikt. Zonder van een politiek te spreken heeft de abdij in menig geval, opbrengsten, die ze verschuldigd is, trachten af te kopen tegen een som in baar geld.

Zijn de oplossingen van de moeilijkheden niet zo nadelig voor de abdij, dan kan toch, en is ook, de manier waarop deze oplossingen dikwijls werden bewerkt, een adering geweest voor Sint-Pieters. De moeilijkheden werden vaak aanhangig gemaakt bij de Roomse Curie en beslecht door pauselijke gedelegeerden, ofwel bij de Aartsbisschoppelijke Curie te Reims door gedelegeerden van de Aartsbisschop. Dergelijke processen brachten in die tijd zeer veel onkosten mee. In de charters wordt spijtig genoeg met geen enkel woord daarover gerept, wat het kwantitatief aspect van deze onkosten betreft. Bij de oplossing van een geschil tussen Sint-Pieters en

de abt van Phalempin, zeggen de gedelegeerden van de Reimse Curie: „... quod causa que vertebatur inter Gerardum de Gando et Hemfridum de Phalempin, abbates, per longas eorum contentiones et multas vexationes et *expensas* hoc modo terminata...”

De onkosten bij dergelijke tussenkomsten moeten zeer hoog geweest zijn. Er een kwantitatieve raming van maken blijft ons echter onmogelijk.

4. De Financiële Inzinking van 1197.

In 1197 vernemen wij, hoe ongelooflijk dat ook klinkt, dat de Sint-Pietersabdij met zware schulden is beladen⁶⁷. Inderdaad, in 1197 ziet abt Hugo zich verplicht een lening aan te gaan bij de prior van Ter Kluizen, Willem van Schellebelle, nl. 100 mark. Willem staat die lening toe omdat hij weet, „dat de abdij onder zware schuldenlast gebukt gaat”⁶⁸. Voor die 100 mark worden alle inkomsten die de abdij toekomen te Vrasene, binnen en buiten de kerk, in pand gegeven. Bovendien wordt aan de abt nog 76 mark geleend. Daarvoor zal de abdij een inkomst van 6 mud graan, hetzelfde graan dat gebruikt wordt voor de voeding van het klooster, aan het huis van Ter Kluizen betalen, nl. 3 mud op Sint-Maarten (11 november) en 3 mud op halfvasten. Daarbij moet nog gevoegd worden één mud rogge, maat van Gent, te Temse. Dit moet geschieden zolang het geld in Sint-Pieters is. Als de prior een bepaalde grond of renten wil kopen, die hem geschikt lijken, dan verplicht de abdij zich, indien de prior zijn geld terugvraagt, hem dat geld terug te storten binnen de 6 weken.

Deze tijdelijke inzinking beperkt zich dus tot de abdij te Gent en tast niet de afhankelijkheden ervan aan. De priorij van Ter Kluizen beschikt zelfs over een zekere rijkdom: „... cum domus beate Marie de Clusa, de beneficio et elemosina pie recordationis domini Philippi, comitis Flandrie, pecuniam aliquam collegisset...”

Wanneer wij deze financiële crisis plaatsen aan het einde van de periode door ons besproken, doet ze ongetwijfeld erg contradictoir aan. Tussen ca. 1150 en 1197 wordt het bezit van de abdij aanzienlijk uitgebreid door schenkingen van allerhande aard, die geen enkele tegenprestatie vanwege de abdij vereisen. De voorspoed van de abdij blijkt echter nog meer uit de grote geldsommen waarover ze beschikt bij aankopen en geldleningen tegen pand. De usurpaties en de andere moeilijkheden met leken en geestelijkheid, lijken ons niet bij machte deze gunstige indruk te niet te doen.

De financiële moeilijkheid van 1197 kan echter ook niet geloofwaardig worden. Vermits er een crisis geweest is, moeten er ook bepaalde oorzaken geweest zijn.

De oorzaken menen wij te moeten zoeken in de voorspoed van de abdij zelf. De sommen betaald voor aankopen en panden waren werkelijk zeer groot. De Sint-Pietersabdij heeft aldus al haar baar geld uitgegeven om het productief te maken. Door het te intensief doordrijven van deze politiek, heeft zij over het hoofd gezien een noodzakelijke reserve aan te leggen,

(67) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209.

(68) „... ecclesiam nostram sentiret gravibus debitorum oneribus aggravatum”.

om eventuele moeilijkheden te bestrijden. Bovendien werden de panden in grote mate niet afgelost, waardoor de abdij niet terug in het bezit van haar baar geld kwam.

Het dodepandkontraakt onderscheidt zich immers juist van de aankopen, doordat het toelaat op bepaalde momenten het uitgeleende geld terug in bezit te nemen. Eventuele moeilijkheden kan men altijd met dit geld bestrijden. De Sint-Pietersabdij heeft dus deze mogelijkheid niet gehad.

Als wij daarbij nog de zeer intensieve aankooppolitiek nemen, dan zien wij dat de abdij haar bezit aanzienlijk heeft uitgebreid, en in 1197 machtiger is dan ooit te voor, maar over geen financiële middelen meer beschikt.

Wij moeten er ook rekening mee houden dat in de loop van de tweede helft van de 12e eeuw, een aantal gebeurtenissen eveneens een nefaste invloed hebben uitgeoefend op de geldvoorraad van Sint-Pieters. De „*Annales*” van de Sint-Pietersabdij bewijzen ons dit duidelijk.

1151: Grote hongersnood in Vlaanderen. Te Brugge wordt een hoet graan verkocht voor 40 sol. Oorzaak: door onophoudende regenneerval is de oogst van gans dat jaar vernietigd geworden ⁶⁹.

1174: Regenneerval van Sint-Jan tot het einde van het jaar. Gevolg: groot gebrek aan wijn en veldvruchten ⁷⁰.

1186: voornamelijk voor de Sint-Pietersabdij zelf: „*Pars quedam cripte cecidit*” ⁷¹.

1187: „*Novum opus inceptum est*” ⁷².

Deze moeilijkheden konden echter in die jaren de abdij niet direct in gevaar brengen.

Wat in 1196 en 1197 gebeurt is echter veel erger. Geen enkele bron van Sint-Pieters licht ons in over de moeilijkheden van die jaren. Wij bezitten alleen de oorkonde van 1197, waarin de geldlening aan Sint-Pieters wordt toegekend.

Een grondige studie van de noodtoestand, o.m. in 1196 en 1197, vinden wij in het werk van F. Curschmann ⁷³. Daar lezen wij dat in 1196 en vooral in 1197 („*In dem grossen Notjahre 1197...*” ⁷⁴) een verschrikkelijke hongersnood heeft gewoed, niet alleen in België, maar in bijna gans West-Europa ⁷⁵.

Alhoewel de „*Annales Blandinienses*” over deze noodjaren zwijgen, geven verschillende andere kronieken ons er een realistisch en verschrikkelijk beeld van. De getuigenis van Reinier van Luik, de auteur van de

(69) Ph. Grierson, *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint Amand*. Brusel, 1937. p. 112 s.a.

(70) Grierson, *op. cit.*, p. 47 s.a.

(71) Grierson, *op. cit.*, p. 48 s.a.

(72) Grierson, *op. cit.*, p. 48 s.a. en noot 3: dat *opus novum* is hier de reparatie van de crypte, het vorige jaar beschadigd, en de constructie van een kapel van O.L.Vrouw in die crypte.

(73) F. Curschmann, *Hungersnöte im Mittelalter*. Leipzig, 1900.

(74) Curschmann, *op. cit.*, p. 77.

(75) Curschmann, *op. cit.*, p. 20 e.v.; p. 47; p. 77; p. 84 e.a. Zie ook de bronnen over deze noodjaren, door Curschmann bijeengebracht onder de titel: „*Chronik der elementaren Ereignisse*”, p. 157 e.v.

„Reineri annales”, is daarvoor tekenend ⁷⁶. In zijn verhaal getuigt hij o.m.: „Anni istius (1197) periculum vix audeo scribere, cum numquam similem viderint, qui vixerunt hoc tempore. Multitudo pauperum fame moritur. Cadavera mortuorum animalium indifferenter ab eis comeduntur, enz... Quid plura? Annus iste post plurima pericula dissentionis, que praecesserant, gravissimus fuit ecclesiae nostrae, qualem nec prius habuit nec amplius possit habere”.

De geldlening van 1197 is natuurlijkerwijze een gevolg van de verschrikking van 1197. Sint-Pieters moet nu haar nalatigheid duur bekopen. In 1197 eist immers de algemene toestand de beschikbaarheid over veel baar geld. Daar Sint-Pieters daar niet over beschikt, blijft er haar geen andere uitweg dan dit noodzakelijke geld te ontlenen ⁷⁷.

De financiële inzinking van 1197 is dus louter toevallig en tijdelijk, vooral te wijten aan de zorgeloosheid van de Sint-Pietersabdij t.o.v. eventuele moeilijkheden.

(76) Curschmann, *op. cit.*, p. 158 en 159.

(77) De Sint-Pietersabdij is, net als enige abdij die het slachtoffer is geworden van deze zorgeloosheid (Van Werveke, *Le mort gage*, p. 87 en 88: „Il arrivait souvent qu'une église incontestablement riche, était obligée de contracter des emprunts pour tenir tête à des difficultés financières momentanées”). Ook de abdij van Vicogne heeft in 1197 met dezelfde moeilijkheden te kampen. Reeds in 1173 zat ze in zware schulden en moest geldleningen aangaan. Met dat geld verkoos ze echter schuren op te bouwen of te herstellen, liever dan haar schulden te betalen (H. Van Werveke, *Monnaie, lingots, ou marchandises. Les instruments d'échange aux XIe et XIIe siècles*, in *Annales d'Histoire économique et sociale*, IV, 1932, pp. 452-468, p. 459 en 463). In 1197 wordt ook voor haar finances de toestand fataal (Curschmann, *op. cit.*, p. 159).

DEEL II. - DE CRISIS IN DE 13e EEUW EN DE OORZAKEN VAN DEZE CRISIS.

A. DE CRISIS IN DE 13e EEUW.

1. De financiële crisis in de 13e eeuw tot ca. 1281.

De plotse financiële ineenstorting van de abdij in 1197, betekent meteen ook het einde van de voorspoed waarvan de abdij gedurende de tweede helft van de 12e eeuw had genoten. Alhoewel deze crisis van 1197 slechts tijdelijk en toevallig was, te wijten aan externe oorzaken, is ze toch het vertrekpunt geweest van de financiële en economische catastrofe van de Sint-Pietersabdij in de 13e eeuw.

In de 13e eeuw is de abdij ten prooi aan bestendige financiële moeilijkheden. In sommige jaren kennen deze crisissen een opflakking, in andere jaren is de toestand dan weer iets verbeterd. Vanaf ca. 1267 bereikt de crisis een hoogtepunt. Van dan af gaat de geschiedenis van de abdij rechtstreeks naar de ruïne, die zich in 1280 manifesteert. Philips Mus, de bisschop van Doornik, treft in dat jaar op een rondreis door zijn diocees de abdij volledig geruïneerd aan, en stelt een saneringsontwerp op om de abdij uit haar benarde situatie te redden.

Na de financiële moeilijkheden van 1197 weet de abdij zich moeilijk van de opgelopen schade te herstellen. In 1201 is de abt nog steeds „gravibus ecclesie sue negociis preoccupatus”¹. In de volgende jaren verandert de situatie niet, de toestand lijkt ook niet te verbeteren. De abt beschikt blijkbaar over weinig baar geld. In 1209 moet hij, om 200 lb. te kunnen betalen voor de aankoop van 38½ gemet te IJzendijke, geld lenen bij de pastoor van Ostricourt. Deze geeft hem 110 lb. en zal daarvoor gans zijn leven 9 lb. ontvangen. Deze 9 lb. zijn gelijk aan 1/3 van de opbrengst van de aangekochte grond². Geldleningen tegen dodepand komen zeker niet meer voor.

In 1225 verslecht de financiële toestand van de abdij. In dat jaar gaat de abdij opnieuw gebukt onder zware schuldenlast (gravi sit oppressum onere debitorum). De abdij heeft zich nl. in zware schulden moeten steken, om de vrijheid van haar landbouwexploitatie en van haar lieden te beveiligen tegen de aanvallen van zeer vele usurpatoren, die ongetwijfeld van de zwakheid van de abdij hadden gebruik gemaakt om haar onrecht aan te doen³. Ook andere dringende problemen hadden het de abdij noodzakelijk gemaakt grote schulden aan te gaan⁴. In april van volgend jaar duurt de

(1) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209.

(2) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium I, dl. II, f° 159r.

(3) Over de moeilijkheden die Sint-Pieters in die periode te bekampen heeft, zie verder de moeilijkheden met meiers, andere leken en geestelijken, vóór 1225.

(4) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45, s.a. 1225, 13 nov. De Sint-Pietersabdij zag geen uitweg meer en heeft dan aan de paus gevraagd, dat hij de leenmannen van de abdij zou verplichten door een gematigde hulpverlening, de moeilijkheden te helpen delgen. Vermits het billijk was dat Sint-Pieters geholpen werd door diegenen voor wie de schulden grotendeels werden aangegaan, beveelt de paus dat de leenmannen daartoe mogen gedwongen worden, zelfs op straf van excommunicatie.

crisis nog steeds voort, en de schulden van de abdij zijn nog steeds niet terugbetaald ⁵.

Na die moeilijkheden in 1225 en 1226 is de toestand van de abdij waarschijnlijk enigszins verbeterd. Het pauselijk bevel tot deelname in de betaling van de schulden werd wegens de dreiging van de excommunicatie waarschijnlijk door de leenmannen opgevolgd ⁶.

De aankopen worden in die periode zeer talrijk en grote sommen worden er aan besteed. Bovendien is de aankoopprijs dikwijls niet bekend. Nergens vinden wij een vermelding van enige financiële moeilijkheden. De pausen van Rome hebben in die periode herhaaldelijk aan de abdij privileges toegekend, om de Sint-Pietersabdij er terug volledig bovenop te helpen ⁷.

Na die periode van betrekkelijke voorspoed komt ca. 1246 opnieuw een laagtepunt. In dat jaar is de abdij terug in schulden verstrikt geraakt. Paus Innocentius geeft aan Sint-Pieters de toelating haar schulden niet te moeten betalen, tenzij kan bewezen worden dat deze werkelijk voor het nut en het welzijn van de abdij waren aangegaan ⁸.

Waarschijnlijk is de abdij deze nieuwe moeilijkheden niet meer te boven gekomen. Weliswaar werden na 1246 nog een paar leengoederen in pand genomen, maar dit zijn geen geldplaatsingen meer vanwege de abdij. Gelet op de situatie van de abdij in die periode, moeten deze leningen eerder nadelig voor de abdij geweest zijn. Sint-Pieters heeft immers, zoals daarjuist gebleken is, zelf nood aan baar geld ⁹.

Reeds in 1242 had de *elemosinarius* van de abdij abdijbezit moeten verkopen, en de opbrengsten aangewend om er tienden en andere rechten mee aan te kopen ¹⁰. Sint-Pieters beschikte dus zelf niet meer over het nodige geld om die aankopen te doen. Vanaf 1259 moet de abdij steeds vaker renten verkopen om geld te hebben voor aankopen ¹¹. Bovendien neemt ze

(5) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45 s.a. 1226, 4 april.

(6) Zie noot 4.

(7) Op 23 november 1226 geeft paus Honorius III aan Sint-Pieters de toelating dat monniken de bezittingen van hun ouders mogen erven. Die goederen zullen dan bij het abdijbezit gevoegd worden (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45). Dit voorrecht wordt door Innocentius IV op 2 oktober 1248 opnieuw toegekend (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58), en in 1262 op 30 mei door Alexander IV (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70). Beide laatste pausen maken uitzondering ingeval het leengoederen zijn.

Op 29 juli 1244 bevestigt paus Innocentius IV dat de brieven, door de abt van de pausen verkregen, de nodige kracht zullen behouden (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45).

Op 26 augustus 1246 tenslotte bepaalt Innocentius IV, dat de abdij niemand moet ontvangen en voorzien van onderhoud of andere kerkelijke gunsten, zonder speciaal mandaat van de pauselijke stoel (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58). Alexander IV kent dit privilege toe op 18 december 1257 (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58) en Clemens IV op 12 oktober 1268 (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. I, f° 42v).

(8) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58 s.a. 1246, 25 februari en 11 oktober.

(9) Zie verder geldleningen tegen dodepand, p. 48 tot 50, en lijfrenten, p. 44 e.v.

(10) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 70r. Zie ook verder aankopen, p. 40 en lijfrenten p. 44, noot 97.

(11) Zie verder lijfrenten, p. 45 en aankopen, p. 39.

ook haar toevlucht tot de verkoop van een deel van het abdijbezit, en bewijst daardoor dat zij niet meer over de nodige financiële middelen beschikt om haar aankooppolitiek voort te zetten ¹².

In het begin van de zestigerjaren merken wij nog herhaaldelijk op dat de geldelijke middelen van de abdij volledig opgebruikt zijn. In 1261 bezit de abdij niet de nodige middelen om een stuk grond te Groede in te dijken ¹³. In 1262 heeft de *cellerarius* van Sint-Pieters dezelfde moeilijkheden met overstroemde gronden te Aksel ¹⁴.

In 1267 tenslotte is de toestand zo kritiek geworden ¹⁵, dat Sint-Pieters

(12) In de loop van de 13e eeuw verkoopt de Sint-Pietersabdij een deel van haar abdijsdomein. Dit deed zij om verschillende redenen. Onder de verkopen komen een aantal gronden voor. Deze gronden zijn uitsluitend kleine moerassen en bos. De enige reden waarom deze onvruchtbare gronden hier verkocht worden is, dat Sint-Pieters zelf niet over de nodige middelen beschikt om het zout of de turf uit die moerassen te ontginnen, of om die bossen tot vruchtbare grond om te vormen.

De tweede reden waarom Sint-Pieters een deel van haar bezit vervreemdt, is, dat zij baar geld nodig heeft om zich nieuwe en voordeligere inkomsten, nl. tienden, aan te kopen. Uit dit alles kunnen wij met zekerheid afleiden, dat Sint-Pieters geen bezit heeft verkocht om schulden te kunnen afbetalen. Sint-Pieters verkocht dus wel „wegens geldgebrek”, echter niet om haar zware schuldenlast te verlichten, maar wel om nieuw bezit aan te kopen. De goederen die verkocht worden, en die niet onder de reeds behandelde motieven vallen, zijn evenmin verkocht om schulden te delgen. Ofwel is de som, voor die goederen door Sint-Pieters ontvangen, veel te klein, ofwel is de aankoop som in natura bepaald.

Enemaal zat de abdij toch in nauwe schoenen en heeft daardoor een deel van haar bezittingen moeten verkopen, misschien wel om schulden te betalen. De tekst laat zien dat de abdij de verkoop in uiterste nood heeft gedaan, ofwel onder druk. Die goederen werden nl. onder de waarde verkocht aan Hendrik Kiesepenninc, een Gents patriciër, zonder dat wij weten wanneer dit gebeurde. In zijn testament, opgesteld op 25 juli 1251, krijgt de abdij 100 lb. van Hendrik om de geleden schade te compenseren (... eo quod emit bona de Rusvliete pro minori precio quam valebant). Misschien was Hendrik Kiesepenninc op het ogenblik van de verkoop wel schuldeiser van de abdij, en heeft deze hem die gronden onder de waarde verkocht, omdat ze haar schulden niet kon betalen (RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, bundel 530).

(13) Op 3 september 1261, of ervóór, had Sint-Pieters van gravin Margareta een aantal schorren, gelegen tussen Isendorpe en Nieuwerkerke, op de plaats Groede genoemd, in cijns gekregen. De abdij bezat echter niet de vereiste financiële middelen om die grond in te dijken (et cum nos non habemus facultatem dikandi terram predictam). Daarom worden 3/8 van die grond aan drie Gentse burgers in cijns gegeven. In het kontrakt wordt vooral vermeld dat voornoemde lieden die grond op hun kosten moeten indijken (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 85r tot 85 v).

(14) 27 gemet tussen Aksel en Perboom, samen met de omliggende woeste gronden, waren door een overstroming van de zee onder water gezet. Die grond behoorde tot de administratie van de „*cellerarius*” van Sint-Pieters, maar, deze kan de nodige uitgaven vereist om de grond in te dijken, niet bekostigen. Daarom bepaalt de abt in 1262 dat de „*pitantiarius*” (de monnik die de „*pitancia*” moet verdelen, nl. wat de monniken dagelijks voor hun onderhoud ontvangen) samen met de „*elemosinarius*” (de monnik aan het hoofd van de dienst belast met de armenzorg) op hun kosten deze grond moeten indijken. In ruil daarvoor zullen beide functionarissen deze grond gedurende 12 jaar in bezit krijgen (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 62v). (Nota: de monnik in geldnood, nl. de „*cellerarius*” is deze monnik in de Sint-Pietersabdij, die aan het hoofd staat van de voorraadkamer).

(15) Vanaf oktober 1267 vinden wij herhaaldelijk dezelfde zin in de bronnen terug: „... propter evidentem utilitatem nostram ac onera debitorum ecclesie nostre relevanda ac etiam usuram vitandam, quibus nimirum gravamur...” (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 32r).

tot een massale verkoop van lijfrenten overgaat, om haar schulden te dekken, of althans aan de dringendste behoeften te voldoen. Deze lijfrentenverkoop ondermijnt de abdijsfinancies nog meer, zodat Philip Mus in 1280 de Sint-Pietersabdij volledig geruïneerd aantreft ¹⁶.

2. De religieuze crisis rond het midden van de 13e eeuw.

Met de ineenstorting van de abdijsfinancies in het derde kwart van de 13e eeuw, ging ook rond diezelfde tijd een crisis op religieus gebied gepaard. Het is vooral rond het midden van de eeuw dat wij een spoor van deze moeilijkheden ontdekken.

Rond het midden van de 13e eeuw kreeg Sint-Pieters regelmatig dispensaties toegekend voor bepaalde verplichtingen, vanwege de apostolische stoel. Ongetwijfeld stond dat in betrekking met de financiële moeilijkheden van de abdij, maar ook met het feit dat de monniken van Sint-Pieters zich aan de statuten niet hielden.

Op 18 maart 1245 had Innocentius IV aan de abt van Saint-Amand de toelating gegeven dispensatie te verlenen aan de St.-Pietersabdij, zowel voor de straffen opgelopen wegens overtreding van de statuten van de apostolische stoel, als voor de toepassing van die statuten zelf ¹⁷.

Paus Gregorius ¹⁸ en andere pausen hadden vroeger een aantal bepalingen uitgevaardigd, waarvan de overtreding streng gestraft werd. De Sint-Pietersabdij beklagt zich bij de paus daarover, aanvoerend dat de Benediktijnerregel zelf reeds zeer streng en zwaar is. De paus kent dan ook vrijstelling toe omdat de statuten toch niet werden gerespecteerd, en reeds verschillende monniken geëxcommuniceerd waren wegens overtreding ervan ¹⁹.

Het aantal monniken en lekebroeders dat rond het midden van de 13e eeuw geëxcommuniceerd is geworden, moet tamelijk aanzienlijk geweest zijn (nonnulli monasterii tui monachi et conversi). Deze monniken en lekebroeders waren in de kerkelijke ban geslagen wegens zware misdrijven. Sommigen wegens gewelddaden op lijfeigenen, anderen wegens diefstal, wegens het weigeren van gehoorzaamheid aan de abt en zijn voorgangers en wegens samenzweringen ²⁰.

Alhoewel ze door de banvloek waren getroffen, zagen die monniken er

(16) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271/86 s.a. 1280, 5 november.

(17) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45.

(18) Waarschijnlijk Gregorius de Grote (1073-1085). Door hem (Dictatus Papae, 1075) en door verschillende pausen na hem, werden strenge hervormingen doorgevoerd.

(19) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58 s.a. 1254, 22 dec. „in quibus casibus dispensandi super penis adiectis et irregularitatibus, quas tui subditi hactenus incurrerint vel incurrent, de cetero eosque absolvendi ab interdicti, suspensionis seu excommunicationis vinculo, quo ipsos ob transgressionem premissorum statutorum... contigit vel continget”.

(20) „pro violentia invectione manuum in servos, et quidam pro detentione proprii, alii etiam pro denegata tibi et predecessoribus tuis obedientia seu conspirationis offensa”. „Conspiratio” betekent bij de Cisterciënzers: „Contra ordinis disciplinam et majorum instituta confoederatio” (zie Glossarium mediae et infimae latinitatis, uitg. Du Cange, uitg. G. Henschel, 7 dln. Parijs, 1840-50, deel 2, sub verbo). Dit is ongetwijfeld ook de betekenis die wij er hier moeten aan geven.

niet tegen op de mis op te dragen en wijdingen te ontvangen. Het geestelijk peil van de Gentse monniken was dus wel degelijk op een laag niveau gekomen. Daarop bepaalt de paus hoe die monniken kunnen geabsolveerd worden ²¹.

Deze weinig talrijke inlichtingen laten ons toch duidelijk inzien dat rond het midden van de 13e eeuw een religieuze crisis de abdij heeft geteisterd. Het gezag van de abt werd niet meer gerespecteerd. Verschillende monniken en lekebroeders hadden misdaden bedreven, waarvoor ze geexcommuniceerd waren geworden. Zelfs samenzweringen tegen de orde hadden ze op hun actief.

Na 1256 vernemen we niets meer over die religieuze crisis. Misschien was dan door de pauselijke tussenkomst de rust reeds in de abdij teruggekeerd.

3. *Het begin van de reorganisatie in 1280 en 1281.*

Het saneringsontwerp dat de Sint-Pietersabdij van Gent uit haar netelige positie moest redden, bestond in feite uit twee fazen, nauw met elkaar verbonden. In 1280 werd door de bisschop van Doornik een plan opgesteld om de schulden van de abdij te betalen en de reorganisatie te beginnen. Daarnaast werd in 1281 een algemene inventaris van het abdijsbezit voltooid. Het opstellen van deze inventaris gebeurde op initiatief van de abdij zelf, en moest het convent een overzicht geven van wat er nog overbleef van het zogehavende abdijsdomein.

Het reorganisatieplan van Philip Mus, bisschop van Doornik, was opgesteld in samenwerking met de abt en het convent. Het bepaalde dat het convent, de monniken dus, voor het grootste deel zou worden verspreid over verschillende abdijen en religieuze instellingen. Zij die zouden overblijven, nl. de abt en enkele monniken, moesten zich met 2.000 lb. tevreden stellen voor hun levensonderhoud. Van de overblijvende opbrengsten van het abdijsdomein zouden ze niets meer ontvangen. Deze overblijvende inkomsten, afkomstig van abdijsgoederen, moesten, na aftrek van de noodzakelijke uitgaven voor het voeren van processen en het verdedigen van de abdijsrechten, volledig aangewend worden om de abdijschulden te delgen. Daarvoor moesten instaan, de abt, de aartsdiaken van Gent en een zekere Willem van Ter Piet, een „clericus”. Die lieden waren door de bisschop aangesteld als beheerders en ontvangers van de tijdelijke bezittingen van de abdij.

Daar dit plan volledig gebaseerd was op de opbrengsten van het abdijsdomein, bracht de verwezenlijking ervan toch moeilijkheden mee. De abt en het convent verklaarden nl. niet meer te weten ²², wat nog overbleef

(21) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58 s.a. 1255, 4 januari (fragment) en 1e reeks, Cartularium 1, dl. I, f° 40r.

(22) In de tekst staat in feite „adhuc non”, „nog niet”. De abdij weet in 1280 nog niet hoeveel er overblijft van haar bezit. Dit duidt natuurlijk op de inventarisatie van het abdijsbezit, waaraan men reeds gans het derde kwart van de 13e eeuw werkte, en waaraan men in 1280 de laatste hand moet gelegd hebben. Daarom weet men „nog niet” wat overblijft.

van het zo fel gehavende abdijbezit. Men moest dus eerst op een inventarisatie ervan wachten.

Op die manier bestond natuurlijk wel het gevaar dat de terugbetaling van de schulden nog wel een poosje kon duren, met als mogelijk gevolg dat de schuldeisers zouden gaan woekeren. Als het eens zover zou gekomen zijn, dan zou deze woeker niet meer te stuiten geweest zijn, en zou gans het vermogen van de abdij op korte tijd erdoor verslonden geworden zijn. Daarom besloot de abdij vermits er geen andere oplossing overbleef, zo vlug mogelijk lijfrenten te verkopen tot de som van 2.000 lb., of meer, moest het nodig zijn.

Alle opbrengsten van de abdij zelf, samen met de ontvangst van die lijfrentenverkoop, zouden door de beheerders aan 4 Gentse burgers worden afgestaan. Deze Gentenaren, Johan Grutre, Boudewijn Van den Spiegele, Wettinus uten Dale en Philip Van den Huus²³ waren zelf schuldeisers van de abdij. De Sint-Pietersabdij vond hen bereid om met de voornoemde hulpmiddelen de abdij uit haar schuldenlast te verlossen, door afbetaling van de schulden op vastgestelde termijnen, zoals door de beheerders was voorgeschreven. Dat plan moest uitgevoerd worden totdat alle schulden afbetaald waren²⁴.

De paus wordt van de situatie op de hoogte gebracht. In een brief van Martinus IV, aangaande de afbetaling van de schulden, in januari 1281, geeft de paus ons nog een aanschouwelijker beeld, hoe erg de toestand in 1280/81 wel moet geweest zijn. Dat beeld was hem natuurlijk geïnspireerd door de monniken van Sint-Pieters zelf en door de bisschop. De paus zegt : „... quod monasterium ipsum tanto premitur onere debitorum, quod nisi per sedem apostolicam celeri remedio subveniatur, eidem vix edicere poterit ut resurgat, eius namque bona usurarum voragine adeo consumuntur quod, tenuissimo sumptu deducto, pro sustentatione predictorum abbatis et conventus eiusdem monasterii ac aliorum habitantium in eodem, vix totum residuum ad solutionem sufficit usurarum”²⁵.

Zoals uit de uiteenzetting van het reorganisatieproject gebleken is, had de abdij vooral een grondige inventarisatie van haar bezit nodig. Deze inventaris, het „Liber Inventarius”, werd in 1281 op schrift gesteld, maar vond niet zijn oorsprong in het project van 1280. Dit „Liber Inventarius” is dus een optekening van alles wat de abdij bezat in het derde kwart van de 13e eeuw, opgetekend door een monnik van de abdij in 1281, met het doel een overzicht te verschaffen van wat er nog overbleef van het door de usurpaties zo zwaar gehavende abdiydomein²⁶, en ook met het doel de basis te vormen van de reorganisatie van het domein en om een

(23) Over deze Gentse patriciërs, zie F. Blockmans, *Het Gentsche Stadspatriciaat tot omstreeks 1302*. Antwerpen-'s Gravenhage, 1938, p. 531 (personenregister).

(24) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271/86, s.a. 1280, 5 nov.

(25) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271/86, s.a. 1282, 14 april.

(26) Het „Liber Inventarius” bevindt zich op het R.A. te Gent, onder nummer 125 van de 1e reeks van het fonds der Sint-Pietersabdij. De inhoud ervan wordt in de inleiding kort samengevat : „Liber Inventarius omnium bonorum, tam de diversis officiis, quam de curtibus, cencibus, redditibus et aliis diversis bonis ad ecclesiam Sancti Petri tam intus quam extra spectantium...”

nieuwe administratie, op betere en stevigere grondslag, mogelijk te maken ²⁷.

Het „Liber Inventarius” verscheen dus op het ogenblik dat de ruïne in de abdij volledig was, en de reorganisatie reeds gepland of zelfs al aan de gang was. In die reorganisatie werd, zoals gezien, de nadruk gelegd op de strenge inning van de opbrengsten van de abdij, zodat het „Liber Inventarius” een noodzakelijke schakel in dit plan was.

Het „Liber Inventarius” vond echter niet zijn oorsprong in dat reorganisatieproject. Op een gegeven moment in de tweede helft van de 13e eeuw, heeft de Sint-Pietersabdij ingezien dat de administratie van haar domeinen volledig onklaar was geraakt, door afbrokkeling van dat domein tengevolge van de usurpaties en andere moeilijkheden. Vermits de financiële situatie van de abdij al zo slecht was, dat ze nog moeilijk haar rechten kon verdedigen, lag het abdijbezit daar dus als een weerloze prooi voor de usurpatoren. Men wist immers niet meer wat feitelijk nog eigendom was van de abdij, wat niet, wat was geïsurpeerd, enz...

Toen men dat begon in te zien, is men met de optekening van het bezit begonnen. Voor die optekening heeft men o.m. gebruik gemaakt van een cartularium uit het derde kwart van de 13e eeuw ²⁸, waarin talrijke inventarissen van afzonderlijke domeinen of van gedeelten van het domein zijn opgetekend. Deze optekeningen zijn volledig identiek aan deze in het eigenlijke „Liber Inventarius”. Het cartularium is dus ongetwijfeld behulpzaam geweest bij het opstellen van de inventaris. Sommige van die optekeningen, vooral deze waarin roerende goederen geïnventariseerd zijn, zijn gedateerd. Daardoor is gemakkelijk uit te maken dat de abdij reeds ca. 1260 aan de hergroepering van haar bezit is begonnen. Wij vinden nl. optekeningen vanaf 1260 ²⁹, zodat men in dat jaar zeker reeds aan de inventarisatie begonnen is. Deze inventarisatie werd in de volgende jaren voortgezet ³⁰. Ook in 1280 vinden wij een allusie op de voorbereiding ervan ³¹.

B. DE OORZAKEN VAN DE CRISIS.

Onze bronnen verschaffen ons nergens een reden of oorzaak, die deze zware crisis van de Sint-Pietersabdij in de 13e eeuw zou kunnen verklaren. De studie van die bronnen laat ons echter duidelijk inzien wat de abdij op de rand van de afgrond gebracht heeft. Eerst en vooral groeide het abdijbezit niet meer aan door schenkingen. Daarnaast heeft de abdij in de 13e eeuw een te intensieve aankooppolitiek gevoerd, zelfs in de perioden van zware moeilijkheden. Daardoor beroofde ze niet alleen zichzelf van haar financiële middelen, maar ze ontleende zelfs geld om haar aankopen

(27) „prout melius et fidelius ut tunc colligi et compilari poterant”.

(28) Dit cartularium bevindt zich in het R.A. te Gent, onder het nummer 10 van de 1e reeks van het fonds der Sint-Pietersabdij.

(29) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 113r.

(30) 1264, (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 112v); 1265, (idem); 1268, (idem); 1269, (idem); 1274, (ibidem f° 113v); 1275, (ibidem f° 114r); 1276 (idem).

(31) Zie noot 22.

te kunnen voortzetten. De weinige panden die de abdij in de 13e eeuw aannam waren ook meer nadelig dan voordelig. Bovendien werd het abdijbezit aangetast door een zeer talrijke reeks van usurpatoren. Meiers, andere leken en ook de geestelijkheid eigenden zich wederrechtelijk aanzienlijke delen van het abdiypatrimonium, evenals talrijke van haar rechten, toe. Toen de crisis in 1267 een hoogtepunt bereikte en tot 1281 zo onafgebroken voortwoedde, begon de abdij ten einde raad lijfrenten te verkopen. De zware annuïteit die de abdij jaarlijks aan de kopers moest betalen, beroofde haar nog meer van haar financiële middelen en leidde tot de algemene ruïne in 1280.

1. *De Vermindering van de Schenkingen zowel in aantal als in waarde.*

1. De schenkingen van „altaria”, personaatsrechten en ander bezit van kerkelijke aard, tot ca. 1281.

In de tweede helft van de 12e eeuw was het aantal schenkingen van parochiebezit zo groot, dat de 13e eeuw een opmerkelijk contrast vormt met de vorige periode.

Op het einde van de 12e eeuw is het parochiebezit van de Gentse Sint-Pietersabdij bijna volledig gevormd. In de 13e eeuw breidt het zich omzeggens niet meer uit. Alleen nog de parochiekerk van Watervliet wordt aan Sint-Pieters geschonken³².

Onder de bevestigingsbrieven treft men alleen nog een paar pauselijke bullen aan. De belangstelling en de zorg van de hogere kerkelijke gezagsdragers voor het parochiebezit van Sint-Pieters is duidelijk verminderd.

2. De Schenkingen van de graven van Vlaanderen tot ca. 1281.

Ook door de graven van Vlaanderen worden er practisch geen schenkingen meer gedaan ten gunste van de Sint-Pietersabdij, in de loop van de 13e eeuw tot ca. 1281.

De schenkingen die voorkomen hebben meestal geen enkel voordeel voor de abdij. Het zijn bevestigingen, compensaties, restituties. Als het dan toch een werkelijke schenking is, komt ze aan een afhankelijkheid van de abdij ten goede.

Ook onder Margareta van Constantinopel vinden wij niets dat enigszins op een schenking gelijkt. De studie van de schenkingen van de gravinnen Johanna en Margareta aan de andere abdijen leert ons dat vooral, en bijna uitsluitend, onder Margareta, de religieuze instellingen van recente oorsprong met schenkingen worden bedacht. Bovendien zijn beide gravinnen zeer subjectief; hun respectievelijke lievelingsabdijen bedelven ze onder rijkdom³³.

(32) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45.

(33) Voor de verhouding van gravin Johanna ten opzichte van de religieuze instellingen in Vlaanderen, zie het werk van Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946, p. 180-198; p.

De oude Benedictijnerabdijen, zoals Sint-Pieters, zijn door de schenkers uit het oog verloren. Dat heeft als gevolg dat de Sint-Pietersabdij in de 13e eeuw één van de voornaamste bronnen van rijkdom en bezitsuitbreiding, nl. de schenkingen van de landsvorsten, moet ontberen.

3. De andere Schenkingen tot 1281.

Zowel het aantal als de waarde van de schenkingen in de 13e eeuw, ten opzichte van de tweede helft van de 12e eeuw, vermindert aanzienlijk. Ook de aard van de schenkingen is veranderd. De overheersende positie van de grondschenkingen verdwijnt, nu komen vooral tienden, jaarlijkse inkomsten en ook geldschenkingen voor.

Zeer aanzienlijke schenkingen treft men zelden aan. De grootte van de gronden die geschonken worden is bijna steeds zeer gering. Ook de geschonken tienden zijn weinig belangrijk. De geldschenkingen overtreffen bijna nooit de 100 lb., en ook de inkomsten houden een middelmatig gemiddelde.

Het belang en het nut van deze reeds matige schenkingen wordt bovendien nog aanzienlijk verminderd door allerlei clausules, in de schenkingsakten ingelast. Veelal bepalen de schenkers wat met hun schenking moet gebeuren. Deze assignaties zijn dikwijls zonder nut voor Sint-Pieters. Hetzelfde geldt voor de grondschenkingen, die tot doel hebben het stichten of onderhouden van een kapel. Bovendien behouden enkele schenkers zich het vruchtgebruik van hun schenkingen voor.

In de tweede helft van de 12e eeuw kende de Sint-Pietersabdij herhaaldelijk pas verkregen schenkingen verder toe, aan één of andere dienst in de abdij of aan leken. Typisch is dat dit in de 13e eeuw nog slechts éénmaal gebeurt. Tienden door Diederik van Beveren geschonken worden aan een dochter van één zijner leenmannen, Katerina van Zillebeke in leen gegeven³⁴.

Overvloed heeft Sint-Pieters niet meer tengevolge van haar schenkingen. Een paar giften uitgezonderd, verrijkt de abdij zich nog slechts weinig door de liefdadigheid van vrome zielen.

4. Privileges tot ca. 1281.

De bevestigingen van het materieel bezit van de Gentse Sint-Pietersabdij door de graven van Vlaanderen, komen in de 13e eeuw niet meer voor. De weinige pauselijke bevestigingsbrieven nemen nu ook de taak over van de vroegere grafelijke confirmaties. De graven kennen aan de abdij

310-318; p. 345-349; p. 412-420. In dat werk stelt Luykx ons Johanna voor als een zeer vrome vrouw, die uitmuntte door christelijke liefdadigheid en vrijgevigheid. Uit de studie van die schenkingen blijkt dat Johanna wel aan zeer veel abdijen „iets” heeft gegeven, en niet dat Johanna aan de abdijen „zeer veel” schenkingen heeft gedaan. (Zie ook de recensie van L. Voet in R.B.P.H., deel XXVII, nr. 1, 1949, p. 245-251). Over de schenkingen van gravin Margareta, zie Th. Luykx, *De Grafelijke Financiële Bestuursinstellingen en het Grafelijk Patrimonium in Vlaanderen, tijdens de regering van Margareta van Constantinopel*. Brussel, 1961, p. 142-169.

(34) Van Lokeren, *Chartes et Documents*, p. 264 nr. 520.

nog bepaalde rechten en privileges toe, zonder dat deze de abdij veel materieel voordeel bijbrengen.

Sommige Vlaamse edelen kennen tolvrijheid toe aan de abdij. Deze vrijstellingen van tol zijn in feite slechts particuliere bevestigingen van algemene vrijstellingen van de graven van Vlaanderen en van de pausen.

In het algemeen gezien brengen de 13e eeuwse privileges weinig nieuw tastbaar materieel voordeel mee voor de abdij.

2. Een te intensief doorgevoerde aankooppolitiek: De aankopen tot ca. 1281.

De Sint-Pietersabdij heeft in de 13e eeuw haar bezit aanzienlijk uitgebreid door een groot aantal goederen, vooral tienden, aan te kopen. Het is alsof de abdij de praktisch geen voordeel meer opleverende schenkingen aldus heeft willen compenseren.

In de aankopen van de 13e eeuw vinden wij een aantal strekkingen, die ons duidelijk toelaten te spreken van een „politiek van aankopen”. Daarbij valt eerst en vooral op, het groot aantal tienden dat in de 13e eeuw het abdijbezit komt verrijken. Het is duidelijk dat de abdij vanaf het begin van de 13e eeuw er naar gestreefd heeft zoveel mogelijk tienden te verwerven, ook in vreemde parochies⁸⁵, alhoewel paus Alexander IV pas in 1260 op 16 januari aan Sint-Pieters de toelating had gegeven, in vreemde parochies de tienden uit lekehanden terug te kopen⁸⁶.

Meestal werden voor die tienden tamelijk grote bedragen betaald, doch dikwijls wordt ons de aankoopprijs niet vermeld.

Tussen 1209 en 1217 verkoopt Gosuinus van Schendelbeke zijn recht op de voogdij van de „curtis” van Smeerebbe, dat zijn vader Oliverus zich had geësurpeerd, aan Sint-Pieters⁸⁷. Daarin bevonden zich ondermeer tienden. Bovendien verkoopt hij gans het tiend dat hij in Smeerebbe, op de gronden van de hof aldaar en ook op andere grond bezat, „nichil iuris patronatus vel advocatie in ea sibi reservando”. Voor gans dat complex betaalde de abdij 100 mark, zodat het zeer moeilijk zou zijn daar de juiste waarde van de tienden uit te halen.

Hugo, abt van Affligem, verkoopt in 1222⁸⁸ een tiend aan Sint-Pieters voor 100 lb. Dat tiend had de abdij van Affligem afgekocht van Impinus van Houtnagel. Toen bleek dat dit tiend ongetwijfeld tot het personaat

(35) „in parochiis alienis” wil zeggen, in de parochies waar Sint-Pieters niet het personaat bezit, waar ze dus geen enkel recht kan doen gelden op de tiendheffing.

(36) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70. De abdij krijgt van de paus de toelating tienden terug te kopen, mits de toestemming van de bisschop van het diocees en van de parochiegeestelijkheid, aan wie het feitelijk toekwam deze tienden terug te kopen. Bovendien moet de abdij de nodige waarborgen verschaffen dat ze die tienden zal teruggeven aan de parochiegeestelijkheid, als deze haar later de aankoopsom zal hebben terugbetaald.

(37) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45 s.a. 1209/30. Deze akte werd gedateerd naar de ambtsjaren van abt Arnold van Sint-Pieters, voor de eerste maal abt van de abdij tussen 1209 en 1230. Maar, reeds in 1217, in de maand juli, bevestigt Aliz, vrouwe van Nederboelare, de verkoop. Aldus wordt de „terminus ad quem” 1217, juli (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45).

(38) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45.

van Eke behoorde, zodat Sint-Pieters, als „persona” van Eke, er recht op had. Daarom verkoopt de abdij van Affligem het aan Sint-Pieters.

In 1258³⁹ verciijnst de kanunnik van Sint Donatiaan te Brugge, Jan van Praat, aan de Sint-Pietersabdij het tiend van Watervliet, met de tiend-schuur en met de grond, voor een jaarlijkse cijns van 2 denieren op het feest van Sint-Remigius (1 oktober)⁴⁰.

Deze oorkonde geeft echter een verkeerde kijk op de feiten. Een paar weken nadien blijkt immers duidelijk dat de abdij voor de aankoop van dat tiend, 500 lb. verschuldigd is aan Jan van Praat, heer van Watervliet. Op 18 maart 1258⁴¹ laat Jan van Praat, de kanunnik, weten dat de abt van Sint-Pieters aan de schuldeisers van Jan van Praat, de leek, 109 lb. heeft betaald en bovendien beloofd heeft aan de baljuw van Brugge 200 lb. te betalen in de plaats van voornoemde Jan van Praat⁴². De abt belooft ook nog 6 lb. te betalen aan Katerina, de echtgenote van Jan van Praat. Dit alles doet de abt met die 500 lb. „die hij verplicht is voor aankoop van het tiend van Watervliet”. Naast die cijns van 2 denieren aan de kanunnik, moet de abdij dus nog 500 lb. aan Jan van Praat, de leek.

In 1259⁴³ verkoopt Willem Mudde een tiend in het ambacht Assenede, op de plaats „*Bucharshofstede*”, die zich uitstrekt tot „*Bighendilve*”. De koop prijs wordt niet genoemd. Wel vernemen wij dat op 21 februari 1259⁴⁴, Willem Mudde de jaarlijkse cijns die hij voor dat tiend aan zijn leenheer, Hugo van Steenland, verplicht was, nl. 45 sol. 10 den., voor 28 lb. VI. had afgekocht.

In 1260 op 9 mei, verkoopt Hugo, zoon van Rollin, een deel van het tiend op de plaats Mendonk genoemd, bij Assenede⁴⁵. Hier ook wordt de aankoop prijs niet vermeld. Maar, in 1261 schenkt Arnold van Maldegem, kannunnik van Doornik, 214 lb. aan Sint-Pieters⁴⁶. Met die 214 lb. wordt het tiend van Willem Mudde en van zijn neef, Hugheman, zoon van Rollin, te Assenede, aangekocht. Aldus vernemen wij langs een omweg dat die twee tienden ca. 214 lb. gekost hebben.

In 1261⁴⁷ koopt de Sint-Pietersabdij, samen met de kerk van O.L. Vrouw van Doornik en de abdij van Nieuwenbos te Gent, een aantal tienden af van Hugo, burggraaf van Gent. Daarvoor betalen zij gezamenlijk 340 lb. VI. Wat we niet vernemen is echter, hoeveel elk van die drie geestelijke instellingen in die prijs betaald heeft. Wij kunnen dan ook

(39) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58.

(40) „... hoc solo salvo quod ecclesia Sancti Petri duos denarios flandrensens pro censu annuo nobis et nostris successoribus solvet annuatim in festo Sancti Remigii, ex grangia et fundo supradictis, omni alio onere servitii, census vel redditus penitus exclusis”.

(41) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 8, f° 169v, en een gelijkkluidende oorkonde van Jan van Praat, heer van Watervliet, ibidem f° 171r.

(42) Op 17 april maakt Jan van Praat, heer van Watervliet, bekend dat de proost van Elmare 200 lb. betaald heeft aan de baljuw van Brugge, Filips. (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 8, f° 150v.).

(43) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70, s.a. 1259, mei.

(44) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

(45) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

(46) Zie verder p. 39 en noot 80.

(47) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. II, f° 182v.

alleen maar schatten dat Sint-Pieters ca $\frac{1}{3}$ van de prijs zal betaald hebben en daarvoor ook $\frac{1}{3}$ van de tienden zal ontvangen hebben.

In augustus van datzelfde jaar⁴⁸ koopt de Sint-Pietersabdij samen met de O.L.Vrouwkerk van Doornik en de Cisterciënzerabdij van Flines, alle grote en kleine tienden van Gerard van Gent te Kaprijke, Lembeke, Oost-eeklo, Bassevelde, Ter Piet en naburige plaatsen. De gezamenlijke koop-som bedroeg 2.150 lb. 10 sol. VI.⁴⁹ Deze som werd door allerlei onkosten nog verhoogd tot 2.582 lb. 12 den. VI. Een derde van deze tienden behoort aan Sint-Pieters, daarom moet ze ook voor $\frac{1}{3}$ tussenkomen in de onkosten, nl. 860 lb. 13 sol. 8 den. VI!⁵⁰

Belangrijk is ook de aankoop van 1263, 14 december. Voor 600 lb. koopt de abt dan van Boudewijn, zoon van Symon Gruters, een Gentenaar, de tienden te Zaamslag, Otene, Aandijke, Boestenblide en naburige plaatsen in het ambacht Aksel⁵¹.

Op 6 maart 1267 koopt Sint-Pieters van Walter van Balegem een tiend te Merelbeke en te *Werp*⁵². De aankoopprijs vernemen wij niet, maar de opbrengst ervan blijkt in 1268⁵³ 35 lb. te zijn, en in 1281, 34 lb. Het tiend is in 1281 voor diezelfde prijs door Sint-Pieters in pacht gegeven⁵⁴. Op basis van de goederen verkocht door de abdij, om dat tiend te kunnen aankopen, kunnen wij de aankoop-som berekenen op ca. 385 lb.⁵⁵

In de inventarisatie van het abdijbezit in 1281 worden ook nog een aantal aankopen van tienden door de abdij genoemd. Deze tienden werden waarschijnlijk kort vóór 1281, of minstens in de 13e eeuw, aangekocht. Bij een aantal van deze aankopen is het te bewijzen dat ze ca. 1281 worden aangeworven.

Een zekere „Jakob Rinvisch” verkocht aan Sint-Pieters een tiend te Melsele, evenals het kleine tiend en het „altare” van „*Averdonc*”. Dit laatste werd aangekocht voor de abdij door een zekere prior Hugo⁵⁶. In de 13e eeuw nu was de familie „Rijnvisch” een zeer voornaam Gents patriciërs-geslacht. In het laatste kwart van de 13e eeuw zien wij herhaaldelijk een Jacob Rijnvisch optreden⁵⁷. De verkopen van hem aan Sint-Pieters zijn dus ongetwijfeld kort vóór, of in 1281 geschied.

(48) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

(49) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 16v.

(50) Ibidem, f° 17r.

(51) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70, s.a. 14 december 1263.

(52) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. I, f° 56r.

(53) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 25v, 26r, 26v.

(54) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 125, Lib. Inv. f° 76r.

(55) Goederen ter waarde van 385 lb. werden voor die aankoop verkocht en de som werd aangewend voor de aankoop van het tiend.

(56) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 125, Lib. Inv. f° 76r. Vermits het „Liber Inventarius” ook de opbrengsten van die tienden vermeldt, kunnen wij ongeveer de aankoop-prijs berekenen. (Wij nemen aan dat de jaarlijkse opbrengst ca. 9% van de aankoop-prijs is. Zie Van Werveke, *Le mort gage*, p. 82). Het tiend van Melsele brengt 15 lb. op. De aankoop-prijs is dus ongeveer 167 lb. Het kleine tiend en het „altare” van *Averdonc* brengen $4\frac{1}{2}$ lb. op. Aankoop-prijs: ca. 50 lb.

(57) Zie Blockmans, *Gentse Stadspatriciaat*, p. 311, 4; 373; 434-435 nrs. 90 en 92; 463; 465; 516 nr. 7; 520.

Ook een tiend te Kieldrecht werd aangekocht⁵⁸. De verkoper wordt niet genoemd, maar het tiend werd ook door die prior Hugo aangekocht, die dus ook de tienden van Jacob Rijnvisch had aangekocht. Dit tiend van Kieldrecht werd dus ook kort vóór, of in 1281 gekocht.

De tweede tendens die in de aankooppolitiek van de Sint-Pietersabdij in de 13e eeuw wordt nagestreefd, is dat Sint-Pieters zoveel mogelijk rechten, die zij aan verschillende meiers en andere leken in bepaalde schuren van de abdij had toegekend, tracht terug te kopen⁵⁹. Onderstaande lijst geeft daarvan een ontgensprekelijk bewijs.

1240: de inkomsten die Alard Mohez in de schuren van Munkewerve, de Noordschuur en te Pilkem bezat⁶⁰.

1247 of 1248: het recht van ridder Nicolaus de Vries in diezelfde schuren⁶¹.

1249: het recht van dezelfde Nicolaus in de schuren van Russevliet⁶².

1251: de rechten van Arnold van Mater in de tiendenschuur te Mater⁶³.

1259: het recht van Agatha, echtgenote van Hugo van Bassevelde, in het tiend behorende bij de schuren van Munkewerve, de Noordschuur en van Pilkem⁶⁴.

1270: het recht van Robert van Hollain in de tiendenschuur van de hof te Hollain⁶⁵.

kort vóór 1276: het ambt van „meyerscepe” in de schuren van de abdij te Oostburg en Russevliet, toebehorend aan Symon, zoon van Boudevijn⁶⁶.

Het is duidelijk dat Sint-Pieters zich door die terugkopen wilde vrijmaken van het medezeggenschap van die leken⁶⁷. Na 1281 gaat Sint-Pieters met die politiek ook nog door.

Als derde kenmerk van de aankooppolitiek van de Sint-Pietersabdij, merken wij op dat Sint-Pieters door aankoop een aantal ambten, bezet door leken, opnieuw in bezit heeft genomen.

Tussen 1209 en 1217 het recht van Gosuinus van Schendelbeke in de voogdij van de hof van Smeerebbe⁶⁸. In juni 1243 de voogdij te Hillegem, van een zekere Diederik⁶⁹. In december 1263 het ambt dat „Miestscap” genoemd werd⁷⁰. In 1268 het schoutschap van Daniël Coleman te Temse⁷¹.

(58) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 125, Lib. Inv. f° 76v. Vermits het tiend van Kieldrecht jaarlijks 16 lb. opbrengt, was de aankoopsom ca. 178 lb.

(59) Dit was één van de middelen door de abdij in de 13e eeuw aangewend, ter bestrijding van de usurpaties van de meiers.

(60) RAG, Sint-Pietersabdij, 2e reeks, bundel 1520.

(61) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246-58.

(62) Idem.

(63) Idem.

(64) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70. Slechts voor drie jaar.

(65) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

(66) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. II, f° 140v.

(67) Hetzelfde heeft de Sint-Pietersabdij ook bedoeld met de talrijke omwisselingen of ruilen van goederen, die ze in de 13e eeuw gedaan heeft.

(68) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45, s.a. 1209/30 en 1217, juli.

(69) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45.

(70) Lib. Trad., p. 240 nr. 233.

(71) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. 1, f° 226v.

Bovendien waren de rechten van Symon, zoon van Boudewijn, in de tiendenschuren van de abdij eigen aan zijn meiersambt, dat ook teruggekocht werd ⁷².

Naast die drie duidelijke kenmerkende aankopen, werd door de abdij ook nog veel grondbezit aangekocht. Daar dikwijls geen oppervlaktemaat wordt aangegeven, is het moeilijk over de omvang ervan te spreken. Aanzienlijk, wat de oppervlakte betreft, zijn de 45 bunder woeste grond in Bulskamp, door gravin Johanna voor 70 lb. aan de abdij verkocht in 1221 ⁷³.

90 bunder woestij werden eveneens door Johanna in 1225 aan Sint-Pieters en aan een zeker Walter, zoon van Lennotus, uit Gent, in cijns gegeven. De woestij lag in Wachtebeke, naast de vroegere „curia” van de abdij aldaar, en werd „Coudove” genoemd. Voor de inbezitname van die grond moeten ze aan Johanna 1/2 mark per bunder betalen, dus 45 mark. Als Sint-Pieters ongeveer de helft van die grond in cijns krijgt, moet ze bij de intrede 22,5 mark betalen ⁷⁴.

Eenmaal is het grondbezit dat aangekocht werd, belast. Robert, abt van de abdij tussen 1238 en 1242, koopt 30 bunder, die aan de graaf van Vlaanderen jaarlijks 5 lb. verschuldigd zijn. Deze grond was in erfelijke deelpacht gegeven en bracht jaarlijks 38 lb. op ⁷⁵.

Dank zij het „Liber Inventarius” vernemen wij nog enkele aankopen van gronden die ca. 1281 zijn te situeren. Sommige werden aangekocht door de reeds hoger genoemde prior Hugo ⁷⁶. De grond van Corthals in Zaffelare was in 1281 „nuper empta” door de abdij ⁷⁷.

Hoever geld besteedde de abdij in die periode aan die zo talrijke aankopen? Het is moeilijk dit juist uit te rekenen, omdat zeer dikwijls de aankoopprijs niet gekend is, zodat ieder cijfer toch veel te laag zou zijn. Soms nam de abdij gronden of ander bezit in cijns, na het betalen van een som voor inbezitname. Al deze feiten maken de aankoopprijs door ons berekend veel te klein. Bovendien is het quasi zeker dat wij een aantal aankopen niet kennen, omdat wij de aankoopakten niet meer voorhanden hebben. Immers de vele lijfrenten die door de abdij vóór 1267, en uitzonderlijk nog daarna met hetzelfde doel verkocht werden, hadden tot doel om met dat geld gronden en inkomsten aan te kopen, zonder dat echter dikwijls deze nieuwe aankopen gespecificeerd werden, zodat wij er geen rekening kunnen mee houden ⁷⁸.

(72) Zie noot 66.

(73) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 69v.

(74) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45 s.a. 1225, 13 maart.

(75) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 61r.

(76) Door Hugo werden aangekocht: goederen te Russevliet, opbrengst: 16 lb. (Lib. Inv. f° 76r); een weide bij de molen te Douchy, opbrengst: 3 lb. (Lib. Inv. f° 76v.); goederen te Rugge, opbrengst: 5 lb. (idem); bezittingen te Loison, opbrengst: 6 lb. (idem); In Oosmanskerke 4 1/2 gemet met een opbrengst van 4 lb. 6 sol. (Lib. Inv. f° 77r).

(77) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 125, Lib. Inv. f° 154r.

(78) 24 maal bleef de koopsom volledig onbekend; waar wij de opbrengsten kennen van tienden en gronden, hebben wij aan de hand daarvan ongeveer de aankoopsom berekend. De opbrengst van een tiend is ca. 9% van de aankoopsom (zie

De totale som van alle aankooprijzen die ons bekend zijn, bedraagt ongeveer 8.000 lb.⁷⁹. Als we dan aannemen dat deze som zeker nog met een paar duizenden ponden moet vermeerderd worden, kunnen wij ons een oordeel vormen hoeveel geld Sint-Pieters wel heeft besteed aan die aankopen.

Van waar haalde de abdij al dat geld? Voor deze enorme reeks aankopen kon de abdij natuurlijk het geld, dat haar bezittingen haar jaarlijks opleverden, aanwenden. Maar, deze inkomsten schijnen niet volstaan te hebben om de geweldig hoge kosten te dragen. Wegens haar nood aan baar geld vond de Sint-Pietersabdij twee oplossingen:

1. zij verkocht lijfrenten en gebruikte de verkoopsom om nieuwe eigendom aan te kopen.
2. Zij verkocht een deel van haar bezit en gebruikte het geld eveneens om nieuwe eigendom aan te kopen.

Zo werden talrijke tienden aangekocht met geld van Arnold van Maldegem, de kanunnik van Doornik. In 1261 verschaftte hij 500 lb. om het tiend te Watervliet aan te kopen. 214 lb. gaf hij om de tienden van Willem en Hugo, zoon van Rollin, aan te kopen, en 200 lb. om het tiend te Carvin aan te kopen⁸⁰. In 1263 betaalde hij 300 lb. in de aankoopsom van het tiend van Boudewijn, zoon van Symon Gruters, 200 lb. om land en inkomsten te Mater aan te kopen, en 230 lb. om het ambt „Miestscap” genoemd, te verwerven⁸¹. Ook voor het tiend aangekocht van Gerard van Gent, in augustus 1261, had hij 116 lb. bijgelegd⁸². De inkomsten en grond te Mater, evenals het achtste deel dat hij door zijn bijdrage in de aankoopsom van de tienden van Gerard van Gent had bekomen, schonk hij aan de abdij⁸³.

Voor alle andere geldsommen door Arnold betaald, moest Sint-Pieters aan de kanunnik een jaarlijkse lijfrente betalen, en na zijn dood een erfrente aan arme studenten. Dat betekent dus dat een deel van de opbrengsten van hetgeen met zijn geld werd aangekocht, nooit aan de abdij voordelen zou opleveren.

Om de aankoopsom van de tienden van Gerard van Gent⁸⁴ te kunnen vereffenen, moet de abt verder 537 lb. 18 sol. 3 den. en 1 obool lenen bij de „*elemosinarius*” van de abdij, en deze ontvangt daarvoor 5/8 van

noot 22). De grond bracht ca. 10% op van de koopsom. (Géneval, *Rôle des monastères comme établissements de crédit*, p. 61; Van Werveke, *Le mort gage*, p. 81).

(79) Wij gebruikten de volgende omzettingen: 1 mark = 32 sol. (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1178/1209 s.a. 1203: „triginta et duobus solidis pro marca” en Van Werveke, *De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Brussel, 1934, p. 107-108). 1 lb. Par. = 1 lb. Vl. (Van Werveke, *Gentsche Stadsfinanciën*, p. 107-108). 1 lb. Tourn. = 16 sol. of 4/5 van 1 lb. Vl. (Van Werveke, *Gentsche Stadsfinanciën*, p. 23). 1 lb. blans = 16 sol. of 4/5 van 1 lb. Vl. (Luyckx, *Margareta*, p. 23).

(80) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70, s.a. 1261. (Testament van A. van Maldegem) en 1e reeks, Cartularium 10, f° 91v en Lib. Trad. p. 240 nr. 233.

(81) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70, s.a. 1261 en 1e reeks, Cartularium 10, f° 91v en Lib. Trad. p. 240 nr. 233.

(82) Lib. Trad., p. 240 nr. 233).

(83) Idem.

(84) Deze aankoopsom bedroeg: 860 lb. 13 sol. 8 den.

dat tiend⁸⁵. Nog steeds om diezelfde som te betalen verkoopt de abt 2 lijfrenten. Aan een zekere Immesota verkoopt hij een lijfrente van 220 lb. Vl.⁸⁶ en aan Philip Masch en zijn echtgenote verkoopt hij een lijfrente voor dezelfde prijs⁸⁷.

In 1266 wordt door de Sint-Pietersabdij een leengoed aangekocht van een zekere Jan de Benicia, te Harnes. Ook dit gebeurde met geld verschaft door de verkoop van lijfrenten. De dochters van Jan de Moelge gaven 100 lb.⁸⁸, Arnold van Maldegem gaf 270 lb.⁸⁹. De aankoopprijs was dus waarschijnlijk ongeveer 370 lb.

De grond afgekocht van Katerine de le Mote werd door Sint-Pieters eveneens met geld, afkomstig van een lijfrentenverkoop aan Gerard Boterman, Boele genoemd, betaald. De aankoopsom bedroeg waarschijnlijk 100 lb.⁹⁰. Reeds in het begin van de 13e eeuw had de abdij geld geleend om gronden aan te kopen. Om 38½ gemet te IJzendijke te kunnen betalen, afgekocht van Jakob van IJzendijke voor 200 mark, leent de abdij van de pastoor van Ostricourt 111 lb. Vl., en kent hem daarvoor een lijfrente toe⁹¹.

Daarnaast heeft Sint-Pieters ook delen van haar eigen bezit vervreemd, om er nieuwe goederen, vooral tienden, mee aan te kopen. Om de rechten van Hugo, de burggraaf van Gent, in 1242 te kunnen terugkopen, moet Sint-Pieters inkomsten verkopen aan de abdij van Sint-Nicolaas te Veurne. De 65 lb. die de abdij daarvoor ontvangt moeten bijdragen in de aankoopprijs⁹².

Tenslotte heeft Sint-Pieters op 6 maart 1267 een tiend afgekocht van Walter van Balegem gelegen te Merelbeke en te „Werp”. De abdij heeft om dat tiend te kunnen aankopen niet minder dan 3 huizen verkocht. In januari 1268 verkoopt Sint-Pieters 3 huizen, met de grond en wat er bijbehoort, alle drie gelegen in de Sint-Jakobsparochie te Gent, dicht bij de Vrijdagmarkt, op de plaats genoemd „Houc”. Het eerste huis verkocht aan de Gentenaar Willem Herlewin, brengt voor Sint-Pieters 130 lb. Vl. op. Daarvan moesten 70 lb. dienen om het tiend te Merelbeke aan te kopen⁹³.

Het tweede huis verkoopt Sint-Pieters aan een zekere Gotfried, ook een Gentenaar, voor 350 lb. Vl. Daarvan dienen 175 lb. voor het tiend te Merelbeke⁹⁴.

Het derde huis wordt voor 250 lb. Vl. aan de Gentenaar Jordanus Buuc verkocht. Van die som zullen 140 lb. dienen om het tiend te Merelbeke aan te kopen⁹⁵.

385 lb. van die ontvangen geldsommen dienden dus om dat tiend aan te

(85) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 17r.

(86) Ibidem, f° 68v, 1e tekst.

(87) Ibidem, f° 68v, 3e tekst.

(88) Lib. Trad., p. 244 nr. 234.

(89) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 39v.

(90) Lib. Trad. p. 247 nr. 236.

(91) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. II, f° 159r.

(92) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45 en 1e reeks, Cartularium 3, f° 70r.

(93) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 25v.

(94) Ibidem f° 26r.

(95) Ibidem f° 26v.

kopen. Dit zal dan ook wel ongeveer de aankoopprijs ervan geweest zijn ⁹⁶.

Samenvattend kunnen wij dus zeggen dat naast het aankopen van grondbezit, er vooral drie tendensen tot uiting komen in de aankooppolitiek van de abdij: 1. aankoop van zoveel mogelijk tienden; 2. terugkopen van rechten van leken in tiendschuren van de abdij; 3. aan- of terugkopen van functies van de abdij in lekehanden.

Voor deze aankopen, vooral voor de tienden, werden zeer hoge sommen betaald. 8.000 lb. als aankoopsom berekend, blijft zeker ver beneden het eigenlijke minimum.

De politiek van de abdij zelf was zeer interessant. Vooral de tienden waren zeer belangrijke bronnen van inkomsten, o.m. niet onderhevig aan muntdevaluaties en dgl. Maar, de te intensief doorgevoerde aankopenreeks en de manier waarop de aankoopssommen betaald werden, zijn negatieve elementen.

Zo zien wij, dat Sint-Pieters er niet voor terugschrikt zich in schulden te steken, n.l. door lijfrenten te verkopen, om zich baar geld aan te schaffen om te kunnen kopen. Dat bewijst wel dat de abdij verder is gegaan dan haar mogelijkheden reikten. Ze heeft meer geld besteed dan ze in werkelijkheid bezat. Wegens gebrek aan geld, en omdat Sint-Pieters werkelijk door een onverzadigbare drang naar aankopen werd gedreven, heeft de abdij ook een deel van haar bezit vervreemd om met de opbrengst ervan tienden aan te kopen.

3. *De moeilijkheden van de abdij in verband met haar materieel bezit tot ca. 1281.*

a. Moeilijkheden met haar meiers.

De moeilijkheden met de meiers namen in de 13e eeuw nog aanzienlijk in aantal toe, ten overstaan van de tweede helft van de 12e eeuw. Daar zij het ambt van vertegenwoordiger van de abdij uitoefenden in de verschillende landbouwexploitaties van Sint-Pieters, bekleedden zij natuurlijk een uitstekende positie om bepaalde rechten en bezittingen van de abdij wederrechtelijk bij hun „ex-officio”-bezit te voegen.

Waar de meiers haar de mogelijkheid verschaften, heeft de Sint-Pietersabdij de rechten van die meiers, evenals hun ambt, teruggekocht. Aldus kwamen de geïsurpeerde goederen, zij het dan ten koste van een zware financiële inspanning, opnieuw in het bezit van Sint-Pieters. Tweemaal ook werden de rechten van de meiers uitgewisseld tegen andere goederen.

De meeste moeilijkheden met de meiers werden echter door een scheidsgerecht of een onderlinge overeenkomst opgelost. Alhoewel het zeer moeilijk is juist uit te maken hoeveel de meiers hadden geïsurpeerd, toch geven die regelingen een uitstekend beeld van de verschillende rechten en bezittingen van de abdij die door de meiers geschonden werden.

(96) Het tiend brengt jaarlijks 35 lb. op. Berekend aan 9% zou de aankoopprijs ± 388 lb. geweest zijn. Dit stemt nagenoeg met de aankoopprijs, berekend aan de hand van de verkoopsom van die 3 huizen te Gent, overeen.

Deze regelingen zijn bijna steeds voordelig voor die meiers. Aanzienlijke delen van de rechten en de goederen die zij wederrechtelijk opeisten, werden hen door Sint-Pieters voor goed toegekend. De abdijs zag zich aldus verplicht een aanzienlijk gedeelte van haar patrimonium aan haar meiers prijs te geven.

b. Usurpaties en andere moeilijkheden met leken.

De 13e eeuw is voor de Gentse Sint-Pietersabdijs één lange, ononderbroken strijd geweest tegen grote adellijke heren en gewone leken, allen slechts met één doel bezielde, zich zoveel mogelijk grondbezit, rechten, inkomsten, tienden, enz. toe te eigenen ten nadele van de abdijs.

Onder de usurpatoren namen de graven van Vlaanderen terug een aanzienlijke plaats in. Bovendien bevestigden zij het bezit van de abdijs niet meer, en gaven aldus de andere usurpatoren vrije teugel.

De gevaarlijkste usurpatoren waren diegene die van vader op zoon de vervreemdingen verder zetten en uitbreidden. Onder hen namen de heren van Avelgem en de schouten van Afsnee de voornaamste plaats in. De heren van Avelgem zwoeren elk, van vader op zoon, hun vervreemdingen af, alhoewel Sint-Pieters zich soms genoodzaakt zag bepaalde vervreemde goederen aan hen toe te kennen. Maar, telkens usurpeerden de opvolgers dit afgestane gebied opnieuw en breidden bovendien hun usurpaties aanzienlijk uit!

Onder de burggraven waren vooral deze van Gent en Rijsel actief. Daar de regelingen door de usurpatoren toch niet gevolgd werden, zag Sint-Pieters zich beroofd van grote delen van haar domein, haar inkomsten en haar rechten. Langs alle zijden werd het abdijsbezit afgevreten.

De andere usurpatoren traden zagezegd slechts eenmaal in die hoedanigheid tegen de Sint-Pietersabdijs op. In de regelingen met hen gesloten werd meestal niet nauwkeurig gezegd wat werd vervreemd, maar gaf men de voorschriften en de rechten aan, door die leken in de toekomst te volgen.

Dikwijls ook spreekt men slechts van opeisingen. Dat veronderstelt natuurlijk dat de usurpatie door de leken eerst werd bedreven, maar door Sint-Pieters werd bekampt. Dan probeerden de leken hun aanspraken te verdedigen. Het is immers evident dat een lekeheer, als hij geen enkel recht op een bepaalde eigendom had, deze niet langs wettelijke weg zal gaan opeisen.

Om de vervreemdingen ongedaan te maken, moest de abdijs soms beroep doen op afkoppingen. Ze moest dus aan de leken-usurpatoren bepaalde geldsommen toekennen, opdat deze het geïsurpeerde zouden teruggeven. Na dergelijke afkopping kwam het geïsurpeerde wel terug in bezit van de abdijs, en bleef het in haar bezit. Toch gebeurde dat niet steeds zonder moeilijkheden. Bepaalde usurpatoren ontvingen de afkoopsom van Sint-Pieters, maar behielden het geïsurpeerde nog gedurende lange tijd, en gaven het slechts na veel moeilijkheden terug. Dergelijke afkoppingen waren echter weinig talrijk.

De gewone overeenkomsten hadden blijkbaar nog veel minder goede gevolgen. De meeste usurpatoren hielden daar gewoonweg geen rekening

mee, en ze behielden de geïsurpeerde goederen. Wanneer er toch enkele usurpatoren geweest zijn die gevolg hebben gegeven aan de overeenkomst met Sint-Pieters, dan zijn deze overeenkomsten voor de abdijs toch nog schadelijk. Om de toestemmingen van die leken te verkrijgen, moest de Sint-Pietersabdijs hen delen van het vervreemde bestendigen.

Op te merken valt hier dat niet alle moeilijkheden met leken in de 13e eeuw als usurpaties mogen geklasseerd worden. Soms werd de abdijs door de scheidsgerechten in het ongelijk gesteld. Het is dus goed mogelijk dat ook de abdijs soms haar rechten te buiten is gegaan. Dit gebeurde echter zeer weinig.

Anderzijds waren sommige moeilijkheden, o.m. tussen de abdijs en haar dienstmannen, geen usurpaties, maar gewelddaden, weigeringen tot het vervullen van hun plicht, enz... De onregelmatigheden van Sint-Pieters zelf en deze gewelddaden vormen echter slechts een kleine minderheid van de moeilijkheden.

Men moet er eveneens rekening mee houden dat de onenigheden dikwijls beslecht werden door een scheidsgerecht, door de bisschoppen of hun rechtbank, door de graven van Vlaanderen en zelfs door pauselijke gedelegeerden. De onkosten voor die onderzoekingen en uitspraken moeten de abdijs veel geld gekost hebben.

De usurpaties die de Sint-Pietersabdijs in de 13e eeuw te verduren had, waren zo talrijk en gevarieerd, dat een zeer groot deel van haar materieel bezit er door aangetast werd. De Gentse Sint-Pietersabdijs verloor daardoor op wederrechtelijke manier voor altijd, of toch voor aanzienlijke tijd, een groot deel van haar domein, haar heerlijke en andere rechten, haar tienden, haar inkomsten, enz...

c. De moeilijkheden met de geestelijkheid in de 13e eeuw tot ca. 1281.

De moeilijkheden met de geestelijkheid, zowel de reguliere als de seculiere, waren in de 13e eeuw zeer talrijk geworden.

Met de seculiere geestelijken had Sint-Pieters vooral last aangaande de personaatsrechten, de obligaties en het begraven van parochianen uit de Gentse parochies van Sint-Pieters. Vooral waren er nochtans moeilijkheden aangaande tienden. Dikwijls moest de abdijs de aanspraken van de pastoors e.a. goedkeuren.

In de tweede helft van de 12e eeuw waren de geestelijken niet zo door-drijvend in hun usurpaties en geschillen als de leken. In de 13e eeuw was dit echter niet meer zo. De kanunniken van Sint-Pharaïldis bijvoorbeeld, overtraden zonder aarzelen hun overeenkomsten met de Sint-Pietersabdijs.

Het meeste nadeel ondervond de abdijs zeker vanwege de bisschoppen van Doornik. Deze bakenden de parochiegrenzen van de Sint-Pietersabdijs af, en ontzetten de abdijs uit haar recht van het innen van de novaaltienden buiten de grenzen van die parochies. Zeer zelden werd Sint-Pieters in haar rechten hersteld. Meestal werd een aanzienlijk deel van de tienden aan de bisschop c.s. toegekend.

Door de reguliere instellingen werd de Sint-Pietersabdijs min of meer om dezelfde zaken lastig gevallen. De betrokken abdijen hielden zich ook

niet aan de regelingen, en zagen er niet tegen op de overeenkomsten, die ze aanvaard hadden, te overtreden. Ook hier moest de Sint-Pietersabdij veelal haar rechten prijsgeven.

Het abdijbezit werd dus door moeilijkheden met de geestelijkheid ook sterk aangetast, en dan vooral de typisch geestelijke rechten van de abdij. Bovendien moeten wij er ook rekening mee houden dat het bijleggen van die moeilijkheden zeer veel geld moet gekost hebben. De scheidsgerichten deden dit zeker niet gratis.

Onze bronnen verstrekken ons daarover geen kwantitatieve gegevens. Ter vergelijking willen wij toch aanhalen dat b.v. een aanklacht door Sint-Pieters tegen de abdij van Ter Duinen gericht, aan deze abdij 3.000 lb. gekost heeft. We mogen dus ook aannemen dat deze aanklacht ongeveer evenveel gekost heeft aan Sint-Pieters!

4. De verkoop van lijfrenten tot ca. 1281.

Het verkopen van lijfrenten werd in de 13e eeuw dikwijls toegepast door abdijen of andere instellingen, die om een of andere reden veel geld nodig hadden, en zelf niet over die noodzakelijke financiële middelen beschikten. Ook de Sint-Pietersabdij heeft gedurende de 13e eeuw, en vooral gedurende het derde kwart van deze eeuw, herhaaldelijk op deze kredietvorm beroep gedaan ⁹⁷.

Het verkopen van lijfrenten betekende dat de koper van de rente aan de Sint-Pietersabdij een bepaald bedrag betaalde. In ruil kreeg hij dan ieder jaar van Sint-Pieters een rente, in geld of in natura, gelijk aan een zeker percentage van de aankoopsom. De annuïteit was meestal 10% of 12½ % van de aankoopsom. Dit betekent dat de door de abdij aan de kopers jaarlijks te betalen rentesom, 1/10 of 1/8 was van het bedrag dat dezen aan de abdij hadden betaald. De koper was dus na 10 jaar, en dikwijls reeds na 8 jaar, terugbetaald. Maar, ook na die termijn bleef hij jaarlijks van de rende genieten! En, vóór 1267 vooral, was het niet uitzonderlijk dat na de dood van de rentekoper zijn erfgenamen nog gedurende gans hun leven van de rente genoten. Dergelijke rente noemde men „lijfrente voor twee levens”.

(97) De meeste renten door de abdij in de 13e eeuw verkocht zijn lijfrenten. Slechts 2 erfrenten komen voor. Vóór 26 april 1242 verkoopt de abdij aan de aalmoezener een erfrente van 6 lb. VI. (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 70r). In 1281 blijkt dat het Sint-Janshospitaal jaarlijks van Sint-Pieters een erfrente van 20 lb. ontvangt (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 125, Lib. Inv., f° 99r).

Het komt ook voor dat de bronnen niet vermelden of de rente die verkocht werd, een erf- of een lijfrente was. Vooral gebeurt dit wanneer de eigenlijke verkoopakte niet bewaard is, maar slechts een vermelding ervan. Dit is o.m. het geval voor de rente van 6 lb. VI. door Ysabella en Olivier van Poelvoorde gekocht (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 101v). Ook weten wij niet of de renten van Maria, dochter van Ghizelbert Crommelin, (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 68r), Adam van Schousel, (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 112v), en Theofiel de Hertog en Arnulf de Hond, (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 47v) erf- of lijfrenten zijn.

Deze lijfrentenverkoop was natuurlijk zeer nadelig voor de verkoper. Na 8 of 10 jaar ongeveer had de abdij de geleende som volledig terugbetaald, maar ook daarna nog moest zij de zware annuïteiten aan de kopers betalen.

Met dergelijke verkopen heeft de abdij gepoogd haar geldgebrek te verhelpen. In de reeks van lijfrenten door Sint-Pieters verkocht in de 13e eeuw, moet men twee stadia onderscheiden. Vooral echter dienen ze afzonderlijk beschouwd te worden, wegens de verschillende aanwending van de geldsommen in de twee perioden.

In beide stadia verkocht men lijfrenten wegens gebrek aan financiële middelen. Van ca. 1242 tot 1266 werd het geld van de lijfrenten echter meestal aangewend om er tienden, inkomsten en dgl. mee aan te kopen. Vanaf 1267 verkoopt de Sint-Pietersabdij bijna uitsluitend lijfrenten ter bestrijding van haar financiële nood⁹⁸.

Als Sint-Pieters vóór 1267 lijfrenten verkocht om er nieuwe inkomsten, tienden, enz... mee aan te kopen, was dat op zich zelf niet zo nadelig. Natuurlijk had de abdij daardoor schulden en moest ze jaarlijks de renten uitbetalen. Doch, deze sommen werden ongeveer opgeleverd door de inkomsten, tienden, e.a. waarin Sint-Pieters het geld van de lijfrenten had geïnvesteerd. De nieuwe eigendommen, door Sint-Pieters aldus aangekocht, leverden zo weinig winst op in de eerste tientallen jaren, vooral omdat deze lijfrenten zeer dikwijls voor twee levens verkocht waren. Wanneer echter de rechthebbenden gestorven waren, was Sint-Pieters eigenaar van nieuwe goederen geworden, zonder dat ze daaraan veel geld had uitgegeven. Natuurlijk wijst deze activiteit van Sint-Pieters er op, dat de abdij zelf over zeer weinig of zelfs over geen financiële middelen beschikte, tengevolge van de aankopen en het bijleggen van de moeilijkheden. Eerst wanneer haar eigen financiële middelen uitgeput waren, heeft ze dan beroep gedaan op lijfrenten om voorts nieuwe aankopen te kunnen verwezenlijken.

Talrijke lijfrenten werden toegekend aan de kanunnik van Doornik, Arnold van Maldegem. De koopsommen werden door Sint-Pieters ook aangewend om er aankopen mee te doen, vooral tienden. Anderzijds schonk Arnold zelf allerlei onroerende goederen aan de abdij, waarvoor deze aan de kanunnik lijfrenten toekende. Maar, na de dood van Arnold, moest Sint-Pieters nog bepaalde verplichtingen vervullen. Op dat moment veranderden de lijfrenten aan Arnold immers in erfrenten, te betalen aan arme Vlaamse studenten te Parijs en elders. Sint-Pieters moest dus jaarlijks voor deze betaling instaan.

Nu was alles wel zo geregeld dat Sint-Pieters „pro labore distributionis quam facturus est pauperibus scholaribus”⁹⁹ nog een aanzienlijk deel van de opbrengsten van haar goederen, aangekocht met het geld van de kanun-

(98) Voor een paar renten na 1267 kennen wij niet de reden van de verkoop of de aanwending van het geld, omdat de verkoopakte niet bewaard bleef. Na 1267 moest nog slechts 1 verkoop dienen om er bezit mee aan te kopen, uitgezonderd dan de lijfrenten verkocht aan Arnold van Maldegem, die een speciaal karakter hebben (zie tekst). Alleen de lijfrente toegekend aan Gerard Boterman in 1273 diende nog voor aankopen (Lib. Trad. p. 247, nr. 236).

(99) Lib. Trad. p. 243 nr 233.

nik of rechtstreeks van hem gekregen, mocht behouden voor zichzelf.

Anderzijds was de abdij door die lijfrenten in het bezit gekomen van zeer aanzienlijke goederen. Maar, de overschakeling van die lijfrenten naar erfrenten, na de dood van Arnold, betekende dat het grootste deel van de opbrengst van die goederen nooit eigendom zou zijn van de abdij.

De lijfrentenverkoop werd eerst zeer nadelig, wanneer de aankoopssommen aangewend moesten worden om de financiële moeilijkheden te bestrijden. Vanaf 1267 klaagden de monniken van Sint-Pieters herhaaldelijk over de toestand van de abdij, en de reden van de lijfrentenverkoop wordt bijna in ieder kontrakt medegedeeld: „propter evidentem utilitatem nostram ac onera debitorum ecclesie nostre relevanda ac usuram vitandam quibus nimirum gravamur...”. Ten gevolge van die toestand waren de abt en het convent ten einde raad. Tenslotte zagen ze geen ander middel meer om aan hun moeilijkheden te verhelpen, dan de verkoop van lijfrenten (cum nostre necessitate non possemus modo alio commodius subvenire).

Deze lijfrenten werden vooral verkocht tussen oktober 1267 en april 1269, en dan opnieuw in 1280. Nu stelt zich de vraag of de toestand van de abdij tussen 1269 en 1280 zodanig verbeterd was, dat de abdij het niet meer nodig had in die jaren lijfrenten te verkopen.

Wij mogen wel aannemen dat dit niet gebeurd is. In het „Liber Inventarius” van 1281 worden ons 15 lijfrenten en 1 erfrente opgesomd, te betalen door de aalmoezenij. Van de oorspronkelijke akten of van een afschrift daarvan is er geen spoor. Deze lijfrenten werden echter zeker vóór 1281 verkocht. Zeer waarschijnlijk werden ze verkocht in die periode tussen 1269 en 1280. Het feit dat ze in 1281 nog uitbetaald worden wijst wel enigszins in die richting.

Tenslotte kunnen wij nog berekenen hoeveel geld de abdij op die manier heeft ontleend, en hoe hoog de schulden waren die zij daardoor moest betalen¹⁰⁰.

Voor die lijfrenten heeft de abdij de aankoopssom ontvangen van 6.499 lb. Vl.¹⁰¹. Wat zij daarvoor jaarlijks aan de kopers heeft moeten

(100) Meestal worden in de akten zowel de aankoopssom als de annuïteiten vermeld, zodat het niet moeilijk is de totale som te berekenen. Maar in het „Liber Inventarius” wordt ons voor 16 renten alleen de annuïteit opgegeven. Vóór 1267 was de aankoopssom ca. 10 maal de annuïteit. Vanaf ca. 1267 was de aankoopssom meestal 8 maal de annuïteit. Deze verhouding is niet algemeen geldend, maar komt toch in het grootste deel van de kontrakten voor. De lijfrenten van het „Liber Inventarius” zijn hoogstwaarschijnlijk te situeren tussen 1269 en 1280. Om de aankoopssom te berekenen hebben wij dan ook de annuïteit vermenigvuldigd met 8 (zie supra p. 44).

(101) Voor de berekening van die som kwamen natuurlijk alleen de renten in aanmerking, die geheel of gedeeltelijk in geld gestipuleerd waren. Vermits een tamelijk groot aantal renten in natura zijn uitgedrukt, verliest de door ons berekende som alle exactheid. De lijfrenten die we vonden in het saneringsontwerp van de bisschop van Doornik in 1280, verschaften ons alleen de naam van de kopers, maar niet de aankoopssom of annuïteit. Er wordt alleen gezegd dat zij schuldeisers zijn van de abdij (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271/86, s.a. 1280, 5 november). Slechts over een van hen zijn wij beter ingelicht, nl. over Boudewijn van den Spiegele. Als hij in 1280 als schuldeiser van de abdij vermeld wordt, dan is dit omwille van een lijfrente van 40 lb. die hij in november 1267 had aangekocht voor 320 lb. (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 33r).

betalen, is moeilijker te berekenen, omdat wij daarvoor moeten veralgemenen. Wij moeten n.l. aannemen dat de som die wij berekenden op een bepaald moment in de tweede helft van de 13e eeuw, bv. in 1281, in werkelijkheid is uitbetaald geworden. Dat veronderstelt dat alle kopers in 1281 nog zouden geleefd hebben, wat vrijwel zeker uitgesloten is. De jaarlijkse annuïteit die wij berekenden is dus niet letterlijk en exact te verstaan, maar wel suggestief. Zij kan ons een beeld geven hoe hoog ongeveer de schulden van de abdij jaarlijks waren. Deze annuïteit was, aldus berekend, ongeveer 828 lb.¹⁰²

Om volledig te zijn moeten wij ook nog vermelden dat Sint-Pieters ook eenmaal in de 13e eeuw, althans voor zover wij kunnen nagaan, beroep gedaan heeft op krediet door middel van het dodepandkontrakt. Wanneer dit juist geschied is, weten wij niet. Wij bezitten n.l. niet het kontrakt, maar wel de akte van terugkoop van het pand door Sint-Pieters.

In 1257, op 23 april, koopt de Sint-Pietersabdij van de deken en het kapittel van Harelbeke al hun recht in het tiend te Beveren, „*Cleurevinghe*” genoemd, terug voor 16 lb. Vl. en 60 sol. voor de verheffing. Dit tiend was door de abdij eertijds aan de deken en het kapittel in pand gegeven¹⁰³.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de lijfrentenverkoop van Sint-Pieters vooral valt tussen 1250 en 1281. Tussen die twee data moet men echter een onderscheid maken tussen de lijfrenten. Vóór 1267 moeten de sommen dienen om er eigendommen mee aan te kopen. Dat bewijst dat de abdij zelf niet meer over het nodige kapitaal beschikte om haar geforceerde aankooppolitiek van die periode vol te houden. Vanaf 1267 verschijnen in de lijfrenteakten de jammerklachten van de abdij over haar kritieke financiële situatie. Van dan af dient het geld van de renten om de schulden van de abdij te bestrijden. Spijtig genoeg kon de abdij dat alleen maar door steeds nieuwe leningen aan te gaan.

De jaarlijkse annuïteit door Sint-Pieters betaald is zeer zwaar en heeft vooral vanaf 1267 de financiële toestand van de abdij aanzienlijk verslecht.

Verschillende annuïteiten die wij in het „*Liber Inventarius*” vonden, zijn ook in natura bepaald. Aldus was het onmogelijk daarvan de aankoopsom te berekenen. In feite is er dus veel meer dan 6.499 lb. aan Sint-Pieters geleend geworden.

(102) Wij namen aan dat 1 mark sterling = 33 sol. 1 den. Vl. (zie Luyckx, *Margareta*, p. 24). De annuïteit is ook hier veel te klein, in verhouding tot de werkelijkheid. Veertien maal immers is de annuïteit geheel of gedeeltelijk in natura bepaald! Meestal werd aan de kopers van renten in natura o.m. dagelijks, voor heel hun leven een brood toegekend. Het was dan ook onmogelijk daarvan de waarde te berekenen, vermits de prijzen niet onveranderd bleven, en meestal toch niet bekend zijn.

(103) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1246/58.

APPENDIX. - Het uitlenen van geld tegen dodepand door de Sint-Pietersabdij, tot omstreeks 1281.

In de 13e eeuw heeft de Sint-Pietersabdij slechts vijfmaal geld uitgeleend, en daarvoor een pand aangenomen. Bovendien wachtte ze tot 1246 om terug aan te knopen met deze financiële praktijk, die haar in de 12e eeuw zoveel winst had opgeleverd.

Evenals in de 12e eeuw liet de paus ook in de 13e eeuw de inpandneming van oorspronkelijk kerkelijk bezit toe. Op 22 december 1259 en 17 april 1260¹ richtte paus Alexander II zich tot alle geestelijke instellingen in het bisdom Doornik, en dus ook tot Sint-Pieters. In deze mededeling verklaarde hij nota te nemen van het feit, dat de geestelijke instellingen in dat diocees vroeger tienden van leken in pand hadden genomen, in deze parochies waar deze instellingen het personaatsrecht, de „altaria”, of een deel van de tienden in bezit hadden. Deze tienden waren oorspronkelijk kerkelijk bezit, en daarom schonk de paus de opbrengsten van die tienden, door die instellingen reeds ontvangen, aan die abdijen en andere kerkelijke gemeenschappen in het diocees. Ze moesten dat niet als woeker beschouwen, en ze moesten ook die opbrengsten niet teruggeven. Maar de paus voegde er bij dat hij daarom deze inpandnemingen nog niet goedkeurde of enige „auctoritas” toekende, en dat deze tienden zeker niet door die leken terug in pand mochten worden genomen.

In 1264 gaf paus Urbanus aan Sint-Pieters de toelating leengoederen in pand te nemen. Vele leken boden aan de abdij immers tienden, grondbezit, en ander zaken aan, die zij of hun voorgangers in leen hadden gekregen van de abdij².

Deze pauselijke beperkingen zijn er in de 13e eeuw, evenals op het einde van de 12e eeuw, gedeeltelijk de oorzaak van, dat Sint-Pieters nog zo weinig panden kon aannemen. Bovendien kwamen in de 13e eeuw ook andere kredietinstellingen op, die eveneens de mogelijkheden van Sint-Pieters verminderden³.

De voornaamste reden van die gevoelige vermindering lag echter in de toestand van de abdij zelf. Het uitlenen van geld tegen pand veronderstelde immers grote voorspoed vanwege de geldschieder. Deze moest over veel baar geld beschikken, dat hij zelf niet nodig had voor eigen gebruik. De toestand van de abdij was nu in de 13e eeuw ver van schitterend op financieel gebied, zodat het beperkt aantal pandkontrakten vooral te wijten is aan de beperkte fondsen waarover de abdij kon beschikken.

Sint-Pieters heeft zich in de 13e eeuw tamelijk strikt aan het pauselijk bevel gehouden. Bijna alle geldontleners waren leenmannen van de abdij, en gaven een leengoed als pand. Alleen in 1268, op 28 augustus⁴, gebeurde dat niet. Op die dag gaven Wago en Egidius, zonen van Egidius, een rechter van Kamerijk, een huis met wat er bijbehoorde, te Loison, en

(1) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

(2) Idem.

(3) Zie daarover G. Bigwood, *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du Moyen Age*. Brussel, 1921.

(4) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70.

enkele akkergronden, inkomsten en andere bezittingen, in pand. Het huis behoorde zeker niet tot het leengoed van de abdij, vermits hun vader het had afgekocht van een zekere Michaël de Dove. Alle andere panden die aangenomen werden, zijn leengoederen. Dergelijke leengoederen waren soms zeer complex van samenstelling, zoals b.v. blijkt uit de opsomming van de bestanddelen van het leen van Agnes, echtgenote van Jan van Avelgem. Dit leen bestond uit grondbezit, water, een huis, inkomsten, verheffingsgelden en de heerlijke rechten daarop⁵.

Tienden werden geheel in pand gegeven. Soms echter waren het slechts bepaalde rechten in een tiendschuur. Zo gaven Stephaan van Nevele en zijn echtgenote hun recht in de tiendschuur van Sint-Pieters te Hollain in pand. Dat recht hadden ze daar op de dorsers en op allerlei andere zaken⁶.

In de 13e eeuw was het karakter van de leningen, d.w.z. hun plaats in de financiële toestand van de abdij, veranderd, ten overstaan van de tweede helft van de 12e eeuw.

In de 13e eeuw beoogde de abdij niet meer een goede geldplaatsing van haar overtollig geld. In de 13e eeuw nam Sint-Pieters alleen nog panden aan, om te voorkomen dat oorspronkelijk kerkelijk bezit zoals tienden en leengoederen van de abdij, aan derden zou verpand geworden zijn en aldus voor de abdij misschien verloren gegaan zou zijn. Het in pand nemen van die goederen was dus een morele verplichting voor de Sint-Pietersabdij, en geen voordelige plaatsing van haar overtollig geld.

Wij menen zelfs nog een stap verder te kunnen gaan door te zeggen dat de Sint-Pietersabdij deze leengoederen in feite tegen haar wil en tegen haar mogelijkheden in pand heeft genomen.

Begin mei 1264 boden Jan van Avelgem en zijn vrouw Agnes hun leen te Beveren als pand aan Sint-Pieters aan⁷. Krachtens de bovenvermelde uitzetting moest de abdij om haar patrimonium voor vervreemdingen te vrijwaren, het pand aannemen. Maar, op dat ogenblik beschikte de abdij over geen geld! Om dat leen toch te kunnen aannemen aanvaardde de Sint-Pietersabdij van de Doornikse kanunnik, Arnold van Maldegem, 300 lb. Deze 300 lb. leende de abdij op haar beurt uit aan Jan van Avelgem en zijn vrouw. In ruil voor die 300 lb. moest Arnold van Maldegem gedurende 6 jaar de vruchten van dat pand innen⁸!

Treffender kon wel niet geïllustreerd worden hoe ongelegen dat aanbod kwam voor Sint-Pieters. Vermits deze ongunstige financiële toestand practisch gans de 13e eeuw de abdij heeft geteisterd, mogen wij wel aannemen dat Sint-Pieters zware inspanningen heeft moeten leveren om de panden te kunnen aannemen. Aldus beschouwd, zullen deze geldleningen zeker de financiële toestand van de abdij niet verbeterd hebben.

Nu is het wel zo dat deze panden jaarlijks een zekere opbrengst aan Sint-Pieters verschafte, althans waar ze met haar eigen geld werkte. De winst van de abdij was gelegen in de verhouding leensom-eigenlijke koop-

(5) Idem, s.a. 1264, 2 en 4 mei.

(6) Lib. Trad., p. 228 nr. 225: „... quicquid juris habebant in grangia de Hollain sancti Petri predicti supra les basons et in omnibus aliis...”

(7) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1259/70 s.a. 1264, 2 en 4 mei.

(8) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 91v.

waarde van het pand. In totaal leende de abdij ca. 1156 lb. uit ⁹. Berekend aan de verhouding 60% ¹⁰, kreeg Sint-Pieters dus bezit ter waarde van ca. 1941 lb. in handen, en inde daarvan ook jaarlijks de inkomsten, uitgenomen deze van het goed van Jan van Avelgem en zijn vrouw, althans gedurende 6 jaar. Dit alles was identiek aan vroeger en was zeer voordelig op lange termijn. Evenals in de tweede helft van de 12e eeuw heeft de abdij ook in de 13e eeuw gepoogd de terugkoop zo lang mogelijk uit te stellen ¹¹. Wij betwijfelen niet dat dit alles zekere voordelen moet opgeleverd hebben. Maar het is juist die jaarlijkse winst die de abdij niet nodig had. De meeste kontrakten werden afgesloten in de tweede helft van de 13e eeuw, op een moment dat de financiële moeilijkheden van de abdij in een definitief stadium waren getreden. Op dat moment had de abdij meer dan ooit geld nodig ¹². Dat betekent dus dat de abdij geen nood had aan jaarlijkse inkomsten, maar wel aan veel baar geld.

De dodepandkontrakten waren dus in de 13e eeuw zeker niet gunstig voor de abdij. In plaats van zelf geld te lenen om haar financiële toestand te verlichten, leende de Sint-Pietersabdij zelf nog geld uit, en be-roofde zichzelf aldus van een aantal onontbeerlijke financiële middelen.

(9) In 1279/80 vernemen wij niet hoeveel Sint-Pieters had uitgeleend aan Vrouwe Helewidis, dochter van wijlen Willem van Avelgem en weduwe van Osto van Steenhuize, maar wel voor welke prijs de abdij die goederen tenslotte heeft aangekocht, nl. 425 lb. 12 sol. 6 den. Als wij hier omgekeerd te werk gaan en 60% van de koopsom als leensom nemen, dan bekomen wij als resultaat dat Sint-Pieters voor ongeveer 225 lb. dat leengoed in pand heeft genomen.

(10) Onze bronnen zelf verschaffen ons in de 13e eeuw niet meer de nodige gegevens om deze verhouding in de 13e eeuw te berekenen. Volgens Van Werveke, *Le mort gage*, p. 79-82, mogen wij in de 13e eeuw dezelfde verhouding aannemen als in de 12e eeuw, nl. 60% (zie supra p. 8).

(11) Egidius van Kemzeke mag na 6 jaar het pand dat hij in 1259, op 29 mei, aan Sint-Pieters had gegeven, terugkopen, maar alleen in de periode tussen Pasen en Pinksteren (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 66v). In de andere kontrakten zijn ook dergelijke bepalingen ingelast.

(12) Zie supra p. 26 e.v.

DEEL III. - OVERZICHT VAN DE TOESTAND NA 1281, EN VAN DE OPGAVE VAN DE RECHTSTREEKSE UITBATING IN DE 2e HELFT VAN DE 13e EEUW.

1. *Overzicht van de financiële toestand na 1281.*

Op 14 april 1282 begon Philip Mus, de Doornikse bisschop en gedelegeerde van de paus, effectief aan de restauratie van de Sint-Pietersabdij. Op die dag bepaalde hij, dat alle schuldeisers van Sint-Pieters met al hun brieven en bewijsstukken, voor hem te Doornik zouden moeten verschijnen, om te bewijzen dat de abt en het convent hen werkelijk iets verschuldigd waren.

Deze reorganisatie heeft ongetwijfeld niet de betrachte resultaten opgeleverd. Lang na 1282 nog ging de abdij onder zware schuldenlast gebukt.

Op 13 november 1286 stond paus Honorius IV aan de abt toe geen schulden van zijn voorgangers meer te moeten betalen, tenzij de schuldeisers zouden kunnen bewijzen dat die leningen aangegaan waren op pauselijk bevel, of dat die geleende sommen werkelijk tot nut en voordeel van de abdij waren aangewend geworden¹. In 1286 was de schuldenlast aldus nog zeer zwaar.

Bovendien werden ca. 1285 en de volgende jaren door de paus belastingen geheven op de inkomsten van de Sint-Pietersabdij en alle andere kerkelijke instellingen. Deze belastingen (fr. *décimes*), waren zeer zwaar. De abdij moest nl. een deel van haar inkomsten aan de pauselijke ontvangers afstaan, dit alles ter financiering van een nieuwe kruistocht².

Sint-Pieters heeft gepoogd te ontkomen aan die heffingen, althans aan een deel ervan, door haar inkomsten te laag op te geven. Maar, het bedrog werd ontdekt, en de abdij mocht zich gelukkig achten niet gerechtelijk vervolgd te worden³.

Deze pauselijke belastingen waren natuurlijk zeer nadelig voor de abdij, die in die periode al haar inkomsten broodnodig had. In 1289 was de schuldenlast dan ook nog zeer zwaar. Op 28 februari van dat jaar, verpachtte Sint-Pieters aan meester Jan van de Muur, kanunnik van Doornik, voor gans zijn leven haar goederen te Hollain en Brayelle, voor de som van 1080 lb. Par. Deze som moest door die kanunnik in één keer betaald worden, en werd door de abt gebruikt om de schulden van de abdij te betalen⁴.

Naar het einde van de 13e eeuw toe verslechterten de politieke betrekkingen tussen Vlaanderen en Frankrijk. Op 26 maart 1297 nam graaf Gwijde Sint-Pieters, samen met verschillende andere geestelijke instellingen, onder

(1) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271-86.

(2) Zie over deze belastingen U. Berlière, *Les décimes pontificales dans les anciens diocèses aux XIIIe et XIVe siècles*, in Bulletin de l'Académie royale de la Belgique, Classe des lettres, 5e série, t. 11 (1925), p. 99-124.

(3) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1271/86, s.a. 1285, 11 oktober, en doos 1287/96, s.a. 1288, 11 september; 1288, 22 september; 1288, 29 september; 1288, 2 oktober.

(4) RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1287/96.

zijn bescherming tegen eventuele gevolgen van de moeilijkheden met Frankrijk⁵.

In 1311 was de financiële toestand van de Sint-Pietersabdij nog steeds zo slecht, dat de abdij aan de graaf van Vlaanderen uitstel moest vragen voor het betalen van haar schulden⁶.

In 1319, bijna 40 jaar na de ineenstorting van 1280, waren de moeilijkheden van de abdij nog steeds even groot. In dat jaar bevestigde Willem, graaf van Henegouwen-Holland, dat Sint-Pieters haar „curtes” van Douchy en Puvinage met alles wat er bijbehoorde, aan Lombarden in pand had gegeven, tot ze volledig haar schulden zou hebben afbetaald⁷.

2. Opgave van de rechtstreekse uitbating.

In de tweede helft van de 13e eeuw heeft de Sint-Pietersabdij de rechtstreekse exploitatie van haar domeinen, althans voor een groot deel, opgegeven. In die periode schakelde de abdij doelbewust over naar een nieuwe vorm van uitbating, de pacht. Sint-Pieters gaf haar bezittingen vooral uit in huurpacht, maar ook deelpacht kwam voor. Verpachtingen voor het leven, die wij in de 13e eeuw soms ontmoetten, kwamen in 1281 bijna niet meer voor.

De overschakeling van de rechtstreekse naar de onrechtstreekse uitbating moet beschouwd worden als een fase in het ontbindingsproces van het domaniaal systeem⁸.

Het klassieke domaniale stelsel, met zijn nauwe band tussen reserve en tenures, was in de 12e en 13e eeuw zeer in verval geraakt. Dit verschijnsel treffen wij ook aan op het domein van de Gentse Sint-Pietersabdij. Grote delen van het abdiydomein waren verloren gegaan door infeodaties. De eenheid van dat domein was bovendien aanzienlijk aangetast geworden door zeer talrijke usurpaties, vooral bedreven door meiers. Andere leken en zelfs de geestelijkheid lieten zich ook niet onbetuigd. Ten gevolge daarvan waren grote gedeelten van het domein verloren gegaan, en was de reserve aanzienlijk verkleind geworden.

Nog andere oorzaken werkten mee om de eenheid van het domein te verbreken. Deze werden door ons niet speciaal bestudeerd, maar kunnen als volgt worden samengevat.

De karweien en de herendiensten geraakten in verval, en ook de tenures ondergingen een crisis, ook vooral ten gevolge van de usurpaties. Bovendien onderging de Sint-Pietersabdij ook nog de gevolgen van een ander aspect van de economische crisis, nl. de waardevermindering van het geld.

(5) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 1, dl. I, f° 63v.

(6) Bigwood, *Le régime juridique*, p. 147.

(7) L. Devillers, *Description analytique de Cartulaires et de Chartriers utiles à l'Histoire du Hainaut*. Bergen, 1866, t. 2, p. 18.

(8) Zie Ganshof, *Medieval Agrarian Society*, p. 290-310; G. Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval* (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles), Parijs, 1962, dl. II, p. 507-523; L. Génicot, *L'économie rurale Namuroise*, dl. I, Seigneurie Foncière, p. 118 e.v. en 277-296; H.P.H. Jansen, *Landbouwpacht in Brabant in de veertiende en vijftiende eeuw*. Assen, 1955, p. 1-21.

Deze waardevermindering van het geld bracht een parallelle waardevermindering mee van de cijzen en van de andere vaste inkomsten, die eens en voor altijd waren vastgesteld⁹.

De onttakeling van het klassieke domaniale stelsel bereikte haar hoogtepunt in de 13e eeuw. De evolutie was dan zodanig ver gevorderd, dat de grootgrondbezitters, en dus ook de Sint-Pietersabdij, zich aan de gewijzigde economische omstandigheden moesten aanpassen. Deze aanpassing gebeurde door opgave van de rechtstreekse uitbating, waarvan de pacht een uiting was. De verspreiding van de pacht hangt dus nauw samen met de opgave van de rechtstreekse uitbating. Feitelijk was de verpachting van haar domein niet volledig nieuw voor de Sint-Pietersabdij, in de 13e eeuw. Reeds in de 12e eeuw, nl. in 1126 had ze een molen te Harnes verpacht¹⁰.

Voordat de abdij in het derde kwart van de 13e eeuw massaal de nieuwe uitbatingsvorm in gebruik nam, had ze reeds in de eerste helft van deze eeuw talrijke proeven gedaan. Hoven, molens, tienden, allerlei rechten, en ook grondbezit waren toen reeds verpacht geworden, meestal in huurpacht. Deelpacht en ook lijfpacht kwamen in veel mindere mate voor¹¹.

Na die experimenten van de eerste helft van de 13e eeuw, schakelde de abdij in de tweede helft definitief naar deze uitbatingsvorm over. In het derde kwart van de eeuw verpachtte de abdij zeer vele „curtes”, o.m. deze van Smeerebbe, Douchy, Hollain, Rugge, Harnes, Polvliet, Letterhoutem, Wijlegem, Ossensisse, Zaamslag, Ennetières, Scheldevelde, Camphin, een hof naast Ter Kluizen, en Oudeveld. Vele tienden, inkomsten, rechten en gronden waren op dezelfde manier in uitbating gegeven.

De verpachting van haar hoven en ander bezit was voor de abdij geen tijdelijke politiek, waarmee zij zo gauw mogelijk zocht op te houden. Vóór 1281 vinden wij verschillende voorbeelden van hoven, tienden en dgl., die vóór dat jaar reeds twee- of driemaal verpacht zijn. Zo werd het tiend van Carvin verpacht in 1227¹², en ook in 1258¹³, en in 1264¹⁴. De hof van Camphin was in 1227 verpacht¹⁵, en hetzelfde geschiedde in 1260¹⁶. De hof van Polvliet werd op dezelfde manier in uitbating gegeven in 1247¹⁷ en 1267¹⁸. Ook de hoven van Smeerebbe¹⁹, Douchy²⁰, en

(9) Van Werveke, *Le mort gage*, p. 61.

(10) Ganshof, *Medieval Agrarian Society*, p. 305.

(11) Enkele voorbeelden: Reeds in 1227 was de hof van Camphin voor 3 jaar verpacht geworden en het tiend van Carvin voor 2 jaar, tegen een vastgestelde prijs in geld en natura. (RAG, Sint-Pietersabdij, charters, doos 1210/45). In 1237 kreeg de pastoor van Munte het recht van de abdij in het personaat aldaar, in pacht voor zijn leven (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 3, f° 73v). In september 1250 werd het akkerland, behorende tot de hof van Zaffelare, in pacht gegeven tegen $\frac{2}{3}$ van de opbrengst (RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 115r).

(12) Zie noot 11.

(13) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 82v.

(14) Ibidem, f° 88r.

(15) Zie noot 11.

(16) RAG, Sint-Pietersabdij, 1e reeks, Cartularium 10, f° 80r.

(17) Ibidem, f° 63r.

(18) Ibidem, f° 101v.

(19) 1253 (Cartularium 10, f° 115v) en 1263 (ibidem, f° 86v).

(20) 1260 (Cartularium 10, f° 78r) en 1265 (ibidem, f° 92r).

Hollain²¹, evenals de tienden van Noyelles²² en Wingles²³ waren vóór 1281 reeds tweemaal verpacht geworden.

Sommige abdijen hebben bij de ondergang van het domaniale stelsel, als reorganisatiemiddel, een inventaris van het abdijbezit opgemaakt²⁴. Zoals wij vroeger reeds vermeld hebben, gebeurde dat ook in de Sint-Pietersabdij. In 1281 werd daar immers het „Liber Inventarius” te boek gesteld. In dit „Liber Inventarius” werd het bezit van de abdij per officie en per domein opgesomd, samen met de opbrengsten ervan en de wijze van uitbating.

Deze inventaris is hier dan ook in zover belangrijk, dat hij ons de mogelijkheid verschaft na te gaan, in hoever de nieuwe uitbatingsvorm de oude erfelijke cijzen en tenures reeds had verdrongen. In dit „Liber Inventarius” zien wij dat in 1281 bijna alle „curtes”, vele tienden en inkomsten, en vooral vele kleine perceeltjes grond reeds in pacht gegeven zijn. Daarnaast waren in 1281 echter ook nog de oude uitbatingsvormen belangrijk.

Van de domeinen van sommige officies en van enkele andere domeinen, wordt op het einde van de opsomming van de bezittingen, de som van de opbrengsten berekend. In deze som maakt men een onderscheid tussen de inkomsten afkomstig van het verpachte bezit, en die inkomsten die van erfelijk in cijns gegeven goederen komen. Alzo kunnen wij voor bepaalde domeingroepen zien, in hoever de ene uitbatingsvorm, in 1281, het overwicht bezat op de andere.

Als wij onze gegevens in een tabel verzamelen, dan bekomen wij de volgende vergelijking:

<i>bezittingen van Sint-Pieters</i>	<i>„summa” van de totale opbrengst</i>	<i>„summa” van de opbrengst „hereditarie”</i>	<i>„summa” van de opbrengst „firma”</i>
behorende tot de <i>„custodia”</i> ²⁵	228 lb. 17 sol.	32 lb. 12 sol.	196 lb.
behorende tot de priorij van Ter Kluizen ²⁶	740 lb. 17 sol.	91 lb.	649 lb.

(21) 1260 (Cartularium 10, f° 82r) en 1267 (ibidem, f° 34r).

(22) 1248 (Cartularium 10, f° 114v) en 1265 (ibidem, f° 92r).

(23) 1264 (Cartularium 10, f° 87v) en 1265 (ibidem, f° 93r).

(24) Bv. de polyptiek opgesteld door Willem van Rijckel, abt van Sint-Truiden (uitgegeven door H. Pirenne, *Le livre de l'abbé Guillaume de Ryckel: 1249-1272. Polyptique et comptes de l'abbaye de Saint-Trond au milieu du XIIIe siècle*. Brussel, 1896).

(25) Ganshof, *Medieval Agrarian Society*, p. 310 en Lib. Inv. f° 74v.

(26) Lib. Inv. f° 139r. Om de waarde van de natuurlijke produkten in geld om te rekenen, gebruikten wij de verhoudingen in het „Liber Inventarius” zelf aangegeven, nl. 1 mud rogge = 32 sol.; 1 mud haver = 17 sol.; 1 gesneden haan = 6 den.; 1 vetgemeste vogel = 3 den.; 1 gans = 6 den.; 1 brood = 3 den.; 1 „debitum” = 14 den. (Lib. Inv. f° 139r en 183v, e.a.). De betekenis van „debitum”, „verschuldigde”, is ons in deze kontekst niet zeer duidelijk. Wij namen verder aan, dat 1 mud = 12 halsters = 36 viertalen (P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, 2 dln. Antwerpen, 1952, dl. I, p. 290).

te Temse ²⁷	404 lb. 9 sol. 7 den.	85 lb.	ca. 319 lb.
te Zaffelare ²⁸	195 lb.	74 lb. 17 sol.	119 lb. 15 sol.
nl. de hof van Wachtebeke ²⁹	66 lb. 15 sol. 6 den.	11 lb. 15 sol. 6 den.	55 lb.
te Destelbergen ³⁰	143 lb. 4 sol.	66 lb. 5 sol.	76 lb. 19 sol.
behorende tot de proosdij van Brabant ³¹	ca. 520 lb.	ca. 103 lb.	ca. 423 lb.

Deze tabel toont o.i. op overtuigende wijze aan, hoezeer de Gentse Sint-Pietersabdij in 1281 reeds de voorkeur gaf aan het verpachten van haar bezittingen.

Wij willen er wel op wijzen dat dit hoofdstuk over de opgave van de rechtstreekse uitbating en de overschakeling naar de tijdpacht, op de domeinen van Sint-Pieters, noodzakelijkerwijze veel te beknopt moest zijn. Het was niet onze bedoeling daarvan een systematische en gedetailleerde studie te maken, maar wel een kort overzicht te geven van deze domaniale omwenteling.

(27) Lib. Inv. f° 147v.

(28) *Ibidem*, f° 155r.

(29) *Ibidem*, f° 156 (tussengevoegd folio).

(30) *Ibidem*, f° 158r.

(31) *Ibidem*, f° 183v en 184r.

BESLUIT: *Vergelijking van de toestand van de Sint-Pietersabdij van Gent in de tweede helft van de 12e eeuw en in de 13e eeuw, met de toestand van andere abdijen in de Late Middeleeuwen.*

De situatie van de Sint-Pietersabdij in de tweede helft van de 12e eeuw en vooral in de 13e eeuw, zoals wij ze in deze studie hebben geschetst, is geen particulier geval, dat alleen toepasselijk is op de Sint-Pietersabdij van Gent.

Vanaf de 13e eeuw, en zelfs reeds ervoor, zijn er talrijke abdijen, vooral van de Benedictijnerorde, die met zware financieel-economische moeilijkheden te kampen hebben¹. Veelal komt daarbij dan nog een spiritueel-religieuze crisis. De chronologische grenzen van die moeilijkheden stemmen niet volledig overeen met die van de Sint-Pietersabdij, maar de crisis zelf en talrijke van de oorzaken, zijn dikwijls van dezelfde aard.

In de abdij van Sint-Truiden² zijn de financiële moeilijkheden en de wanorde te situeren van af het begin van de 13e eeuw. Ze eindigen met het optreden van Willem van Rijckel als abt, tussen 1249 en 1272. Gedurende zijn ambtsperiode heeft Willem van Rijckel de moeilijkheden van de abdij bestreden en ook overwonnen.

De spirituele zowel als de financiële crisis van de abdij van Sint-Truiden, vertoonde veel gelijkenis met deze van de Sint-Pietersabdij.

Zowel te Gent als te Sint-Truiden greep rond het midden van de 13e eeuw een religieuze crisis plaats. Beide crisissen hebben ongeveer hetzelfde karakter. In Sint-Truiden kwamen de monniken op gewelddadige wijze in opstand. Ten gevolge daarvan werden deze monniken geëxcommuniceerd, maar daar trokken zij zich niets van aan. Hetzelfde gebeurde ook te Gent (zie supra).

Wat de financiële moeilijkheden in Sint-Truiden betreft, werd de economische decadentie van de abdij o.m., en vooral, veroorzaakt door usurpaties van goederen, inkomsten en rechten van de abdij, bedreven door leken en geestelijken. Deze usurpatoren maakten daarbij gebruik van de zwakheid van de abdij. Dit alles stemde goed overeen met de crisis te Gent.

In de abdij van Sint-Truiden kwam daar nog bij, dat alle abten in de 13e eeuw, tot de verkiezing van Willem van Rijckel, hun taak niet waardig waren. Iets dergelijks hebben wij voor de abten van Sint-Pieters niet kunnen constateren.

Ter leniging van haar financiële nood, ontleende de abdij van Sint-Truiden geld bij de Joden, de Lombarden, en wisselaars. Voor zover wij konden nagaan hebben wij in de crisisperiode van Sint-Pieters daarvan geen voorbeelden, althans in de 13e eeuw niet³. Daarom mogen wij nochtans niet te vroeg besluiten dat dergelijke leningen ook niet werden aangegaan. Herhaaldelijk immers in de 13e eeuw vernemen wij dat Sint-Pieters onder zware schulden gebukt gaat, o.m. in de eerste helft van de eeuw.

(1) Zie voorbeelden in Bigwood, *Le régime juridique*, p. 145-152.

(2) Zie Pirenne, *Le livre de l'abbé Guillaume de Ryckel*, Inleiding, p. I tot LX.

(3) Wel in de XIVe eeuw. Zie supra p. 52 en noot 7.

Anderzijds weten wij dat de lijfrenten door Sint-Pieters verkocht ter bestrijding van haar financiële nood, eerst in groten getale verschenen in 1267. Vermits de abdij reeds vele jaren tevoren zware schulden had, moest ze ook in de eerste helft van de 13e eeuw geld ontleend hebben, zonder dat daarvan enig spoor is overgebleven. Het is dus zeker mogelijk dat Sint-Pieters vóór 1267 beroep heeft gedaan op krediethandelaars⁴.

Juist zoals Sint-Pieters, kreeg de abdij van Sint-Truiden pauselijke bullen, die haar toestonden alleen die schulden te betalen, die ten voordele van de abdij waren aangegaan. Daarmee waren de schuldeisers het echter niet eens. Gevolg daarvan was een langdurig proces tussen hen en abt Willem.

Alhoewel wij voor Sint-Pieters geen duidelijke voorbeelden hebben van processen, gevoerd tegen haar schuldeisers, werd in het saneringsplan van 1280 toch een deel van de opbrengsten aangeduid, om er processen mee te voeren ter verdediging van de rechten van de abdij. Het is dus zeer waarschijnlijk dat ook hier gedingen met schuldeisers werden gevoerd.

Er waren nog andere punten van overeenkomst tussen Sint-Pieters en de abdij van Sint-Truiden.

Zoals Sint-Pieters in de tweede helft van de 12e eeuw, en ook in de 13e eeuw, heeft gestreden tegen de usurpatoren, spande ook Willem van Rijckel tegen hen vervolgingen in. Evenals Sint-Pieters liet ook hij zich niet afschrikken door de financiële moeilijkheden van zijn abdij om nieuwe bezittingen aan te kopen. Zijn aankopen moesten echter slechts dienen om het bezit van de abdij af te ronden. Zijn aankooppolitiek was niet door overdrijving, zoals te Gent, oorzaak van de financiële moeilijkheden. In Sint-Truiden was deze aankooppolitiek een schakel in de strijd tegen de moeilijkheden van de abdij. Tenslotte heeft Willem van Rijckel, evenals de Sint-Pietersabdij, talrijke lijfrenten verkocht, en ontleende hij ook rechtstreeks geld. Bovendien verkocht Willem een aanzienlijk deel van de bezittingen van Sint-Truiden's abdij, wat te Gent zeker niet is gebeurd.

Evenals Sint-Pieters schakelde de abdij van Sint-Truiden in de tweede helft van de 13e eeuw op grote schaal over naar de onrechtstreekse uitbating van haar domeinen. Het akkerland en de hoven van de abdij, evenals talrijke molens, werden in pacht gegeven.

Evenals Sint-Pieters hechte Willem van Rijckel veel belang aan tiendbezit. Vervreemde en geüsurpeerde tienden bracht hij terug in het bezit van de abdij. Maar, opnieuw moeten wij hier vermelden dat Willem, door een meer gematigde politiek en een juister inzicht in de economische situatie, door deze aankopen de finances van de abdij niet in gevaar heeft gebracht.

Ten gevolge van de beredeneerde organisatie van abt Willem, was de abdij van Sint-Truiden reeds in 1272 opnieuw een der grootste kerkelijke eigenaars van gans Haspengouw. Deze vlugge hervorming is verschillend van wat in Sint-Pieters gebeurd is. Duidelijk ontbrak in Gent de leiding van een centraal figuur, zoals Willem van Rijckel. Immers, lang nadat de

(4) Geldhandelaars als Lombarden, Joden en wisselaars waren zeker reeds in Vlaanderen gevestigd in de 1e helft van de 13e eeuw. Zie daarover Bigwood, *Le régime juridique*.

reorganisatie van de Sint-Pietersabdij in 1280 was ingezet, nl. in de 14e eeuw nog, was de financiële toestand van Sint-Pieters nog uiterst kritiek ⁵.

Tenslotte willen wij nog wijzen op de overeenkomst tussen de polyptiek, opgesteld door abt Willem voor de abdij van Sint-Truiden, en het „Liber Inventarius” van de Sint-Pietersabdij.

Het polypticum van Sint-Truiden bevat nota's van ontvangsten en uitgaven, beschrijving van goederen en inkomsten, lijsten van pachters en cijnshouders, bevestigingen van rechten van allerlei aard en verslagen van processen. Het boek dat Willem heeft opgemaakt, is dus zeker uitvoeriger dan het Gentse, maar het is toch duidelijk dat er overeenkomst is met het inventariserend werk van de Sint-Pietersabdij, en dat de bedoeling gelijkwaardig is geweest.

Een andere abdij die in de Late Middeleeuwen door zware moeilijkheden geteisterd werd, was de Sint-Maartensabdij van Doornik, tussen 1290 en 1350 ⁶. Deze moeilijkheden te Doornik, en de oorzaken ervan, zijn niet volledig gelijk aan deze van Sint-Pieters. De financiële crisis van Sint-Pieters was o.m. reeds een eeuw vroeger begonnen. Er is echter wel overeenkomst tussen beide abdijen, wat hun situatie betreft op de vooravond van de crisis.

In 1290, juist vóór de crisis te Doornik, beleefde volgens D'Haenens de Sint-Maartensabdij een zeer voorspoedige periode ⁷. Als wij het chronologisch verschil van bijna 100 jaren uitschakelen, dan weten wij dat ook Sint-Pieters op het einde van de 12e eeuw, vóór 1197, zeer voorspoedig was. De toestand van beide abdijen is dus bij het begin van de moeilijkheden identiek.

De eigenlijke crisis van Sint-Maartens ⁸ vertoonde weinig gelijkenis met deze van Sint-Pieters. Daaraan was natuurlijk het chronologisch verschil van 100 jaren niet vreemd.

Toch kwam ook te Doornik een religieuze gezagscrisis voor, die enigzins geleet op deze van de Sint-Pietersabdij in het midden van de 13e eeuw. Ook te Doornik was er verdeeldheid tussen de monniken en alle kloosterdeugden waren er verzwakt of verdwenen: „Il n'y a plus, on le voit, cette conscience commune, cette tendance instinctive vers un même but, cette bonne volonté latente issue d'une vie intérieure alimentée quotidiennement à l'office divin et à la méditation. L'abbé ne tient plus de réunions capitulaires d'une façon régulière; il ne reprend plus qu'occasionnellement les indisciplinés. Personne n'exhorte encore à la 'carité', et à la dévotion, ni par la parole, ni encore moins, par l'exemple. La discipline est relâchée, chez les supérieures comme chez les simples religieux” ⁹.

(5) Zie supra, p. 52.

(6) A. D'Haenens, *L'abbaye Saint-Martin de Tournai, de 1290 à 1350. Origines, évolution et dénouement d'une crise.* Leuven, 1961.

(7) D'Haenens, p. 26-91. Wij moeten nochtans enig voorbehoud maken voor deze „époque de splendeur” vóór 1290. Zie de bespreking door Prof. A. Verhulst, in *Bijdragen Gesch. Nederl.*, dl. 17, p. 227-229.

(8) D'Haenens, p. 92-142.

(9) D'Haenens, p. 110.

Als we even denken aan de misdaden en de samenzweringen van de monniken van Sint-Pieters rond het midden van de 13e eeuw, dan mogen wij ons daar waarschijnlijk dezelfde situatie voorstellen als te Doornik in de 14e eeuw.

In de financiële crisis van de Sint-Maartensabdij speelden de persoonlijk acties van de abten een grote rol. Iets dergelijks konden wij te Gent niet vaststellen, enerzijds omdat wij niet over een documentatie beschikken zoals D'Haenens, en anderzijds omdat wij in onze bronnen nergens iets vinden dat in die richting zou kunnen wijzen.

De uitwendige oorzaken die de moeilijkheden in Sint-Maartens teweegbrachten, waren ook niet gelijk aan deze te Gent. Te Doornik waren het de gevolgen van de Honderdjarige oorlog, van de graancrisis van 1316-1317¹⁰, en van de pauselijke en koninklijke fiscaliteit, die er aan de basis van lagen. Van dat alles vonden wij in de bronnen van Sint-Pieters vóór 1280 geen spoor. Wel weten wij dat Sint-Pieters na 1280 ook aan pauselijke belastingen onderworpen is geweest.

De hulpmiddelen die beide abdijen aanwendden stemden eveneens niet overeen. Te Gent, in de Sint-Pietersabdij, werd vooral beroep gedaan op de verkoop van lijfrenten. Sint-Maartens ging vooral over tot verkopen van delen van haar bezit, voor het leven van de koper, en tot geldleningen bij financiers¹¹. Een abt van Sint-Maarten, Thierry de Parc, heeft zelfs delen van het abdijpatrimonium definitief vervreemd, om het hoofd te kunnen bieden aan financiële moeilijkheden. Zoiets gebeurde zeker niet in Sint-Pieters. Ook tussenkomsten van landsheren, zoals deze van de koning van Frankrijk, die „*gardiens*” aanstelde, zijn te Gent niet gekend.

Zoals het ook in de abdij van Sint-Truiden gebeurde, was het een krachtige persoonlijkheid, abt Gilles li Muisis, die de Sint-Maartensabdij tenslotte uit de slop heeft gehaald. Wel hadden wij in Sint-Pieters in 1280 het optreden van de bisschop van Doornik, terwijl wij ook voor de Sint-Maartensabdij interventies van de bisschoppen van Doornik aantreffen.

Er was ook wel enige gelijkheid tussen de werkzaamheden van de „*gardiens bourgeois*” te Doornik, aangesteld door de koning van Frankrijk, en de maatregelen voorzien in het saneringsontwerp voor Sint-Pieters in 1280. Zoals de Gentse patriciërs die in het project van Philips Mus voorkwamen, waren de „*gardiens bourgeois*” van de Sint-Maartensabdij, zeer dikwijls schuldeisers van de abdij. De functie van de „*gardiens bourgeois*” bestond in het innen van alle opbrengsten van de Sint-Maartensabdij, in het verschaffen van het noodzakelijke geld voor het onderhoud van de abt en de monniken, en in het terugbetalen van de schulden met het geld dat nog overbleef. Hetzelfde kwam ook in 1280 in Sint-Pieters voor.

(10) Er was toch enige overeenkomst tussen de crisis van Sint-Pieters en deze van Sint-Maarten, althans voor wat de crisis van Sint-Pieters in 1197 betreft. Een der oorzaken te Doornik was, zoals gezegd, de graancrisis van 1316-1317. De moeilijkheden van 1197 in Sint-Pieters werden veroorzaakt door natuurrampen en daaruit voortvloeiende noodtoestanden in 1196-1197.

(11) D'Haenens, p. 143-198.

Een vergelijking van Sint-Pieters met de andere Gentse abdij, de Sint-Baafsabdij, is ook mogelijk dank zij de studie van Prof. Verhulst over deze abdij, vooral de studie van de domeingroepen¹².

Het domein van de Sint-Baafsabdij, evenals dat van de Sint-Pietersabdij, leed onder de desintegratie van zijn structuur en organisatie. Onze studie over de Sint-Pietersabdij heeft in feite weinig belang gehecht aan de organisatie van het domein van die abdij. Toch hebben wij opgemerkt dat in de tweede helft van de 13e eeuw, de Sint-Pietersabdij de rechtstreekse exploitatie van haar domeinen heeft opgegeven, en overgeschakeld heeft naar de nieuwe uitbatingsvormen, vooral naar de huurpacht.

Dit deed zich ook voor op de verschillende domeingroepen van de Sint-Baafsabdij, alle afzonderlijk bestudeerd door Prof. Verhulst. De redenen ervan zijn zeer talrijk en te vinden in de desintegratie van het klassieke domein, de kwantitatieve vermindering van de reserve, het verval van de tenures, de vermindering en de afschaffing van de karweien. Bovendien waren de oude grondcijzen steeds minder in overeenstemming met de zuivere pachtwaarde van de grond, en moet men ook rekening houden met de muntdepreciaties, de toenemende geldcirculatie en de verhoogde mobiliteit van de grond.

Om deze redenen heeft de Sint-Baafsabdij gepoogd die gronden, waarover ze nog vrij kon beschikken, in te richten op een wijze die rekening hield met de gewijzigde economische omstandigheden. Daarom schakelde Sint-Baafs over naar de tijdpacht, vooral naar de huurpacht.

Hetzelfde is ook in Sint-Pieters gebeurd. In Sint-Pieters heeft de pacht zich in 1281 reeds volledig doorgezet. In Sint-Baafs werden de verpachtingen in de loop van de 13e eeuw steeds talrijker, maar het was pas in de 14e eeuw dat de pacht voorgoed doorbrak. Bovendien waren er chronologische verschillen voor de verschillende domeingroepen van Sint-Baafs onderling. Daaruit blijkt wel dat de definitieve overschakeling naar de pacht iets vroeger in de Sint-Pietersabdij is geschied.

Een van de redenen die de Sint-Baafsabdij hoogstwaarschijnlijk heeft aangezet de rechtstreekse uitbating van haar domeinen op te geven, waren de financiële moeilijkheden, die de Sint-Baafsabdij op het einde van de 13e eeuw gedwongen hebben, de gesalarieerde landbouwarbeiders op de reserve op te geven, en deze reserve voortaan te verpachten¹³.

Gezien de zware financiële moeilijkheden van de Sint-Pietersabdij gedurende gans de 13e eeuw, en de overschakeling naar de pacht in de tweede helft van de 13e eeuw, is het niet onwaarschijnlijk dat deze reden ook voor Sint-Pieters van kracht was.

In Engeland had de abdij van Ramsey¹⁴ in de tweede helft van de 12e eeuw een administratieve crisis te doorstaan. Er was een achteruit-

(12) A.E. Verhulst, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*. Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen. Brussel, 1958.

(13) Verhulst, p. 586.

(14) J.A. Raftis, *The estates of Ramsey abbey. A study in economic growth and organisation*. Toronto, 1957.

gang in de administratieve controle gedurende twee generaties¹⁵ Ten gevolge daarvan hadden alienaties plaats door abten, seneschalken, pachters en tenurehouders, zelfs door de meest nederige lijfeigenen.

Ook de parochiekerken deelden mee in de algemene malaise. Pachters breidden hun private eigendom uit ten koste van de reserve en de tenures. Vanaf ca. 1133 tot het einde van de 12e eeuw gingen deze vervreemdingen en verliezen steeds in stijgende lijn.

Dit is het voornaamste punt van overeenkomst met de crisis van de Sint-Pietersabdij, mits het verschil in tijd van een halve eeuw.

Na deze 12e-eeuwse crisis volgde een administratieve hervorming en een economische reorganisatie in de eerste helft van de 13e eeuw¹⁶. In de tweede helft van deze eeuw verslechterde de situatie van de abdij van Ramsey opnieuw¹⁷. Deze 13e-eeuwse moeilijkheden vertoonden echter weinig gelijkenis met de crisis die Sint-Pieters teisterde.

De abdij van Ramsey kwam in de 13e eeuw vooral in schulden, wegens de zware lasten die de abten moesten betalen bij het aanvaarden van hun ambt. Pauselijke en koninklijke taksen drukten eveneens zwaar op de finances van de abdij. Rond 1300 waren de schulden zo hoog gestegen, dat ze de kloostertucht in gevaar brachten. Epidemieën en natuurrampen kwamen de toestand nog verergeren. In het begin van de 14e eeuw tenslotte, kwam er een kleine heropleving, die echter slechts van korte duur was.

De geschiedenis van de abdij van Saint-Amand, tussen 1107 en 1340¹⁸, vertoont de beste gelijkenis met de situatie van de Sint-Pietersabdij, in de tweede helft van de 12e eeuw en in de 13e eeuw.

De periode tussen 1107 en 1267 in de geschiedenis van de Noord-franse abdij¹⁹ kan zeer gemakkelijk vergeleken worden met de toestand van Sint-Pieters in de tweede helft van de 12e eeuw, tot juist vóór 1197. Evenals Sint-Pieters in de tweede helft van de 12e eeuw, kreeg Saint-Amand tussen 1107 en 1267 langs de bisschoppen om, talrijke „altaria” ten geschenke. De andere schenkingen, die de abdij van Saint-Amand in die periode ontving, waren echter weinig merkwaardig, en de belangrijkste waren dan nog door allerlei voorwaarden (vruchtgebruik, lijfrenten) beperkt.

Alhoewel deze beperkende voorwaarden ook in sommige schenkingsakten van de Sint-Pietersabdij voorkwamen, waren de schenkingen van de graven van Vlaanderen en van andere leken en geestelijken, toch belangrijk, en betekenden zij een belangrijke bron van rijkdom voor de Gentse abdij, in tegenstelling dus tot Saint-Amand.

Evenals Sint-Pieters wist Saint-Amand allerlei vrijstellingen van taksen op wijntransporten en andere goederen, te verkrijgen. Talrijke nieuwe goederen werden door beide abdijen aangekocht. De sommen die daarvoor

(15) Raftis, p. 85-96.

(16) Raftis, p. 97-128.

(17) Raftis, p. 217-250.

(18) H. Platelle, *Le temporel de l'abbaye de Saint-Amand dès origines à 1340*. Parijs, p. 191-214.

(19) Platelle, p. 191-214.

betaald werden, waren zeer hoog en getuigen voor de welvaart en de rijkdom van beide abdijen in die periode.

Saint-Amand wist ook door ruilingen haar bezit te groeperen, en als zij iets uit haar patrimonium vervreemde, deed zij dit zeker niet uit armoede.

De Sint-Pietersabdij anderzijds, alhoewel reeds geplaagd door usurpaties en door andere moeilijkheden met geestelijken en met leken, bewees haar uitzonderlijke voorspoed door, als echte kredietinstelling, een uitleenpolitiek te voeren tegen dodepand. Zeer grote geldsommen werden aldus geïnvesteerd.

Zowel de toestand van Sint-Pieters vóór 1197, als deze van Saint-Amand in 1270, getuigt dus van welvaart en voorspoed, evenals van financiële sterkte.

Een plotse financiële crisis in 1197, gevolg van noodtoestanden in 1196 en 1197, stelde een einde aan de periode van hoogconjunctuur van de Gentse abdij.

In 1271 anderzijds, duidde een beroep op krediet op financiële moeilijkheden in de abdij van Saint-Amand²⁰. Talrijke lijfrenten werden verkocht, zoals ook in de Sint-Pietersabdij gebeurde van 1267 af. Saint-Amand ontleende bovendien geld, door haar bezit in pand te geven, en ook deed zij beroep op krediet van geldhandelaars.

Geldleningen bij financiers bemerken wij voor Sint-Pieters eerst in de 14e eeuw. Slechts eenmaal vernemen wij bovendien, dat Sint-Pieters geld heeft ontleend en in ruil een deel van haar bezit in pand heeft gegeven²¹. Wij willen er echter nog eens aan herinneren dat het niet onmogelijk en zelfs waarschijnlijk is, dat Sint-Pieters beroep heeft gedaan op krediet, ook in de eerste helft van de 13e eeuw, zonder dat daarvan documenten bewaard bleven. Daarop duiden wellicht de van af het begin van de 13e eeuw steeds herhaalde klachten over de zware schuldenlast van de abdij, zonder dat er een spoor te vinden is van geldleningen, die deze schulden zouden hebben teweeggebracht.

Wat de oorzaken van de crisis betreft, zien wij dat beide abdijen een te ver doorgevoerde en te ambitieuze aankooppolitiek hebben gevoerd. Beide abdijen gebruikten in de crisisperioden voor die aankopen veel meer geld, dan in de voorgaande voorspoedige tijden. Reeds vroeger zagen wij, op welke nadelige manier Sint-Pieters zich het noodzakelijke geld voor deze aankopen wist aan te schaffen.

Deze enorme aankopenreeks werd bovendien in beide abdijen onvoldoende gesteund door gelijktijdige schenkingen. Tussen 1267 en 1340 ontving Saint-Amand nog tamelijk veel schenkingen, maar de voordelen ervan waren minimaal. Bovendien verminderden nog talrijke beperkingen, zoals vruchtgebruik en lijfrenten, het belang ervan.

Hetzelfde verschijnsel troffen wij aan in de schenkingen aan de Sint-Pietersabdij tussen 1197 en 1281. Zowel de schenkingen van kerkelijk bezit, als de schenkingen van de graven van Vlaanderen, kwamen omzeg-

(20) Platelle, p. 215-251.

(21) Zie supra, p. 47.

gens niet meer voor. De schenkingen van de graven, die toch voorkwamen, waren van alle belang ontbloot. De meeste andere schenkingen waren ook van weinig waarde, en werden door allerlei voorwaarden beperkt. Toch kwamen er nog enkele belangrijke schenkingen voor, vooral tiendschenkingen.

Tot hiertoe liep de geschiedenis van beide abdijen ongeveer parallel. De andere oorzaken van beider crisis zijn echter verschillend. De moeilijkheden van Saint-Amand werden nog vergroot door oorlogsschade en door de fiscaliteit, nl. het betalen van vertegenwoordigers, pauselijke decimen en „*servicia*”.

Deze oorzaken golden niet voor Sint-Pieters, of liever, wij vonden er geen enkel spoor van in de bronnen, echter uitzondering gemaakt voor de pauselijke belastingen die op het bezit van Sint-Pieters geheven werden na 1280. In Sint-Pieters waren het vooral nog usurpaties, bedreven door leken en geestelijken, en verkopen van lijfrenten, die de moeilijkheden verder in de hand gewerkt hebben.

Tussen 1322 en 1340 kwam Saint-Amand onder de controle van de Franse koning te staan. De maatregelen door de Franse koning genomen, waren van dezelfde aard, als deze getroffen door de bisschop van Doornik voor Sint-Pieters in 1280. Zij kwamen ook overeen met de werkzaamheden van de „*gardiens bourgeois*” in de Sint-Maartensabdij van Doornik.

De getroffen maatregelen verbeterden de situatie van Saint-Amand lichtjes. Dit veelbelovend herstel werd dan plots onderbroken door de verwoesting van de abdij in 1340, op 3 augustus, tijdens een van de eerste campagnes van de Honderdjarige Oorlog. De ruïne van de abdij was op dat moment bijna volledig.

Sint-Pieters van haar kant verging het evenmin goed na 1280. Immers, in 1319 nog, bijna 40 jaar na het begin van de reorganisatie, was de abdij nog steeds met zware schulden beladen.

Tenslotte kunnen wij er nog op wijzen, dat Saint-Amand in de tweede helft van de 13e eeuw begonnen is met de uitgifte van haar bezit in pacht²². Deze nieuwe uitbatingsvorm heeft, zoals ook in Sint-Maartens en Sint-Baafs, pas volledig de overhand gekregen in het begin van de 14e eeuw. Sint-Pieters was de andere abdijen op dit gebied dus een weinig voor. Immers, in 1281 werd daar reeds op grote schaal gebruik gemaakt van de nieuwe uitbatingsvorm.

(22) Platelle, p. 259-266.

REGISTER VAN PLAATSNAMEN

- AANDIJKJE, Ned., prov. Zeeland, 36.
 AFFLIGEM, abdij te Hekelgem, prov. Brabant, arr. Brussel, kant. Asse, 34, 35.
 „*Afsna*”, zie Afsnee, 19.
 AFSNEE, prov. O.-Vl., arr. en kant. Gent, 6, 7, 13, 17, 19, 42.
 AIRE, is Aire-sur-la-Lys, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Omer, hfdpl. kant., 17.
 AKSEL, Ned., prov. Zeeland, 27; ambacht —, 36.
 × ASSENEDE, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, hfdpl. kant., 35; ambacht, 35.
 × AVELGEM, prov. W.-Vl., arr. Kortrijk, hfdpl. kant., 6, 8, 14, 42, 49, 50.
 „*Averdonc*”, ?, 36.
 BAARLE, te Drogen, prov. O.-Vl., arr. en kant. Gent, 18, 19.
 BALEGEM, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Oosterzele, 36, 40.
 BASSEVELDE, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, kant. Kaprijke, 36, 37.
 „*Bella*”, zie Schellebelle, 9.
 BEVEREN, is Beveren-aan-de-IJzer, prov. W.-Vl. arr. Veurne, kant. Roesbrugge-Haringe, 33, 47, 49.
 BEVEREN, is Beveren-aan-de-Leie, prov. W.-Vl., arr. Kortrijk, kant. Harelbeke, 2, 47, 49.
 „*Bighendilve*”, plaats zo genoemd, in het ambacht Assenede, 35.
 BLOVILLE, te Bois-Jean, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Montreuil, kant. Campagne-lèz-Hesdin, 20.
 BOECHOUTE, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, kant. Assenede, 20.
 „*Boestenblide*”, verdwenen, streek van Aksel, 36.
 BOEZEGEM, te Dunkerque, 17.
 „*Bollocsdam*”, alleen de vermelding van 1156 is tot nu toe bekend, 4.
 × BRABANT, Proosdij van —; 55.
 BRAYELLE, is La Brayelle-lès-Annay, te Annay-sous-Lens, 51.
 × BRUGGE, hfdpl. prov. W.-Vl., 23, 35.
 „*Bucharshofstede*”, plaats zo genoemd, in het ambacht Assenede, 35.
 BULSKAMP (veld), te Beernem, prov. W.-Vl., arr. en kant. Brugge, 38.
 „*Cameracum*”, zie Kamerijk, 11.
 CAMPHIN, is Camphin-en-Carembault, Frkr., dép. Nord, arr. Lille, kant. Seclin, 17, 53.
 „*Cargetel*”, te Carvin, 18.
 CARVIN, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, hfdpl. kant., 11, 18, 39, 53.
 „*Cleurevingbe*”, tiend zo genoemd, te Beveren, 47.
 „*Coudove*”, woestenij zo genoemd, te Wachtebeke, 38.
 DESSELGEM, prov. W.-Vl., arr. Kortrijk, kant. Harelbeke, 2.
 DESTELBERGEN, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Ledeberg, 55.
 DIKKELE, prov. O.-Vl., arr. Oudenaarde, kant. Sint-Maria-Horebeke, 2.
 „*Dolce*”, zie Douchy, 10.
 „*Domus Beate Marie de Clusa*”, zie Ter Kluizen, 22.
 × DOORNIK, prov. Henegouwen, hfdpl. arr., 25, 29, 39, 43, 45, 46, 48, 51, 58-59, 63; Bisdóm —, 48; O.-L.-Vrouwkerk —, 35, 36.
 DOUCHY, is Douchy-les-Mines, Frkr., dép. Nord, arr. Valenciennes, kant. Denain, 38, 52, 53.
 × „*Ecclesia Sancti Petri*”, zie Sint-Pieters, 30, 35.
 „*Ecclesia Sancti Petri Gandensis*”, zie Sint-Pieters.
 EKE, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Nazareth, 35.
 • ELMARE, voormalige waterloop en priorij onder Waterland-Oudeman (prov. O.-Vl., arr. Eeklo, kant. Kaprijke), 3, 35.
 ENNETIERES, is Ennetières-en-Weppes, Frkr., dép. Nord, arr. Lille, kant. Haubourdin, 6, 7, 14, 53.
 „*Flandrie*”, zie Vlaanderen, 22.
 FLINES, (abdij), Frkr., dép. Nord, arr. en kant. Douai, 36.
 × FRANKRIJK, koninkrijk, 4, 51, 52, 59.
 × „*Gando*”, zie Gent, 22.
 × GENT, hfdpl. prov. O.-Vl., 1, 2.

- GROEDE, verdwenen dorp ten O. van Biervliet (Ned., prov. Zeeland), 27.
 GROEDE, Ned., prov. Zeeland, schorren langs de kust, ten N. van Oostburg, 27.
 HAASDONK, prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, kant. Temse, 2.
 HARELBEKE, prov. W.-Vl., arr. Kortrijk, hfdpl. kant., 47.
 HASPENGOUW, streek rond Borgloon, Sint-Truiden en Tongeren, 57.
 * HARNES, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, kant. Lens-est, 40, 53.
 HEILIG LAND, Palestina, 7.
 HENEGOUWEN, graafschap. - HENEGOUWEN-HOLLAND, 52.
 HILLEGEM, prov. O.-Vl., arr. Aalst, kant. Zottegem, 6, 10, 14, 16, 19, 37.
 „Hillegem”, zie Hillegem, 14.
 „HOLAING”, zie Hollain, 49.
 HOLLAIN, prov. Henegouwen, arr. Doornik, kant. Antoing, 6, 7, 37, 49, 51, 53, 54.
 „Houc”, plaats zo genoemd, dicht bij de Vrijdagmarkt te Gent, 40.
 HOUTNAGEL, onbek., ± Wetteren? (prov. O.-Vl., arr. Dendermonde, hfdpl. kant.)
 34.
 IDEGEM, prov. O.-Vl., arr. Aalst, kant. Geraardsbergen, 2.
 IJZENDIJK, Ned., prov. Zeeland, 25, 40.
 ISENDORPE, Ned., prov. Zeeland, in de omgeving van Oostburg, 27.
 KALLO, prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, kant. Beveren-Waas, 2.
 KAMERIJK, Frkr., dép. Nord, hfdpl. arr. en kant., 48.
 KAPRIJKE, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, hfdpl. kant., 36.
 KEMZEKE, prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, kant. Sint-Gillis-Waas, 50.
 KIELDRECHT, prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, kant. Beveren-Waas, 37.
 KOEFORDE, plaats te Sint-Gillis-Waas, en waterloop aldaar. Priorij van O.-L.-
 Vrouw te —; (prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, hfdpl. kant.), 19.
 LANDEGEM, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Nevele, 18.
 LEEUWERGEM, prov. O.-Vl., arr. Aalst, kant. Zottegem, 2.
 LEIE, bijrivier van de Schelde, 4, 18.
 LEMBEKE, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, kant. Kaprijke, 36.
 L'EPINOY, te Carvin, 18.
 LETTERHOUTEM, prov. O.-Vl., arr. Aalst, kant. Herzele, 53.
 LIETSELE, te Waasmunster, 19.
 LOISON, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, kant. Lens, 38, 48.
 LOTHARINGEN, hertogdom, 8.
 LUIK, hfdpl. prov., 23.
 MALDEGEM, prov. O.-Vl., arr. en kant. Eeklo, 35, 39, 40, 45, 49.
 MATER, prov. O.-Vl., arr. en kant. Oudenaarde, 37, 39.
 MELSELE, prov. O.-Vl., arr. Sint-Niklaas, kant. Beveren-Waas, 2, 36.
 * MENDONK, plaats zo genoemd, bij Assenede, 35.
 * MERELBEKE, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Oosterzele, 36, 40.
 MUNKEWERVE, te Aardenburg (Ned., prov. Zeeland), 37.
 MUNTE, prov. O.-Vl., arr. Gent, kant. Oosterzele, 17, 53.
 NEDERBOELARE, prov. O.-Vl., arr. Aalst, kant. Geraardsbergen, 34.
 NEVELE, prov. O.-Vl., arr. Gent, hfdpl. kant., 49.
 NIEUWENBOS, abdij te Gent, 35.
 NIEUWERKERKE (Groede-Oost), Ned., prov. Zeeland, ten N. van Oostburg, 27.
 NOORDSCHUUR, schuur van de Sint-Pietersabdij in West-Zeeuws-Vlaanderen, 37.
 NOYELLES, is Noyelles-sur-Selle, Frkr., dép. Nord, arr. Valenciennes, kant. Bou-
 chain, 54.
 OOIGEM, prov. W.-Vl., arr. Tielt, kant. Oostrozebeke, 2.
 OOSMANSKERKE, verdwenen, bij Schoondijke, 38.
 OOSTBURG, Ned., prov. Zeeland, 17, 18, 37.
 OOSTBEKLO, prov. O.-Vl., arr. Eeklo, kant. Kaprijke, 36.
 OSSENISSE, te Vogelwaarde (Ned., prov. Zeeland), 53.
 OSTRICOURT, Frkr., dép. Nord, arr. Lille, kant. Pont-à-Marcq, 25, 40.
 OTENE, Ned., prov. Zeeland, buurt onder Zaamslag, ten Z.O. van Terneuzen, 36.
 * OUDEVELD, te Zaffelare, 53.
 * PARIJS, hfdpl. Frankrijk, 45.
 PERBOOM, verdwenen dorp in het ambacht Assenede, 27.
 PHALEMPIN, (abdij), Frkr., dép. Nord, arr. Lille, kant. Pont-à-Marcq, 22.

- „Phalempin”, zie Phalempin, 22.
 PILKEM, te IJzendijke, 37.
 PRAAT, te Oedelem (prov. W.-VI., arr. en kant. Brugge), 35.
 PUVINAGE, te Templemars (Frkr., dép. Nord, arr. Lille, kant. Seclin), 52.
 RAMSEY, abdij in Engeland, 1, 60-61.
 × REIMS, Frkr., hoofdpl. dép. Marne, 21.
 × RIJSEL, Frkr., hfdpl. dép. Nord, 42.
 RUGGE, te Avelgem, 38, 53.
 RUSSEVLIET, verdwenen, onder Schoondijke, 16, 37, 38.
 „Rusvliete”, zie Russevliet, 27.
 RIJKEL, prov. Limburg, arr. Tongeren, kant. Borgloon, 56-57.
 SAINT-AMAND (abdij), Frkr., dép. Nord, arr. Valenciennes, hfdpl. kant., 1, 28, 61-63.
 SCHELDEVELDE, te De Pinte (prov. O.-VI., arr. Gent, kant. Nazareth), 53.
 SCHELLEBELLE, prov. O.-VI., arr. Dendermonde, kant. Wetteren, 22.
 SCHENDELBEKE, prov. O.-VI., arr. Aalst, kant. Geraardsbergen, 34, 37.
 SCHOONDIJKE („Vulendike”), Ned. prov. Zeeland, 19.
 SCHOUSEL, plaats zo genoemd, te Temse, 44.
 „Sewergem”, zie Zevergem, 19.
 × SINT-BAAFS, abdij te Gent, 60, 63.
 × SINT-BAAFSABDIJ, zie Sint-Baafs, 1, 60.
 SINT-DONATIAAN, te Brugge, 35.
 SINT-JACOBSPAROCHIE, te Gent, 40.
 SINT-JANSHOSPITAAL, te Brugge, 44.
 SINT-MAARTENS, zie Sint-Maartensabdij, 58-59, 63.
 SINT-MAARTENSABDIJ, te Doornik, 1. 58-59, 63.
 SINT-NICOLAAS, abdij te Veurne, 16, 40.
 × SINT-PIETERS, abdij te Gent, 1, 2.
 × SINT-PIETERSABDIJ, zie Sint-Pieters.
 SINT-PIETERSDORP, te Gent, 4, 8, 17.
 SINT-TRUIDEN (abdij), prov. Limburg, arr. Hasselt, hfdpl. kant., 1, 54, 56-58.
 SMEEREBBE, zie Smeerebbe-Vloerzegem, 34, 53.
 SMEEREBBE-VLOERZEGEM, prov. O.VI., arr. Aalst, kant. Geraardsbergen, 2.
 STEENHUIZE, zie Steenhuize-Wijnhuize, 50.
 STEENHUIZE-WIJNHUIZE, prov. O.-VI., arr. Aalst, kant. Nederbrakel, 2.
 STEENLAND, Ned., overstroemd 15e eeuw, N.W. van Aksel, prov. Zeeland, 35.
 TEMSE, prov. O.-VI., arr. Sint-Niklaas, hfdpl. kant., 6, 15, 22, 37, 55.
 TERDEGEM, te Dunkerque, 17.
 TER DUINEN, abdij te Koksijde (prov. W.-VI., arr. en kant. Veurne), 44.
 TER KLUIZEN, priorij te Sint-Gillis-Waas, 22, 53, 54.
 TER PIET, heerlijkheid ten zuiden van Biervliet (Ned., pr. Zeeland), 29, 36.
 TERWAAN, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Omer, kant. Aire-sur-la-Lys, 17.
 TOURS, Frkr., hfdpl. dép. Indre-et-Loire, 5, 6.
 TRITH, is Thrith-Saint-Léger, Frkr., arr. en kant. Valenciennes, 10, 11.
 VICOIGNE, abdij te Raismes, Frkr., dép. Nord, arr. Valenciennes, kant. Saint-Amand, 24.
 × VLAANDEREN, graafschap, 4, 8, 23, 32, 33, 34, 38, 42, 43, 51, 52, 61, 62.
 VRASENE, prov. O.-VI., arr. Sint-Niklaas, kant. Sint-Gillis-Waas, 2, 22.
 VRIJDAGMARKT, te Gent, 40.
 „Vulendike”, zie Schoondijke, 19.
 WACHTEBEKE, prov. O.-VI., arr. Gent, kant. Lochristi, 38, 55.
 WATERVLIET, prov. O.-VI., arr. Eeklo, kant. Kaprijke, 32, 35, 39.
 „Werp”, is waarschijnlijk „Werft”. Vermelding „in de werft” te Merelbeke (Stads-archief, 330/20), 36, 40.
 WIJLEGEM, te Sint-Denijs-Boekel (prov. O.-VI., arr. Oudenaarde, kant. Sint-Maria-Horebeke), 53.
 WINGLES, Frkr., dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, kant. Lens, 54.
 WOUBRECHTEGEM, prov. O.-VI., arr. Aalst, kant. Herzele, 2, 19.
 ZAAMSLAG, Ned., prov. Zeeland, ten noorden van Aksel, 36, 53.

ZAFFELARE, prov. O.-VI., arr. Gent, kant. Lochristi, 38, 53, 55.

ZEVERGEM, prov. O.-VI., arr. Gent, kant. Nazareth, 17.

ZILLEBEKE, prov. W.-VI., arr. en kant. Ieper, 33.